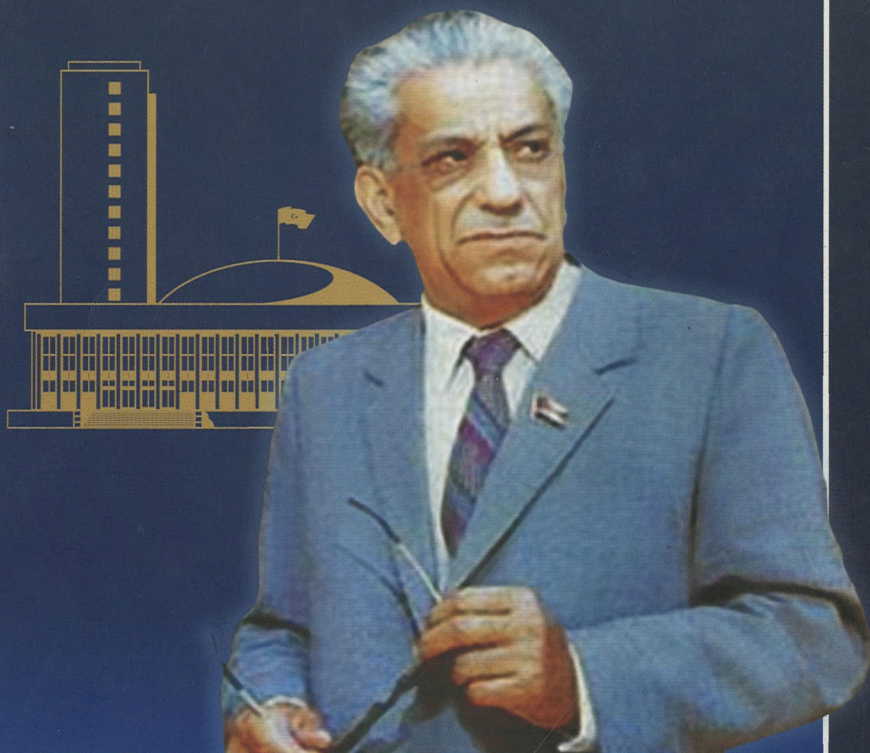

MAKSİM MUSAYEV

PARLAMENT FƏSİLLƏRİ VƏ BƏXTİYAR VAHABZADƏ

909 201402574

Azərbaycan ədəbiyyatının qüdrətli şəxsiyyəti,
dramaturq və ədəbiyyatşünası, SSRİ və
Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı,
əməkdar incəsənət xadimi, Azərbaycan
Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü,
filologiya elmləri doktoru, professor,
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
fərdi təqaüdcüsü, xalq şairi, Azərbaycan
Respublikası Ali Soveti və Milli Məclisinə
dəfələrlə deputat seçilmiş, istedadlı
pedaqoq, vətənpərvər ziyalı və siyasi
xadim, parlament həmkarım olmuş
Bəxtiyar Vahabzadənin əziz xatirəsinə
İTHAF EDİRƏM!

Azadlıq olmayan bir ölkədə

ölüm və uçurum vardır.

Hər irəliləyişin və quruluşun

anası azadlıqdır.

Atatürk

MAKSİM MUSAYEV

**PARLAMENT FƏSİLLƏRİ
VƏ
BƏXTİYAR VAHABZADƏ**

(İkinci nəşr)

NURLAR
2009—BAKİ

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Axf-256293

BİRİNCİ HİSSƏ

**MAKSİM MUSAYEV. PARLAMENT FƏSİLLƏRİ VƏ
BƏXTİYAR VAHABZADƏ (İkinci nəşr).**

Bakı, "NURLAR" Nəşriyyat–Poliqrafiya Mərkəzi, 2009, 120 s., şəkilli.

Kitabda Azərbaycan İttifaq tabeliyində ikən imperiya ilə mübarizədə və müstəqillik qazandıqdan sonra müxtəlif ictimai-siyasi qruplaşmaların hakimiyyətləri dövründə uzun illər Azərbaycan parlamentinin üzvü olmuş Bəxtiyar Vahabzadənin siyasi fəaliyyətinə nəzər yetirən deputat həmkarının səmimi müşahidələri təsvir olunur.

Burada Bəxtiyar Vahabzadənin respublikadakı siyasi addımları arxiv sənədləri və audio-video yazılara əsaslanaraq verilmişdir.

Kitabın birinci nəşri 1999-cu ildə çapdan çıxmışdır.

ISBN: 978-99-52-450 – 05 – 7

© «NURLAR», 2009

*Şərəfli şəxsiyyətləri
daha da şərəfləndirməkdə,
etdiklərimiz şərəf gətirər*

*Deputat
Bəxtiyar Vahabzadə
milli ruhlu
siyasi xadim idi*

*Fikirlər zor və hədə ilə,
top və tüfənglə əsla öldürülə bilməz.*

Ataturk

Uzun illərdir ki, biz Bəxtiyar Vahabzadə ilə parlament üzvüyük, tanışlığımız isə onun 60 illik yubileyi keçirilərkən Şəkidə olub. Barəsində söhbətləri daha çox «20 yanvar» 1990-cı ildə eşitmişəm.

1998-ci ilin yanvar ayında Milli Məclisin Yerli özünüidarə məsələləri üzrə daimi komissiyanın iclası keçirilirdi. Belə bir qərar layihəsi oxundu ki, Bəxtiyar Vahabzadə Toponimiya komissiyasının üzvlüyündən çıxarılsın. Səbəbi isə onun və komissiyanın digər üç üzvünün iclaslarda iştirak etməməsi idi. Mən üzvlükdən çıxarılanları müdafiə etmək yönündə çıxış et-səm də, çıxışım özümün də xoşuma gəlmədi. Çünki Bəxtiyar Vahabzadənin 1992-ci ildə Milli Məclisin üzvlüyündən istefa verməsi və 1993-cü ildə Konstitusiya layihəsi hazırlayan komissiyanın tərkibinə birinci dəfə seçilməməsi yadıma düşdü. Digər tərəfdən də, onun haqqında söylənilən fikirlərin bir-mənalı olmaması idi.

Toponimiya komissiyası çox hörmətli qurumlar sırasına daxil olmasa da, onun tərkibindən çıxarılmaq o qədər də yaxşı səsəlmirdi. Axı, Bəxtiyar müəllim parlamentdəki etdiyi çıxışları zamanı millət vəkillərinin gözünü açır, onlarda yeni hisslər, yeni fikirlər oyadırdı.

Parlament binasında Bəxtiyar müəllimi görəndə o, mənim gözümdə Milli Ruhlu Siyasi Xadim kimi görünürdü. Bir an unudurdum ki, o xalqın sevimli şairidir, alimdir, pedaqoqdur...

Adətən, bir çoxları kimi, mən də ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin siyasətə qoşulmasını doğru hesab etmir və düşünürdüm ki, hər kəs öz sahəsi ilə məşğul olsa, daha yaxşı olar. Lakin xalqımızın imperiya caynağından xilas olub, müstəqilliyə doğru addımladığını gördükcə, yaradıcı ziyalılarımızın özlərini pərvanə kimi oda vurmasının məqsədini anladıqca, fikrimin yanlış olduğunu dərk edirdim.

Mən 1985-ci ildən millət vəkili, xalq elçisi kimi həmkar olduğum bu istedad sahiblərinə yaxınlaşdıqca, çəkdiyimiz birgə şəkillərə baxarkən hər birinin vətənimiz üçün nə qədər qiymətli olduğunu və yaxın tariximizdə necə dərin izlər açdıqlarını bütün varlığım ilə hiss edirəm. Bu yaradıcı ziyalıların hər biri haqqında gördüklərimi, bildiklərimi və müşahidə etdiklərimi yazmaq imkanım olsaydı, bu qalın kitablardan ibarət, faktlarla zəngin əsərlər toplusu ola bilərdi.

Təkcə qocaman şairimiz Süleyman Rüstəmin sədr olarkən Ali Sovetin sessiyalarını özünəməxsus şəkildə idarə etməsi barədə xatirələrimi yazmaq çox maraqlı olardı. Onun sədrlik etdiyi sessiyada əvvəlcədən yazılmış ssenarini oxuması, çıxış edənlərə söz vermə üsulu, qeyri-adi səssayma aparması və siyasi rəhbər kimi işinə sonsuz ciddilik və məsuliyyətlə yanaşması hamımızı heyran qoyardı.

Bəxtiyar Vahabzadə haqqında isə mən hələ gənclik illərindən çox qərribə söhbətlər eşidərdim. Mənim gənclik və tələbəlik illərim İrəvanda, Leninqradda, Moskvada keçsə də, Bakıya gəlib, ali məktəblərdə olarkən tələbələr arasında onun böyük hörməti olduğunu hiss edirdim. Hamı ondan, onun şəirlərindən, imtahan götürməsindən, mühazirə oxumasından danışardı. Hamı onu vətəninə, millətini dəlicəsinə sevməyi vətənpərvər kimi tanıyırdı. Elə ona görə də onun adı hələ 60-cı illərdən yadımda qalmışdı, bəzən mətbuatda onu axtarırdım.

İxtisasım humanitar sahəsindən olmadığından da nəzm-nəsr ilə məşğul olanların çoxusunu tanımırdım. Həm də o dövrdə az qala hamı şer yazan olmuşdu. Bilmirdin, həmin şer yazanların hansının şairlik ömrü uzun, hansınınkı gödək olacaq. Xatırımdadır, o, Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya Fakültəsində dərs deyirdi. Mənim bacım Maya xanım da başqa institutda oxusa da, onun tələbəsi olmuşdu və mühazirələrini dinləmişdi. Bacım deyirdi ki, başqa fakültələrin və institutların tələbələri də onun mühazirələrinə gəldiyindən həmişə dekan Bəxtiyar müəllimin dərslərini böyük auditoriyalara salardı. Belə ki, vətənpərvər tələbələr Sovetin qadağalarından qorxmadan onun mühazirələrinin yerini-vaxtını öyrənib, beş bir, on bir dəstə bağlayıb, onu dinləməyə gedirlərmiş. O, şerlərində olduğu kimi mühazirələrində də gənclərdə milli şüurun oyanmasına çalışırdı. Mühazirələrində tez-tez proqramdan kənara çıxar, haqqında danışdığı yazıçının həyatını, bioqrafiyasını deyil, bizim görə bilmədiyimiz tərəflərini, qayəsini, məqsədini açıqlamağa çalışır və bizi vətənə bağlılıq, millətseverliyin çox gizli mətləblərindən agah edərdi. Biz həmişə onun mühazirələrini böyük həyəcanla gözləyər, onu bütün varlığımızla diqqət kəsilib dinləyərdik. O zamanlar onun «Şəki fəhləsi» qəzetində çap olunan «Gülüstan» poeması əlyazması şəklində əl-əl gəzirdi, əzbərlənirdi. Bundan başqa, 1980-ci illərin ortalarında Bakı Sovetinin nəzdində təşkil olunmuş «Küçələrin adlarını nizama salma» komissiyasının sədri olduğunu və Bakıdakı küçələrin adlarındakı eybəcərliyi (I, II, III Paralelnı, Xrebtovıy və sairə) düzəltməsinin, ən əsası isə milliləşdirdiyini eşidir, qəzetlərdən oxuyur, televiziyadakı çıxışlarını dinləyir və buna çox sevinərdik. Belə böyük xidmətləri olan bir adamın indi toponimiya komissiyasından çıxarılması mənə çox ağır gəldi. Onu da deyim ki, Kirovabad şəhərinə öz qədim Gəncə adının qaytarılması barədə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət heyə-

tinin 1989-cu il 30 dekabr fərmanının verilməsində Bəxtiyar Vahabzadənin əməyi çox olmuşdu.

Sovet dövrü olduğundan biz rəhbər partiya işçiləri pıçıltı ilə də olsa «Bəxtiyara afərin», «Kremili üstələdi»... deyirdik.

Ümumiyyətlə, Bakıda o dövrdə olan 1230 küçənin bir çoxunun, respublikanın yaşayış məntəqələrinin bir hissəsinin yad və yamaq adlardan təmizlənməsində və tarixi adların bərpasında onun əvəzsiz xidmətlərini heç kəs unuda bilməz.

Mən 1982-88-ci illərdə Qax rayonunda birinci katib vəzifəsində işlədiyim zaman, o, rayonun İlisu kəndinə tez-tez gəlirdi. Buna görə də biz onunla tez-tez görüşər, bir-birimizdən hal-əhval tutar və fikir mübadiləsi aparardıq. O, həmişə rayona gələndə əhalinin güzəranı, ailələrin gəlirinin, kolxozçulara verilən əmək haqqının yetərli olub-olmaması, rayonda mədəniyyətin səviyyəsi ilə maraqlanar, kənd mədəniyyət evlərinə və məktəblərə baş çəkərdi. Rayonda sürətlə gedən tikinti, abadlıq işlərinin təşkili ilə maraqlanardı. Müxtəlif millətin işlədiyi əmək kollektivlərində (o vaxt Qaxda 11 millət yaşayırdı) onunla görüş keçirmək arzularına imtina etməməsi, məndə razılıq hissi oyadardı. Mən rayonun rəhbəri və vətəndaş kimi onun verdiyi suallar barədə düşünər və ona real vəziyyətə uyğun qanəedici cavablar verməyə çalışardım. Bütün bu dediklərim məndə onun şəxsiyyətinə və vətəndaşlığına böyük hörmət hissi yaradırdı. Buna görə də son zamanlar məndə belə bir hiss oyandı ki, Bəxtiyar Vahabzadənin parlamentdəki çıxışları ilə maraqlanım və bu məqsədlə parlamentdəki stenogramları ərinmədən araşdırmağa başladım və əlimə xeyli material keçdi. Əziyyətimə heyfslənmədim. Belə ki, apardığım səthi təhlil nəticəsində tədricən onun «siyasi portreti» yarandı. Bu məsələ barədə bir müddət süssəm də, onu görər-kən fikrimi dedim və yazımda müəyyən çatışmazlıqlar olsa da, mətbuatda çıxış edəcəyimi bildirdim.

Bəxtiyar müəllim yaradıcı dünyanın adamı olsa da parlamentdə mənim həmkarım və müasirimdir. Siyasət dəryasında illərlə bir gəmidə üzmüş, siyasi partlayışların səsinə bir yerdə eşitmiş, qəlpələri bizə dəymiş, tozuna da batmışıq.

Sovet imperiyasının can verdiyi illərdə şair və yazıçılarımızın parlamentdəki çıxışları həmin dövrün güzgüsü idi. Onların çıxışlarında güclü məntiq, mühakimələrində dərinlik və inandırıcılıq bizi heyran edərdi. Respublikada demokratiyanın və demokratik qurumların artdığı dövrdə ana dilində mətbuatın dövlət orqanlarının fəaliyyətə başladığı və istiqlal şüurunun bütün təbəqələrdə yüksəldiyi zaman millət vəkili olan qələm sahiblərinin çıxışları öz kəskinliyi ilə başqa çıxışlardan seçilirdi. Onlar yatmış şüurları oyadır, xalqı milli-azadlıq hərəkatına yönəldirdilər. Parlament üzvləri o vaxtlar qələm sahiblərinin dilindən, ictimai zülmərdən cana gəldiyimizi, hakim təbəqə və imperiya başmaqşılənlərinin özbaşınalığını, insaniyyətə zidd hərəkatlərinin dözülməz həddə çatdığını eşidirdilər. Bu ziyalılar təkidlə tələb edirdilər ki, heç kəs milli məsələdə və istiqlal naminə mübarizədə kənarda qalmamalıdır. Bu məsələlərdə hər zaman əlbir olmaq və birlikdə qeyrət göstərməyi təbliğ edir, fikir ətaləti və biganəliklə barışmırdılar. Əlbəttə, səslənən yeni fikirlər, yeni düşüncə tərzii ömrü boyu sosializimdə yaşamış, kommunist tərbiyyəsi və təhsili görmüş bir çox parlament üzvlərini təəccübləndirirdi. Siyasətə qoşulmuş yaradıcı ziyalıların çıxışları, verdikləri suallar və atdıqları replikalar bütün millət vəkilləri kimi məni də düşündürürdü. İndinin özündə mərhum İsmayıl Sıxlının deputat kimi on ikinci çağırış Ali Sovetinin sessiyalarındakı cəsarətli çıxışlarından etdiyim qeydləri bəzən arxivimdən çıxarıb baxıram. Mirzə İbrahimovun dərin məzmunlu, ağıllı çıxışlarını da unutmaq olmur. Yazıçı Anarın da deputat kimi fikirləri daim tarixi şəraitlə uzlaşır,

reallığı və obyektivliyi ilə başqalarından seçilir. Ümumiyyətlə, «Yaradıcı ziyalılarımız parlamentdə» adlı bir kitab yazmaq arzusu uzun müddətdir məni düşündürür. Bu yazı da həmin arzunun nəticəsidir.

Ümumiyyətlə, yaradıcı ziyalılarımızın siyasi fəaliyyəti hələ lazımı səviyyədə təhlil edilməmiş və onlara bu nöqtəyi - nəzərdən qiymət verilməmişdir. Arxiv materialları və sənədlərlə tanış olandan sonra mən bu qənaətə gəlmişəm ki, azadlıq və müstəqillik əldə etməyimizdə parlamentdə təmsil olunan yaradıcı ziyalılar bir növ lokomotiv rolunu oynayırlar. «Lokomotiv» lərin son illərdəki fəaliyyətlərinin elmi təhlili çox faydalı və yararlı ola bilər. Lokomotivlərdən biri sayılan Bəxtiyar Vahabzadə haqqında düşünərkən təxminən on il əvvəl olmuş bir əhvalatı yada salmaq istəyirəm:

15 sentyabr 1989-cu ildə on birinci çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin növbədənəkənər sessiyası gedirdi. Nazirlər Sovetinin sədri hökumətin gördükləri işlər barədə danışarkən Bəxtiyar Vahabzadə çox vacib bir sual verdi: «Sovet İttifaqında Sumqayıtdan çox ekoloji cəhətdən çirklənmiş şəhər yoxdur, nəyə görə SSRİ-nin çirklənmiş şəhərləri içərsinə onun adı düşməyib?» Məruzə edən Ayaz Mütəllibovun bu suala cavab verməsinə imkan verməyən Ə.Vəzirov yerindən dilləndi:

«O, siyahıya düşməsə də, faciəli hadisədir, onu düzəltmək üçün gecə-gündüz gərək işləyək». Cavabdan narazı qalan Bəxtiyar müəllim yerdən danışmalı oldu:

«Bizim Nazirlər Soveti nə iş görür bu barədə?.. Bu vaxta qədər bizim yeraltı və yerüstü sərvətlərimiz bizimki olsaydı, biz yüzdən artıq idarə yarada bilərdik. Bizim rəhbərlərimiz SSRidən aldığımızı görürlər, verdiyimizi görmürlər. Biz yalnız pambıqdan 2-3 milyard itiririk. Yoldaş Ayaz Mütəllibov bunu niyə nəzərə almır? Xammal kimi verdiyimiz üçün neftdən isə 2 milyarda qədər itiririk».

Bu sözlər zalda səslənərkən uzun sürən alqışlar qopdu və şairin fikirlərinin ardını eşitmək arzusu yarandı. Vəziyyətin və müzakirənin məcrasını dəyişmək üçün iclasa sədrlik edən tez-tələsik Dövlət Plan Komissiyasının sədri Rəhim Hüseynova söz verdi ki, respublika əhalisinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə dair sosial-ictimai planların həyata keçirilməsi barədə qərar layihəsini oxusun. Beləliklə də, Bəxtiyar müəllimin çıxışının ardını eşidə bilmədik və tənəffüsə çıxdıq. Gündəliyin ikinci məsələsi tənəffüsdən sonra oldu və Dağlıq Qarabağdakı vəziyyət haqqında məruzə dinləndi.

Onun həmin gün özünü narahat aparması bir çox deputatların nəzərindən yayınmadı. Məruzəçi sözünü yeni tamamlamışdı ki, Bəxtiyar Vahabzadə yerdən replika verdi, deputat sorğusundan yazdığı maddələri oxudu və dərhal çıxış etməyə başladı. Həqiqətən də, o gün bizim qarşımızdakı Vahabzadə həmişə gördüyümüz şair Vəhəbzadəyə bənzəmirdi. Vərdiş etdiyimiz şairanə, bəzəkli, təmtəraqlı sözləri yox, tamam başqa məzmununda parlament standartları çərçivəsində ciddiliyi ilə bir çıxış etdi. O dövr hadisələrinin yığcam təhlil edildiyi bu fikirlər elə bil hər deputatın öz ürək sözləri idi, amma Bəxtiyar müəllimin dili ilə deyilirdi.

O dövrdə digər ziyalı və sayılan adamlar arasında ən açıq və azad söz danışan və ən az qorxusu olan adamlar əsasən şair və yazıçılar idi. Belə ki, deputat-partokratlara danışmağa imkan verilmirdi, bir növ pisikmişdilər, dövlət məmurları olan deputatlar adətən danışmaqdan daha çox susurdular, əmək adamlarından cəmi üç nəfər deputat (1 fəhlə, 2 kolxozçu) var idi. Onlar da gözümçixdıya salınmışdı. Çıxış edənlərin əksəriyyəti «demokratlar» və yaradıcılıq sahəsinin deputatları idi. Odur ki, onun çıxışı sanki bizim də ürəyimizdən tikan çıxarırdı. Eyni zamanda düşünürdük ki, görəsən, bu sözlərdən sonra ona dəyib-dolaşmayacaqlar ki?

Bəxtiyar Vahabzadənin millət vəkili kimi fəaliyyəti onun böyük vətəndaş şair, dramaturq və publisist kimi altmış ilə yaxın yaradıcılıq ömrünün əsas qayəsi olan milli azadlıq və istiqlaliyyətimiz, şərəf və ləyaqətimiz, ən böyük milli sərvətimiz olan ana dilimizin, xalqımızın mənəvi-mədəni dəyərlərinin qorunub saxlanması uğrunda mübarizə ilə qırılmaz tellərlə bağlıdır. Odur ki, millət vəkili Bəxtiyar Vahabzadəni əsl xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadədən ayrı təsəvvür etmək mümkün deyil. Başqa sözlə, şair-publisist Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılıq amalı ilə millət vəkili kimi fəaliyyəti bir-birini tamamlayır, vəhdət təşkil edir. Bu mənada Bəxtiyar Vahabzadənin ictimai-siyasi xadim kimi fəaliyyətində bir neçə məqam xüsusilə qabarıq nəzərə çarpır.

Xalqımızın, vətənimizin tarixi taleyi, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü məsələsi bu fəaliyyətin məhək daşındır. Dediym kimi, milli azadlıq və istiqlaliyyət xalqımızın tükənməz yeraltı və yerüstü sərvətlərinə sahib olması amalı şair Bəxtiyar Vahabzadənin bütün yaradıcılığının qanı və canıdır. O, hələ totalitar sovet imperiyası dövründə böyük vətəndaş qeyrəti və cəsarəti yazdığı onlarca şer və poemalarında həm açıq-aşkar, həm də müxtəlif eyhamlarla bu problemə toxunmuş, bunun üstündə olmazın zərbələr yemiş, əzab-əziyyətlərə, təqiblərə düşmüşdür. Böyük inam hissi ilə demək olar ki, milli şüurumuzun oyanmasında, Azərbaycanın bugünkü müstəqilliyini əldə olunmasında Bəxtiyar müəllimin həmin əsərlərinin son dərəcə mühüm mənəvi köməyi olmuşdur. Odur ki, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi, onun qorunub saxlanması, əbədiyyətinin təmin olunması Bəxtiyar Vahabzadə üçün ikiqat əzizdir. Bax, buna görə də Bəxtiyar Vahabzadənin ictimai-siyasi xadim, millət vəkili kimi fəaliyyətində xalqımızın əsrlər boyu arzuladığı, uğrunda mübarizə apardığı suverenliyimizi, dövlət müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsi başlıca yer tutur.

Bəxtiyar Vahabzadə Milli Məclisdəki çıxışlarında milli müstəqilliyimizin xalqımızın tarixindəki müstəsna əhəmiyyətini, Azərbaycanın sosial-siyasi, iqtisadi və mədəni yüksəlişində dünya birliyinə bərabər hüquqlu dövlət kimi qoşulmasında onun həlledici rolunu dönə-dönə vurğulamışdır. Bu baxımdan onun 1991-ci il avqustun 29-da respublika Ali Sovetinin Fövqəladə sessiyasındakı çıxışı daha çox yadımda qalmışdır. 1918-20-ci illər Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Şərqdə ilk demokratik respublika olduğunu qeyd edən Bəxtiyar Vahabzadə onu beşiyində boğan rus sovet imperiyasının-dünyanın bünövrəsi çürümüş bu son imperiyasının gözümüzün qabağında can verdiyini bildirdi. İmperiyanın hələ mövcud olduğu bu dövrdə bunu demək böyük vətəndaş cəsarəti tələb edirdi. Azərbaycan siyasi-hüquqi, ictimai-mədəni suverenliyinin təmin olunmasının, ictimai həyatımızın başlıca məsələsinə çevrildiyini vurğulayan Bəxtiyar Vahabzadə dedi: «Biz tarixin verdiyi bu şansdan istifadə edib, həmin müstəqil respublikanı bərpa etməsək, gələcək nəsillər bunu bizə bağışlamayacaqlar. Doğrudur, bayrağımız Məmməd Əmin Rəsulzadənin qaldığı bayraqdır. Bayraq var, istiqlaliyyət yoxdur. 28 may istiqlaliyyət günümüzdür. Bu günü də bizə qeyd etməyə imkan verildi. Bununla belə, istiqlaliyyət günü var, istiqlaliyyət yoxdur... Suverenlik və müstəqillik elan olunmuşdur, lakin onun özü yoxdur. Mərkəzə tabeçiliyimiz yenə də qalır». Bəxtiyar Vahabzadə həmin vaxtlarda verilmiş prezident fərmanlarından danışaraq göstərdi ki, «Azərbaycan torpağında həqiqi müstəqillik bərqərar olmayınca, bütün fərmanlar, nə qədər yaxşı fərmanlar olsa belə, kağız üzərində qalacaq... Xalq inanmalıdır ki, biz həqiqi müstəqilliyə gedirik, torpaqlarımızın sahibi olmaq əzmindəyik».

Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi yaşamaq iqtidarında olmadığını iddia edənlərin fikirlərinin əsassızlığını bildirən

Ax-256293

Bəxtiyar Vahabzadə Rusiya mütəxəssislərinə istinadan göstərdi ki, 15 müttəfiq respublikadan yalnız RSFSR və Azərbaycan iqtisadi cəhətdən müstəqil yaşamaq imkanına malikdir. O, iqtisadçı alimlərimizin müstəqillik elan olunarsa, guya Azərbaycanın digər respublikalarla iqtisadi əlaqələrinin kəsiləcəyi barədə iddialarını riyakarlıq adlandırdı.

Suverenliyin iqtisadi tərəfindən danışarkən Bəxtiyar müəllim göstərdi ki, «Respublikamızın iqtisadi hüquqsuzluğu heç bir ölçüyə sığışmır. Gəlin etiraf edək ki, biz torpağımızın, təbii sərvətlərimizin, dövlətimizin əsl sahibləri deyilik. Bizi bu hüquqlardan məhrum etmişlər. Bizi, sözün əsl mənasında, öz torpağımızda muzdlu köləyə çevirmişlər».

Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycanın İttifaq üçün xammal bazasına çevrilməsi nəticəsində ildə milyardlarla manat itirməsindən əsas sərvətimiz olan neftdən gələn mənfəətin, milli gəlirin cəmi 3,9 faizinə bərabər olmasından, sənaye müəssisələrinin 93 faizinin İttifaq tabeliyində olmasından danışaraq, milli gəlirimiz qonşu Ermənistanınkindən 2 dəfə, əhalimiz isə 2,1 dəfə çox olduğu halda, İttifaq büdcəsindən bizə həmişə az vəsait ayrılmasından danışdı. O, qeyd etdi ki, «Respublika iqtisadiyyatının strukturunu köklü dəyişməklə iqtisadi müstəqillik qazanmaq olar. Ancaq bu yolla ölkəmizi xammal bazası vəziyyətindən çıxara bilərik. Xammal bazası səciyyə-sində olan iqtisadiyyat isə hamıya məlumdur ki, müstəmləkə səciyyəli iqtisadiyyatdır».

Bəxtiyar müəllim təbii sərvətləri, iqtisadi potensialı respublikamızla müqayisə edilə bilməyən Baltik respublikalarının öz istiqlalıyyətlərinə nail olmasını, onlarda bir üstün cəhətlə – milli birliyin olması ilə izah edərək, bizdə belə bir birliyin olmamasından təəssüfünü bildirdi. Bəxtiyar Vahabzadə milli birliyin mənasını açaraq göstərdi ki, iqtidarda duran adam özünü yox, xalqı düşünməli, xalqı özünün deyil, özünü

xalqın iradəsinə tabe etməli, onun iradəsinə ifadə etməli, xalqın sağlam qüvvələrinə istinad etməlidir.

Bəxtiyar Vahabzadə dedi ki, indiki tarixi şans 1918-ci ildəkindən daha əlverişlidir. Çünki 1918-ci ildə müstəqilliyin baniləri onu quru yerdə, heç nədən yaratmışdılar. Biz isə vaxtı ilə yaranmışı bərpa etmək istəyirik, onların ardınca getmək istəyirik. (o, bizim çiynimizə daha asan yük düşdüyünü hamıya anlatmağa çalışdı).

Bəxtiyar müəllim həmin sessiyada Azərbaycan xalqının mənafeyini, taleyini, müstəqilliyini ifadə etmək iqtidarında olmayan parlamentin buraxılması məsələsini qaldırdı. O, dedi ki, gələcək azad seçkili parlamentə siyasətçilər, hüquqşunalar, iqtisadçılar, maliyyəçilər, bu sahələrdə beynəlxalq təcrübəni yaradıcı sürətdə tətbiq etməyi bacaran mütəxəssislər seçilməlidir.

Bəxtiyar Vahabzadə, dediyim kimi, müstəqillik məsələsinə 1920-ci ildə işğalçı rus ordusu tərəfindən qeyri-qanuni yıxılmış Azərbaycan xalq Cümhuriyyətinin bərpası kimi baxırdı.

Məlum olduğu kimi, Rusiya bir sıra Qərbi və qonşu Asiya ölkələrindən fərqli olaraq, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini tanımaqdan inadla boyun qaçırır, hər vasitə ilə onun daxili işlərinə qarışır, hərbi və diplomatik baxımdan yerinə yetirilməz ultimatum tələbləri irəli sürürdü. Sovet Rusiyasının Azərbaycan haqqında əsl niyyətini Leninin İ.T.Smilqaya və Q.K.Orconikidzeyə 17 mart 1920-ci ildə vurduğu teleqramdan görmək olar: «Bakını tutmaq bizə olduqca və olduqca zəruridir... Son dərəcə diplomatik olmaq və möhkəm yerli sovet hakimiyyəti hazırlandığını tamamilə yəqin etmək lazımdır».

Ali Sovetdəki çıxışlarının birində bütün bunlar barəsində deputatlara məlumat verən Bəxtiyar Vahabzadə göstərdi ki, işğalçı XI rus ordusu guya Azərbaycan İnqilab Şurasının çağır-

rısı ilə 1920-ci il aprelin 27-də Azərbaycana soxuldu, müstəqil Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti devrildi. Əslində isə Azərbaycan Sovet Rusiyası tərəfindən işğal olundu.

Bəxtiyar Vahabzadə parlamenti bu tarixi faktı milli dövlətimiz olan Azərbaycan demokratik respublikasının xarici hərbi müdaxilə və güc işlətmək siyasəti ilə işğalı, qeyri-qanuni bir təcavüz aktı kimi qiymətləndirməyə çağırırdı, məsələnin bütün aspektlərinin öyrənilib üzə çıxarılması üçün ayrıca parlament komissiyası yaradılmasını təklif etdi.

Qarabağ dərdi bütün Azərbaycan xalqı kimi onun ən qeyrətli oğullarından biri olan Bəxtiyar Vahabzadənin də ən ağırlı yeri idi. Qarabağ hadisələri başlandıqdan hər bir təmiz qanlı azərbaycanlı kimi onun da rahatlığı pozulmuş, yuxusu ərsə çəkilməmişdi. Yaxşı yadımdadır, nankor qonşularımızın bu xəyanətinə qarşı qəzəbli etiraz səsinə ilk ucaldanlardan biri məhz Bəxtiyar müəllim idi. Onun professor Süleyman Əliyərli ilə birgə yazdığı və «Azərbaycan» jurnalında dərc olunmuş «Dağlıq Qarabağ: iddialar və həqiqət» məqaləsi o vaxtlar çox böyük siyasi marağa səbəb oldu. Azərbaycanlıların öz ölkəsindən – doğma Dağlıq Qarabağdan kütləvi surətdə, zorakılıqla qovulması şairi hədsiz hiddətləndirdiyi, erməni millətçilərinin vilayəti Azərbaycanın tabeliyindən çıxarıb onun respublika ilə bütün idarəçilik, iqtisadi və mədəni əlaqələrini qırmaq və ələxsus Qorbaçovun yaratdığı Xüsusi İdarə Komitəsi vasitəsilə ermənipərəst mərkəzə tabe etdirmək məramı isə onun qəzəbinin son həddə çatdığını onun bir çıxışında daha qabarıq gördük.

On birinci çağırış Azərbaycan Ali Sovetinin növbədənənar onuncu sessiyasında Bəxtiyar Vahabzadə bunu respublika rəhbərliyinin gözü qarşısında həyata keçirilən fitnəkarlıq adlandıraraq dedi: «Məlum olduğu kimi SSRİ Konstitusiyası üzrə müttəfiq respublikalardan biri olmaqla, Azərbaycan SSR

öz hüquq və səlahiyyətlərinin çox dəyərli bir hissəsini İttifaq ali dövlət orqanlarının ixtiyarına vermiş, bu orqanlar isə Azərbaycan SSR-in dövlət suverenliyini, ərazi bütövlüyünü və təhlükəsizliyini qorumağı öz öhdəsinə götürmüşdü. Ancaq Dağlıq Qarabağ hadisələri göstərdi ki, ittifaq orqanlarının SSRİ Konstitusiyasında göstərilən bu öhdəlikləri quru sözdən başqa bir şey deyilmiş. Əksinə, mərkəzi ittifaq orqanlarının anlaşılmaz ikili davranışı Dağlıq Qarabağdakı Azərbaycan əhalisinin adi təhlükəsizliyini kobud şəkildə pozmağa gətirib çıxarmışdır. Daxili qoşun dəstələri isə erməni millətçilərinin təsiri altında hərəkət edirlər».

İttifaq rəhbərliyinə tuşlanmış avtomat lüləsindən ardıcıl çıxan güllələri xatırladan suallarla dolu bu çıxış üzərində daha geniş dayanmağı lazım bilirəm.

Bəxtiyar müəllim çıxışına belə başladı: «Biz məruzəyə qulaq asdıq. Axırda dediniz ki, Volskinin idarə üsulunu möhkəmləndirmək lazımdır. Nəbi Xəzri düz deyir: «Başımızın altına balıq qoymayın». Düşməndən adama dost olmaz. Mən Ali Sovetin Rəyasət heyətinin və Nazirlər Sovetinin sədrləri-nə deputat sorğusu ilə məktub yazmışam».

Bəxtiyar müəllim həmin məktubu oxudu. Sorğuda soruşulurdu: «*Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində həyata keçirilən xüsusi idarəetmə formasında nə üçün respublikanın dövlət orqanları əməli surətdə iştirak etmir?*»

Dağlıq Qarabağda partiya və dövlət orqanlarının, iqtisadiyyatın respublika tabeliyindən çıxarılmasını, tarixən mövcud olan əlaqələrin pozulmasını nə ilə izah etmək olar? Azərbaycanın ərazi və dövlət suverenliyinin qorunması üçün respublika hökuməti nə etmişdir və nə etmək fikrindədir?

Bununla bağlı A. Volskinin başçılıq etdiyi Xüsusi İdarə Komitəsinin mövcud qanunçuluğa uyğun gəlməyən fəaliyyətinin qarşısı nə üçün alınmır?

Bütövlükdə bu Komitə qarşısında qoyulan vəzifələri yerinə yetirmədiyi halda onun saxlanılmasına ehtiyac varmı?

Ermənistan SSR-in suveren Azərbaycan dövlətinin daxili işlərinə kobudcasına qarışmasına, onun əsassız ərazi iddialarına nə üçün siyasi qiymət verilmir və onların qarşısı alınmır?

Nə üçün bu barədə Azərbaycan hökuməti tərəfindən SSR İttifaqı hökuməti qarşısında, SSRİ xalq deputatları qurultayı və SSRİ Ali Soveti qarşısında məsələ qaldırılmamışdır?

Bu məsələlər üzrə beynəlxalq səlahiyyətli orqanlar qarşısında biz nə üçün məsələ qaldırmırıq?

SSRİ Daxili İşlər Nazirliyi qoşun hissələrinin Dağlıq Qarabağda birtərəfli, qeyri-obyektiv, açıq-aşkar qərəzli mövqeyini nə ilə izah edirsiniz?

Dağlıq Qarabağda Azərbaycan SSRİ-n Konstitusiyası hüquqlarını kobudcasına pozaraq respublikanın səlahiyyətinə aid olan idarəçilik məsələlərinin ittifaq orqanlarına və başqa respublikalara verilməsinə necə baxırsınız? Dağlıq Qarabağda hakimiyyəti özbaşına ələ almaq cəhdini necə qiymətləndirirsiniz?... Nə üçün üzdənirə «milli şuranın» təşkilatçıları məsuliyyətə cəlb edilmirlər?

Dağlıq Qarabağda Azərbaycan SSR-in qanunları artıq öz qüvvəsini bütünlüklə itirməmişmi?

Ermənistan SSR-də uzun illərdən bəri mütəmadi olaraq azərbaycanlılara qarşı düşmənçilik təbliğatı aparılması, onların əmlakının talan edilməsi, özlərinin şil-küt edilib qovulması, Ermənistan SSR-in Quqark rayonunun Şaumyan kəndində bir gündə 12 nəfər azərbaycanlının öldürülməsi, başlarının kəsilib, meyidlərinin yandırılması nə üçün respublika Ali Sovetində müzakirə edilməmiş, ona siyasi qiymət verilməmiş, hökumət tərəfindən rəsmən pislənməmişdir?

Nə üçün bütün bu məsələlərə respublikanın ali hakimiyyət orqanının deputat korpusu öz münasibətini bildirmir?»

Bəxtiyar müəllim göstərdi ki, şəxsiyyətə pərəstiş və durğunluq illərində azərbaycanlılar milli hüququ ən çox tapdanan xalqlardan olmuşdur. Müttəfiq respublika ilə təmsil olunmuş on beş xalqdan yalnız azərbaycanlılar köçürülmə siyasətinə məruz qalmışlar. Stalin və onun əlaltıları 30-cu illərdə 80 min nəfərə yaxın Güney azərbaycanlıları zorla İrana, 1948-1953-cü illərdə isə 100 mindən artıq azərbaycanlıyı Ermənistandan zorla köçürməklə bir xalq kimi onun hüquqlarını ayaqlayıb, milli ləyaqətini təhqir etdilər. Nəhayət, 1988-ci ildə 200 min azərbaycanlının vətəndaşlıq, siyasi, mədəni və mülki hüquqlarının kobudcasına pozularaq həmin respublikadan qovulması Azərbaycanın suverenliyi məsələsinin aktuallığını bütün kəskinliyi ilə ortaya qoyur. Bəxtiyar Vahabzadə dedi: *«Bu gün bizim qarşımızda bir məqsəd və bir cəbhə var: O da vətənimizin bütövlüyü və suverenliyi naminə xalqın birliyinə nail olmaqdan ibarətdir. Mən bu gün bütün xalqımızı – fəhlədən tutmuş ziyalıya qədər, kəndlidən tutmuş məmura qədər, ən balaca kargüzərdən tutmuş partiya və dövlət işçisinə qədər yumruq kimi birləşməyə, hər şeyi unudub Vətən naminə eyni hədəfə vurmağa çağırıram».*

Bəxtiyar Vahabzadə Sovet İKP-nin gələcək milli siyasət platformasının layihəsinə də qəti etirazını bildirərək göstərdi ki, o, «Müttəfiq respublikaların suverenlik təminatı baxımından bizi təmin edə bilməz». (Həmin günlərdə SSRİ-də vəziyyət gərginləşəndə milli münaqişələri sakitləşdirmək üçün yalançı «Milli siyasət platforması layihəsi» hazırlamışdı). O dedi: «Bu layihədə nə bu suverenliyin bütün mahiyyət və şərtləri, nə də onun təminatına zəmanət müəyyən edilmişdir. Respublika öz ərazisi üzərində gerçək suveren hüququnu necə və hansı qaydada həyata keçirə bilər? – bu məsələ layihədə öz əksini tapmamışdır.

Hətta 1922-ci ildə İttifaq müqaviləsi üzrə respublikalara verilmiş olan SSR-nin tərkibindən çıxmaq hüququ layihədən

götürülmüşdür... Bu layihəyə görə «Müttəfiq Respublikalar öz sərhədlərinin dəyişdirilməsi barədə razılığa gələ bilməsələr, bu məsələlərin həlli İttifaq orqanlarının səlahiyyətinə verilməlidir. Biz bu müddəə ilə razılaşa bilmərik». Həmin anlarda Bəxtiyar Vahabzadə tribunada şair, dramaturq, akademik kimi yox «nəhəng bir insan», «milli ruhlu siyasi xadim», «deputatlar ordusunun generalı»... kimi görünürdü

Bəxtiyar Vahabzadənin sessiyadakı tarixi çıxışı üzərində geniş dayanmaqda məqsədim odur ki, üstündən illər keçsə də həmin çıxış öz təsir gücünü indi də saxlayır, yaranmış tarixi şəraitdə dərdlərimizi əks etdirir və gələcək nəsillər üçün müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

**QAÇQIN-KÖÇKÜNLƏRİN
ÜMİDGAHI
BƏXTİYAR VAHABZADƏ**

Xalqım məni tanımasa məyus olmaram

Mən xalqımı tanımasam məyus olaram

Konfutsi

Bəxtiyar Vahabzadənin millət vəkili kimi fəaliyyətinin mühim bir hissəsi qaçqınların taleyi ilə bağlıdır. O, erməni təcavüzkarları tərəfindən Ermənistandakı dədə-baba yurdlarından və Azərbaycanın əzəli torpağı olan Dağlıq Qarabağdan didərgin salınmış soydaşlarımızın acı qismətindən bəhs edən çoxlu məqalə və çıxışlarla yanaşı, bilavasitə Ali Sovetin qaçqınlar məsələsi üzrə parlament komissiyasının sədri kimi bu sahədə çox iş görmüşdür. Bu baxımdan onun Ali Sovetin 1991-ci il 1 noyabr tarixli iclasındakı çıxışı diqqətəlayiqdir. Komissiyanın sədri həmin gün parlamentdəki çıxışında respublikada sosial və iqtisadi problemlərin son dərəcə kəskin olmasına baxmayaraq, «Bu bədbəxt və məzlum insanların» (bu vəziyyətə onları elə respublika rəhbərliyinin özləri salmışdılar) yerləşdirilməsi, məskunlaşdırılması, sığınacaq, mənzillə, yeməklə təmin olunması, onlara səhiyyə xidməti və digər təxirəsalınmaz məişət köməyi göstərilməsi sahəsində dövlət səviyyəsində görülmüş işləri qiymətləndirməklə yanaşı, mövcud problemlərdən, çətinliklərdən yol verilmiş nöqsanlardan da böyük ürək ağrısı ilə danışdı.

Onun verdiyi məlumatda ağırlı belə bir fikir də var idi: «... Tale artıq neçənci dəfədir ki, xalqımızı mərhəmət və xeyirxahlıqda dözümlüyə imtahana çəkir. Mən bilmirəm, harada və daha hansı xalqa sülh dövründə, son illər ərzində Azərbaycan xalqının üzərinə düşmüş əzab-əziyyətə və iztirablara davam gətirmək müyəssər olmuşdur. Hətta Almaniya Fede-

rativ Respublikası kimi varlı bir ölkə sovet almanlarının Almaniya axınına davam gətirməmişdir. Lakin Azərbaycan xalqı canını dişinə tutaraq bütün ağırlıqlara və məhrumiyyətlərə mərdlik və qeyrətlə tab gətirir».

Bəxtiyar Vahabzadə qaçqınlar məsələsinin həllində bu-raxılmış nöqsanlardan danışarkən, haqlı olaraq göstərdi ki, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti «DQMV» ilə bağlı respublikanın apardığı siyasətdə bir qədər uzaqgörənlik edilsəydi, bu gün hamıya gün kimi aydın olan bir şeyi – qaçqınlar problemi ilə DQMV məsələsini həll etmək mümkün olardı. Bəxtiyar müəllim göstərdi ki, mən o zamanlar dəfələrlə ölkə başçılarına (Vəzirovu nəzərdə tuturdu) dedim ki, Ermənistandan köçürülən soydaşlarımızı biz də qəsdən Dağlıq Qarabağda yerləşdirsək, bu onlara həm gözəl cavab olar və həm də Qarabağda milli tərkibi tarazlaşdırma bilərik.

Qaçqınların Azərbaycana sürətli axını zamanı Bəxtiyar müəllimi respublika tədbirlərinə tez-tez dəvət edirdilər, onun və bu sahədə təcrübəsi olan ziyalıların fikirlərini də dinləyirdilər. Tədbirlərin birinə atam Talib Musayevi də dəvət edir və ona çıxış etmək üçün söz verirlər. Atam erməni genosidi zamanı valideynlərini itirdiyindən, 8-10 yaşlarından yetim qalıb qaçqınlıq həyatı keçirdiyindən və sonralar uzun illər Ermənistanda rəhbər işlərdə işlədiyindən Ali Sovetin sədr müavini olmuş şəxs kimi çox ətraflı sanballı çıxış edir. Tədbir yekunlaşan kimi atamın etdiyi çıxışdan xoşu gələn Bəxtiyar müəllim atamla tanış olmaq istəyini bildirir və onunla bu ətrafda ikilikdə geniş söhbətləri olur. Söhbət zamanı qeyd edir ki, bir deputat tanıyıram onun da soyadı Musayevdir, onun da bu sahədə ciddi çıxışları olur, istədim ki, sizi bir-birinizlə tanış edim, qaçqınlarla əlaqədar birgə iş qurmağımız vacibdir. Atam bildirir ki, Maksim Musayev mənim oğlumdur, uşaqlıqdan millətimizin düşar olduğu bəlaları bilir və ona görə də

ağrılı-acılı çıxışları olur. Bəxtiyar müəllim: «deyirəm axı, ürək yanmasa gözdən yaş axmaz» deyir. Yenə qayıtmaq istərdim Bəxtiyar müəllimin parlament çıxışına.

Qaçqınların məskunlaşması məsələsinə toxunan komissiya sədri Bəxtiyar Vahabzadə onların böyük bir hissəsinin Bakıda yerləşdirilməsini razılıqla qeyd etməklə yanaşı, bu işdə bir sıra süni çətinliklər yaradıldığını, onları Bakıdan uzaqlaşdırmaq meylini tənqid edərək göstərdi ki, «Təcili olaraq onların Bakı şəhərində yaşayışlarının qanunlaşdırılmasının əleyhinə olan süni surətdə yaradılmış maneələri götürmək lazımdır. Natiq «Bu yazıq insanların taleləri hesabına qazanc və mənfəət» əldə edənlərin olduğunu, belə hallara qəti surətdə son qoyulmasının, qaçqınların təxirə salınmadan qeydiyyatı götürülməsinin və işlə təmin olunmasının zəruriliyini göstərdi.

Bəxtiyar müəllim bəzi ürəksiz, rəhmsiz rayon rəhbərlərinin qaçqınların onların rayonlarını tərk etməsi üçün onlara bacardıqları qədər çətinlik yaratmalarını kəskin şəkildə məzəmmətləyərək dedi: «Rayon və şəhərlərdəki yeni icra hakimiyyətinin başçıları təcili surətdə əvvəlki süründürməçiliyə yol vermədən qaçqınların vacib problemlərinin həllinə başlamalıdırlar. Onlar bilməlidirlər ki, bu işin nəticəsiylə onlar yalnız Prezident və Ali Sovet qarşısında deyil, həmçinin də xalq və tarix qarşısında cavab verirlər... Erməni əhalisinin Qarabağın ayrı-ayrı yaşayış məntəqələrinin, Xanlar (indiki Göy-Göl) və Goranboy rayonlarının bir neçə kəndini könüllü surətdə tərk etməsi ilə əlaqədar boşalmış kəndlərə ilk növbədə qaçqın ailələrinin köçürülməsi, qaçqınların mənzillə təmin edilməsi problemində olan gərginliyi qismən azaldardıq... O ki, qaldı Bakıda olan qaçqınların məskunlaşmasına, bunu daha uzatmaq olmaz. Onsuz da həyata qəzəblənmiş bu insanları bir daha incitmək ən azı insafsızlıqdır. Nə qədər çətin olsa da, bədbəxtliyə düşar olmuş qardaşlarımızı yenə biz bəkililərin köməyi lazımdır. Bunu bir də ona görə

tez həll etmək lazımdır ki, məsələnin uzadılması ictimai-siyasi mühitdə gərginliyin artırılmasına və şəhərdə sabitliyin pozulmasına gətirib çıxara bilər...»

Humanist şair və millət vəkili səlahiyyət sahiblərini bu ağır problemin həllində soyuq hüquqi qanunlarla yanaşı, Ulu Tanrının bizə verdiyi «vicdanın və insanlığın diqtəsi ilə yazılmış ürək qanunları» ilə yanaşmağa çağırırdı.

Onu da qeyd etməyi vacib sayıram ki, qaçqınların problemlərinə aid məsələləri həll etmək üçün Respublika Nazirlər Kabineti yanında (sonralar bu Dövlət Qaçqınlar Komitəsinə çevrildi) ayrıca idarə yaradıldı. Bu qurumun yaradılmasında təvazökarlıqdan kənar da olsa mənim (dəfələrlə respublika rəhbərliyi qarşısında tələblər qoymuş, Ali Sovetin iclaslarında çıxışlar etmişəm) Bəxtiyar müəllimin unudulmaz xidmətlərinə əsasən xeyli rolu olmuşdur. Onun köməkliyi ilə bu sahə üçün yeni struktur yarandı, yeni ştat vahidləri ayrıldı səlahətli vəzifə sahibləri cavabdehlik daşındılar (kitabın müəllifi də bir müddət Qaçqınkomun sədr müavini oldu). Maraqlı cəhət odur ki, qaçqın-köçkünlərə aid olan hər bir sənədlə, məqalə və tədbirlərlə Bəxtiyar müəllim özünü tanış olurdu. Qaçqın-köçkünlərdən ən çox məktub-teleqram alan Bəxtiyar müəllim idi. Həmin insanlar deputat kimi onun qəbulunda olmağa can atırdılar və əksəriyyətinin də xahişləri həll edilirdi. Laqeyidliklər ilə üzləşən qaçqın-köçkünlər «Bəxtiyar Vahabzadəyə deyərəm» kəlməsi ilə məmurları qorxudub işlərini yola qoyurdular. Bir sözlə Bəxtiyar müəllim qaçqın-köçkünlərin ümid yeri idi. Şahidi olmuşam ki, qaçqın-köçkünlərin problemləri ilə əlaqədar onların qayğılarını həll etmək üçün Bəxtiyar müəllim çox böyük vəzifə sahiblərini gecələr yatmağa belə qoymurdu.

Qaçqınlar Bəxtiyar Vahabzadənin xidmətlərini heç vaxt yaddan çıxarmır, ona daim dualar edir, onunla öyündüklərini bildirirdilər.

SPIKER DƏ SEÇDİK, BƏXTİYAR VAHABZADƏNİ

*Ömrümdə vəzifə nə olduğunu bilməmişəm,
iclas aparmağın qayda-qanunlarını da bilmirəm.*

Xahiş edirəm iclası İsmayıl Şıxlı aparsın.

Hadisələrdən uzaqlaşdıqca onun mahiyyətini daha aydın dərk etmək olur. «20 yanvar» hadisələri ilə əlaqədar Bəxtiyar müəllimin fəvqəladə sessiyanı deputatların təkidi ilə aparması xüsusilə yadda qalmışdır. Xatırımdadır, qonşum olan iki deputat yanvarın 21-də saat 10 radələrində mənə evə zəng edib dedilər ki, yaxınlığınızda olan bina və vətəndaşlar gülləbaran edildiyindən ölənlər və yaralananlar var. Hadisə yerlərinə baxdıqdan sonra bu nəticəyə gəldik ki, bu dəhşətləri müzakirə etmək üçün hər üçümüz Ali Sovetə gedək. Ayna Sultanovanın heykəli yanından çıxarkən (hər üçümüzün evləri heykələ yaxın idi) tanklara, əsgərlərə və güllə səslərinə baxmadan yolu davam etdirirdik. Dağılan şəhərin sökülmüş küçələri çətinliklə keçməyimizdən, postlardakı kənar millətlərdən olan əsgərlərin sənədlərimizi və maşını nifrətlə yoxlamasından, yanıımızdan ardı-arası kəsilmədən şütüyən güllə səslərindən məsələnin ciddiliyini, hadisələrin bütün dəhşətini və vəziyyətin ağırlığını dərk etməyə başladım. Sükan arxasında mən oturduğumdan daha təhlükəsiz küçələr və marşrut seçdim Ali Sovetin binasına qədərki 5 kilometrlik yolu bir saata ancaq keçə bildik. Ali Sovetin binasında biz yalnız binanın mühafizəçilərini gördük. Onlar narazılıq etdilər ki, ikinci gündür ki, bu binaya bir deputatın belə ayağı dəyməyib, hələ rəhbərliyi demirik. Həqiqətən də binada ümumi şöbənin işçisi A. Tağıyev və iki-üç qadından başqa heç kəs yox idi. Hər üçümüz elə binanın girəcəyindəcə bu sahibsizlik vəziyyətini müzakirə edib, özümüzə işə başla-

dıq. Millətə edilən xəyanəti müzakirə etmək üçün sessiya çağırmaq barədə raport yazdıq hər üçümüz imza etdik və ümumi şöbənin müdürünə verib, Ali Sovetin rəhbərlərinə zəng vurduq ki, öz iş yerlərinə gəlsinlər. Mən Ali Sovetin Rəyasət Heyətinin müavini N.Fətəliyevin evi ilə danışanda dedilər ki, o, artıq piyada işə yollanıb (onun məşninin qarajdan çıxarmaq mümkün olmamışdı). Az keçmədi ki, iş yerinə çatdı. Deputat Xəlil Xəlilov da telefonla Elmira Qafarova (Ali Sovetin sədri) ilə danışdı. Eşitdik ki, şəhərdə öldürülənlərin sayı olduqca çoxdur. Getdik indiki Şəhidlər Xiyabanına, gördük ki, bir çox sadə əmək adamları qəbir qazır. Respublika və Bakı şəhəri rəhbərlərindən orada heç kəsi görmədik (yalnız deputatlardan İmran Mehdiyev orada idi). Bir də ki, fotoreportyorlardan kimsə tələsik hamımızın fotosəklini çəkib getdi (yəqin ki, bu şəkil bir gün mətbuatda görünəcəkdir). Qəbirqazanlar, ölü sahibləri və xəbər gətirənlər bildirdilər ki, şəhidlərin sayı hədsiz çoxdur. Odur ki, işi dayandırıb, belə qərara gəldilər ki, qəbirləri tək-tək yox, başqa formada qazsınlar. Biz Ali Sovetin binasına qayıdanda eşitdik ki, Bəxtiyar müəllim fəvqəladə vəziyyətlə əlaqədar deputatları Ali Sovetə çağırmaq üçün imkan axtarır. Bir an respublikada yaranmış başsızlığı görüb, dərk etməyə və xalqa edilən xəyanəti dəhşətli də olsa gözümüzlə görməyə başladıq. Uzun illər səcdə və xidmət etdiyimiz, ümid bəslədiyimiz siyasi qurum, hegemon partiya, onun rəhbərləri millətimizi qanına boyamışdı.

Az keçməmişdi ki, biz Bəxtiyar müəllimin səsini radio ilə eşitdik. O, yanvarın 20-də həm xarici, həm də yerli radio ilə çıxış edib, deputatları sabah, ayın 21-nə fəvqəladə sessiyaya dəvət edirdi.

Radio-televiziya şirkətinin işçiləri – rejissor Nazim Abbasov və jurnalist İsmayıl Ömərov bizə danışdılar ki, yanvarın 20-də televizyanın enerji blokunu dağıdandan sonra Sovet ordusunun generalı Ovçinnikov cangüdənləri ilə bərabər şirkətin heyətində dayanmışdı. Bu zaman Bəxtiyar Vahabzadə çox əsəbi halda

oraya gəldi. Biz ondan nə münasibətlə gəldiyini soruşduq. O, 20 yanvar qırğını ilə əlaqədar Ali Sovetin Fəvqəladə sessiyasını çağırmaq üçün televizya ilə çıxış etmək istədiyini bildirdi. Biz ona blokun dağıldığını və buna görə də çıxış edə bilməyəcəyini deyincə, o, üzünü rus generalına tutub sovet sistemini faşist sistemi adlandırdı. Və nəhayət, «Bizdən nə istəyirsiniz? Bizi nəyə görə qırırsınız?» - deyə generalın üzünə tüpürdü. Generalın cangüdənləri əllərini avtomata atıb, generalın Vahabzadəni güllələmək əmrini gözlədikləri zaman rejissor N.Abbasov generalın qulağına «Bu, xalqın çox sevdiyi şair və millət vəkili-dir. Onu öldürsəniz, bütün respublika ayağa qalxar» - deyincə, general əsgərlərinə «dayanın» işarəsini verdi və Bəxtiyar Vahabzadənin tüpürçəyini silməyə başladı. Biz dərhal Bəxtiyar müəllimi məşnina mindirib şirkətdən uzaqlaşdırdıq. (Şair Yusif Nəgmkar bu barədə «Tüpürçək» adlı şer də yazmışdır).

Bəxtiyar müəllim telestudiyadan birbaşa radioya gedib radiostudiyaya ilə deputatları sabaha – fəvqəladə sessiyaya çağırırdı. Həmin gün gecədən xeyli keçənə qədər radio Bəxtiyar müəllimin çağırışını 10-15 dəfə təkrar etdi. Bəxtiyar müəllim bu məlumatı öz səs ilə «Azadlıq» radiosuna verdiyindən, onlar da həmin xəbəri bir neçə dəfə təkrar etdilər. Biz bildik ki, həgin saatlarda Bəxtiyar Vahabzadəni öldürmək üçün Sovet əsgərlərinin yüksək rütbəli zabıtləri (SSRİ Müdafiə Nazirinin özü də) bəzi planlar da cızıblarmış.

Yanvarın 21- i saat 18-də deputatlar Ali Sovetə gəlməyə başladılar. Üç saat gözlədikdən sonra qeydiyyatı aparan aparat işçisi Z. Şıxəliyeva məlumat verdi ki, hələlik yetərsay yoxdur, 15 deputat gəlib çatarsa kvorum yaranar və qanuni sessiyaya başlamaq olar.

Başsız və sahibsiz qalmış respublikada parlamentin iclasını təşkil etmək yalnız təşəbbüskar deputatların ümidinə qalmışdı və bu işdə Bəxtiyar müəllim fəallıq göstərirdi. Əlbəttə,

rayonlardan və şəhərdən deputatların sessiyaya gəlməsinə hərbiçilər və bəzi zətiqırıqlar da ciddi maneçilik törədirdilər. İclas zalındakı deputatlar arasında belə şeyə yayıldı ki, yetərsay olmadığına və sovet generallarının qonşuluğumuzda olan Baş Qərargahından ultimatumlar gəldiyinə görə toplaşmaq-dansa, dağılışmağımız daha məsləhətlidir.

Zalda oturan bəzi deputatlar hətta qapıya yaxınlaşıb getmək fikrinə də düşdülər. Əlbəttə biz yəni iki-üç deputat çıxmaq istəyənlərə açıq-açıqına mane olmağa başladıq. Əvvəlcədən partert zalında olan 7 qapıdan 6-sını qıfıllamaq imkanı olduğundan açıq olan bir qapıdan çıxmaq fikrinə düşənlərə üz bozardandan və fiziki güc işlədəndən sonra onlar qayıdıb yerlərində oturdular. Belə bir fikir də söyləndi ki, iclas etmək düz deyil ona görə ki, SSRİ-nin bütün güc nazirləri gəlib oturublar. Parlamentin 50 metrliyində. Onlar hər yarım saatdan bir deputatlara ultimatum göndərirlər ki, dağılışınlar və tez zalı tərk etsinlər. Əks halda bina ilə birlikdə bütün deputatlar məhv edilə bilər (onsuzda Ali Sovetin binası mühasirəyə alınmışdı). Digər təkliflər də belə oldu ki, iclas zalından çıxmayaq, iclası sabahki günə keçirməyək. Kquorum olmasa «deputatların müzakirəsi» ni keçirək və sairə. Artıq saat 22 idi. Uzaqdan Bəxtiyar müəllimin səsini eşitdik: «... görəsən nə qədər deputat gəlib, yetərsay varmı?». Kimsə qışqırıqla: «Artıq 298 deputat gəlib, sessiya çağırmaq üçün səlahiyyətimiz var». Bu xəbər hamıya yüngüllük gətirdi.

Həmin dəqiqələrdə daha bir çətinlik yaranmışdı və məsələni müstəqil şəkildə həll etmək yenə də deputatların üzərinə düşmüşdü. Kino, video, və fotosəkillərin çəkilişi qadağan edilmişdi, maqnitofon və diktofondan istifadə etməyə hərbiçilər qətiyyənlə icazə vermirdi. Stenoqram yazan hələ yox idi. Stenoqrafistkanı hərbiçilər iclas zalına buraxmayırdılar ki, sənədləşmə aparılmasın, daha aydın deyəriksə «faşizm hərəkatı»nın izi kağıza düşməsin. Əvvəlcə heç jurnalistlər də görünmürdü (on-

lar axıra yaxın gəlib çıxdılar). Əksəriyyətin arzusu sessiyanın gedişini tarix üçün saxlamaq idi və bunun üçün çıxış yolu axtarıldı. Vəziyyəti bilən deputat Zeynəb Xanlarova bildirdi ki, onun evində videokamera var, gedib gətirə bilər, ona köməkçi verilərsə, iş asanlaşar. Çox keçmədi ki, videokamera zala gətirildi və iclasın bir hissəsini videokasetə yazmaq mümkün oldu.

Digər daha ağır çətinlik ondan ibarət idi ki, sessiyanı idarə edə biləsi rəhbər işçilərdən heç kəs yox idi. Sessiyanın çağırılmasının təşkili nə qədər ağır idisə, onun aparıcısının - idarə edənin tapılması və seçilməsi ondan daha ağır idi. Belə ki, Ali Sovetin sədri S.Rüstənzadə (Süleyman Rüstəm) vəfat etdiyindən onun əvəzinə sədr seçilməmişdi və onun müavinləri də həmin saatlarda yox idilər. Deputatlardan mərhum Xəlil Xəlilov təklif verdi ki, Ali Sovetə bu iclasda sədr seçməliyik ki, iclasımızı aparsın və sessiyanın protokolunu imzalasın. Və sessiyanın çıxardığı qərarın hüquqi qüvvəsi olsun. Bu vaxt bir neçə deputat eyni vaxtda bir səsə dedik ki, sədr Bəxtiyar Vahabzadə olsun. Adını eşidən Bəxtiyar müəllim başını-əlini nə qədər yellədisə də, əhəmiyyət verən olmadı, səsə qoyuldu və ona sessiyanı idarə etmək səlahiyyəti verildi. Daha aydın desək, onu spiker seçdik.

Bəxtiyar Vahabzadə nələc halda belə bir çıxış elədi: «Yoldaşlar! Mən sizə bir söz deyim, mənim 65 yaşım var, ömrümdə vəzifə nə olduğunu bilməmişəm, ondan sonra, iclas aparmağın qayda-qanunlarını da bilmirəm. Xahiş edirəm, mən yox, mümkünə, iclası İsmayıl Şıxlı aparsın». Əlbəttə, onun sözünü dinləsələr də, deputatlar seçdikləri sədrin işə başlamasını hay-küylə tələb etdilər və belə razılıq da oldu ki, çətin olan da idarəetmə məsələlərində mərhum İsmayıl Şıxlı Bəxtiyar müəllimə köməyə gəlsin və bu belə də oldu.

«SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsi qoşunlarının çoxlu insan tələfatına gətirib çıxarmış hüquqa zidd hərəkətləri haqqında» və «1990-cı ilin yanvarın 19-21-də Bakı şəhərində qoşunla-

rın törətdiyi cinayətlərin istintaqı üçün deputat komissiyasının yaradılması haqqında» məsələlərin gündəliyə daxil edilməsi üçün aparılan səsvermələri spiker normal qaydada idarə etdi. Ancaq növbəti məsələnin gündəliyə salınması barədə zəldə o qədər hay-küy, söz-söhbət yarandı ki, bütün bunlar Bəxtiyar müəllimi bir az vahiməyə saldı. Tarix onu ən çətin vəziyyətə salmışdı. Bu nə şairlər məclisi, nə də yazıçılar qurultayı idi ki, o, dil-dil ötəydi. İmperiya millətə dərs verirdi, xalqın mə-nəviyyatı təhqir olunmuşdu, ölən, yaralananların sayı-hesabı bilinmirdi. Respublika rəhbərləri qaçıb gizləndiyindən ölkədə tam başsızlıq və sahibsizlik yaranmışdı (xalq qırğına verib hərbi təyyarə ilə Vəzirov Moskvaya qaçmışdı). Belə bir vəziyyətdə millətə zülm olunmuş parlamenti idarə etmək, özündə gecə vaxtı Ali Sovetin binası tanklarla mühasirə olunub, lülələri pəncərələrə tuşlandığı, zirzəmiləri ağzına kimi imperiya əsgərləri və silahları ilə dolu olduğu bir halda idarə etmək hər bir təcrübəli spiker üçün də xeyli çətin ola bilərdi (biz deputatlar hər an Sovet ordusu tərəfindən atəş açılacağını gözləyirdik). Bütün bunlar bir yana dursun, hələ bütün dünyanı informasiyadan məhrum etmək üçün Sovet ordu qüvvələrinin və yerli rəhbərlərin gördüyü tədbirlər də çox ürəkəğrıcı idi. İclas zalına toplaşan deputatlar həm səlahiyyət sahibi, həm də səlahiyyətlərindən məhrum edilmiş insanlar idilər (Qarbaçovun güc nazirləri hər yarım saatdan bir nümayəndələrini göndərüb, şaiyələr yayır, bizi vahimə içərisində saxlayırdılar).

İclas zalında bəzən elə vəziyyət yaranırdı ki, hay-küydən ağır deyənə qulaq eşitmirdi. Heç kəs heç kəsi dinləmirdi. Xatırımdadır, elə bir an yarandı ki, Bəxtiyar müəllim etiraf elədi: «...İndi gördünüz ki, mən iclas apara bilmirəm, axı, elə işlər var ki, mən onları bacarmıram...» - deyərək sədarətlikdən belə getmək istədi. Deputat Rəfael Allahverdiyevin qaldırdığı çox ciddi məsələlər və digər şəxslərin təklifləri Bəxtiyar müəllimi

bir az da çətin vəziyyətə saldı. Lakin deputatların yerdən verdiyi ürək-dirək və onun özünü yığcamlaşdırması sayəsində o, sessiyanı idarə edə bildi, məsələləri axıra çatdırdı. Hətta ara-sıra səriştəli sədrlərə məxsus tərzdə belə də deyirdi: «Ay yoldaşlar, o, kişi mütəxəssisdir, o kişi generaldır (general sözü M.Nəsirova aid idi), o bilir qanunu. Qardaş, zorla deyil, axı... Biz bilmədiyimiz şeylər var. Qanun var, qayda var. səsə qoyuram...»

Bəlkə də, belə bir fəvqəladə vəziyyətdə sessiya iclasına sədrlik edən təcrübəsiz olması ümumi iş daha sərfəli imiş. Belə çıxış edənlərin əksəriyyətinin ürəyindəkilərinin hamısını deməsinə imkan yaranmışdı. Mənə elə gəlir ki, Bəxtiyar müəllim qəsdən özünü bilməməzliyə qoyaraq şərait yaradırdı ki, o dövrdə deyilməsi qorxulu, qadağan və cinayət sayılan bu sözlər açıq-açıq deyilsin: «...Bakıda fəvqəladə vəziyyət ləğv edilsin. Ordu və hərbi texnika şəhərdən çıxarılsın, Azərbaycan SSRİ-nin tərkibindən çıxsın...», «...Uşağa, qadına, gəncə fərq qoymadan hamının üstündən tank sürən, al qana qorq edən cinayətin alçaqlıq dərəcəsi bildirilsin...», «...AXC üzvlərinə toxunulmaması üçün Ali Sovet bəyannamə versin...», «...Ali Sovetin binasının zirzəmisindəki ordu işğalçı və faşist ordusudur...», «...Azərbaycan KP MK-nın üzvləri utanmasınlar, cəsarətə gəlsinlər, sessiyaya təşrif buyursunlar...», «...Qarabağ məsələsində bizi aldadıblar, satıblar, avam yerinə qoyublar, Qarabağ Azərbaycan üçün bir düşmən mənbəyinə çevrilib... Ermənilər çalışırlar ki, azərbaycanlıları ruslarla qarşı-qarşıya qoysunlar...», «...Qorbaçov cinayətkardır, cəlladdır...», «...Bizi pambıq tarlasında da zəhərləyib qırırlar, şəhərin küçələrində də güllələrlə qırırlar...», «...Əl-qolumuzu, ağzımızı bağlayan senzuranı üzərimizdən götürməliyik...» və sairə.

İclasda belə bir xəbər yayıldı ki, artıq gecənin yarısı olmasına baxmayaraq ciddi bəyanatlar verildiyi, senzura tələblərindən kənar çıxışlar edildiyi üçün və eyni zamanda fəvqəla-

də vəziyyət olduğuna görə sovet ordusu başçıları belə qərara gəliblər ki, ya deputatları gülləbarana tutsunlar, ya da həbs etsinlər. Çətin dəqiqələrdə Bəxtiyar müəllimə köməklik göstərən mərhum İ.Şıxlı onunla him-cim edib pıçıldaşandan sonra Bəxtiyar müəllimə hissiyyatları cilovlamağın, sözləri ehtiyatla işlətməyin vacibliyindən danışdı, daha hansı qəddarlıqlarla üz-üzə gələ biləcəyimizi yada saldı. O dedi: «Hər şeyin təhəri var, ölçüsü var, etapı var. Qardaşlar gözünüz qızmasın. Hadisələrdən qabaq Vəzirovun yanında Moskvadan gələn böyüklərlə Primakov və Kirenko ilə görüşdük, sözüümüzü dedik, sonra onları dinləyəndə mən başa düşdüm ki, bunların ağzından qan iyi gəlir. Nurəddin Rzayev, Həsən Həsənov, Şeyxülislam və İsmayıl Şıxlı oradan çıxıb getdik Xalq Cəbhəsinə. Onlar bizi inandırmağa çalışırlar ki, biz belə etməliyik qabaqlarını kəsməliyik. Nəticəsi nə oldu? Milləti verdilər qırğına. Gəlin indi ölçü ilə iş görək. Hər şeyin təhəri var, hər şeyin ölçüsü var. Tankın qabağında durub meydan oxumağa bizim gücümüz çatmaz. O ki qaldı vətənpərvərlik məsələsinə, tarix özü onu yerbəyer edəcək. İndi 20-25 yaşında gəncin çıxıb meydana bizə dərs deməsi mənə ağır gəlir. Mən sizi ağıla çağırıram, düşünüb – daşınıb, sonra hərəkət edək».

Bəxtiyar müəllimin çıxışını tez-tez yerdən kəsir və danışmağa qoymurdular. Çünki Xalq Cəbhəsinə günahlandırmaq və onun haqqında qərar çıxarmaq haqqında fikirləri də var idi. Onu da eşitmişdik ki, Bəxtiyar müəllim İ.Şıxlı bir müddət Xalq Cəbhəsi Ağsaqqallar Şurasının üzvü olmuş, həmin qurumun keçirdiyi tədbirlərdə fəal iştirak etmişlər. Bir dəfə iclasların birində edilən nalayiq hərəkətlər və dava-dalaşlar onların həmin təşkilatdan üz döndərməsinə səbəb olmuşdur.

Bəzi deputatlar Xalq Cəbhəsinə müdafiə edir, bəziləri isə əksinə (onların adlarını çəkmək istəmirəm) Azərbaycanın SSRİ-nin tərkibindən çıxması barədə referendum keçirilməsi

təklifi də var idi. Nəcəf Nəcəfov çıxışında Xalq Cəbhəsinin günahkarlandırılmaması barədə Ali Sovetin münasibət bildirməsini və sədr tərəfindən təsdiq edilmiş sənəd verilməsini istədi. Bəxtiyar Vahabzadə onunla razılaşdı.

Bir neçə çıxışdan sonra Bəxtiyar müəllim özü-özünün sədriyinə fasilə verdi. Mərhum İsmayıl Şıxlı ağsaqqal kimi iclası davam etdirdi və onun sözündən aşağıdakı bir-iki kəlmə hələ də yadımdadır: *«...Bizim indiyə qədər ən böyük qüsurlumuz o olub ki, vəzifənin əsiri olmuşuq, vəzifə üçün, stolumuz üçün şərafimizi atmışıq, qorxaq olmuşuq. Biz deputatların indiyə qədər günahı ondan ibarətdir ki, müəyyən göstəriş, dirijorluq, komanda altında sözüümüzü deyə bilməmişik... Bəyanmədiyimiz Azərbaycan Demokratik Respublikası bizə 114 min kvadratkilometr ərazi vermişdi, indi qalıb 86,6 min kvadratkilometr. Adamın yaxasından tutub soruşarlar, bu torpaqlar hara getdi?»*.

Bu arada şair Xəlil Rza da öz fikirlərini söylədi. O, deputat olmasa da iclas zalına gələ bilmişdi. Ona yaxınlaşıb soruşdum ki, hərbiçilərdən necə keçib gələ bildiniz. Mənə cavabı bu oldu: «...Belə bir ağır gündə evdə oturmaq olmaz...Mən bu gün buraya gəlişəydim ölərdim...Mənim qarşımı nə bir əsgər, nə bir silah kəsə bilmədi...Ona görə sizinləyəm...» Sonra Bəxtiyar müəllim müttəfiq respublikaların Ali Sovetlərinə, SSRİ Ali Sovetinə, sovet xalqına, dünyanın bütün ölkələrinin parlamentlərinə və xalqlarına bəyanət oxudu (bəyanəti bir qrup deputatlar çox sürətlə yazıb, hazırlamışdılar). Onun məzmununa biz bəzi dəyişikliklər də etdik.

Gecədən xeyli keçmiş qərar layihəsi hazır oldu. Bəxtiyar müəllim onu oxumaq üçün Ədliyyə naziri Əlisahib Orucova söz verdi. Cəmi 6 maddədən ibarət layihədə deyilirdi: «19 yanvar» hadisələri Azərbaycan xalqına cinayət kimi qiymətləndirilsin; qoşun Bakı şəhərindən çıxarılsın; fəvqəladə vəziyyət barədə fərmanın icrası dayandırılınsın; ordu və hər-

bi texnikanın respublikadan çıxarılmasına sərəncam verilsin; xalqa qanlı divan tutduranları aşkar etmək üçün deputat komissiyası yaradılsın; beynəlxalq hüquq normalarına zidd olan təcavüz və vəhşiliklər dünya hökumətlərinə çatdırılsın». Bəxtiyar müəllim sədr kimi imkan yaratdı ki, hər maddə barədə deputatlar fikirlərini desinlər.

Mərhum Ziya Bünyadovun sözləri yadımdadır: «...Bu layihəni 4 saatdır ki, gözləyirdik, hazırlayanlar yuristlər, cəbhəçilər, deputatlardır. Mənim ürəyimdən gələn sənəddir. Birinci mərhələ üçün bu mətnlə qəbul olunması yaxşıdır. Dövlətə hədə-qorxu gəlmək bizə yaraşmaz. Biz desək ki, İttifaqdan çıxırıq, onda onlar buradan bir dənə də əsgər çıxarmayacaqlar və əksinə, artırıcaqlar. Hələlik bu məsələni bir az gözləyək... Qalanı sonranın işidir...»

Gördüklərimə əsasən deyə bilərəm ki, Bəxtiyar müəllim həmin tarixi sessiyanın çağırılmasında, təşkil edilməsində, aparılmasında və qərarlarının çıxarılmasında özünü yaradıcı sahəyə mənsub olmaqdan əlavə, siyasət aləmində də səriştəli bir şəxs kimi göstərdi.

Bəxtiyar Vahabzadə bir sutkadan çox respublikanın müqəddaratını həll edən... Birinci katib... Respublika başçısı... Ölkə rəhbəri... Parlament sədri oldu. Həmin protokol əsasən Bəxtiyar müəllim respublika başçıları sırasına daxil edilə bilər (idarəetmə müddəti qısa da olsa). Çünki deputatlar ona bütün səlahiyyətləri vermişdilər. Bu tarixi fakt və tarixi sənəd mövcuddur.

Bir hadisəni də xatırlatmaq istərdim. Milləti ekstremist, narkoman adlandıran, onun oğullarına ləkə yaxan və xalqımızı namərdcəsinə qana bələyən Qorbaçovun verdiyi başsağlığını eşidən Bəxtiyar Vahabzadə 21 yanvar 1990-cı ildə rəhbərlik şöbəsinə gedir. Teleqrafçıya blankda Qorbaçovun ünvanına yazılmış belə bir mətn verir: «Xalqımıza verdiyin başsağlığı sənə başına dəysin».

20 YANVAR TƏCAVÜZÜNÜ DÜNYAYA BƏXTİYAR VAHABZADƏ ÇATDIRIRDI

Qorboçovun əlləri

mənim xalqımın qanına boyanıb

Yenə də 21 yanvar 1990-cı ildə saat 23.00 –da Bəxtiyar Vahabzadənin səsi «Amerkanın səsi» radiosunun Azərbaycan dili verilişindən gəldi. O, Nəbi Vəlizadəyə verdiyi müsahibədə dedi: «Rus işğal ordusu daxil oldu Bakıya, şəhəri bərbad günə qoydular. Ölən, yaralananlar var, həddindən çoxdu. Biz ermənilərlə münaqişədə müdafiəçiyik, erməni millətçiləri isə iddiaçıdılar. Rus ordusu onları yox, bizi qırır. Alçaq Qorbaçov bizi qırır. Stalindən beş qat artıq adam qırır. Ötən il gürcüləri, ondan əvvəl qazaxları, indi də bizi qırdı. O bizi ekstremist adlandırır, 7 milyonluq xalq da ekstremist olarmı? Qorbaçovun əlləri mənim xalqımın qanına bulanıb. Tarix boyu rus ordusu işğalçı olub. Mən bu gün Mərkəzi Komitənin qarşısındakı nümayişdə partbiletimi cırdım. Vəzirov Qorbaçovun qulbeçəsi idi. Qorbaçov da ermənilərin adamıdır. Onun arvadına ermənilər brilyant üzük bağışladı. Mütəllibov da Azərbaycanın xeyrinə bir iş görə bilməyəcək. Xalq Həsənovu istəyir. Naxçıvandan sonra biz ayrılacağıq. Ermənilər bu matəm günündə Naxçıvanda Sədərək deyilən əraziyə hücum edirlər...»

Onu da qeyd edim ki, artıq 1990-cı ilin 19 yanvarında Naxçıvan MSSR Ali Sovetin Fövqəladə sessiyasının qərarı ilə Naxçıvan MSSR SSRİ tərkibindən çıxaraq özünü müstəqil respublika elan etmişdi. Bu Qafqazda atılan ilk addım idi, o dövrdə çox cəsarətli və qorxulu sayılırdı. İnanmaq çətin olan bu arzunun Azərbaycan SSR-yə də qismət olmasını hamı diləyirdi.

Çox çətin də olsa, 22 yanvarda «Amerkanın səsi» radio-su vasitəsi ilə (axşam verilişində) eşidə bildik ki, Heydər Əliyev Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyinə gəlib, xalqına dərin hüznə başsağlığı vermiş, mətbuat konfransı keçirmiş və Arxangelsk televiziyasına verdiyi müsahibədə Bakı qırğınının öz etirazını bildirmişdir. Həmin başsağlığının çıxışı və müsahibənin əhaliyə çatdırılmasına qadağa qoyulmuşdu. Bizlərdən bəzilərimiz Bəxtiyar müəllimə zəng vurduq ki, bəlkə o, bizə bu barədə məlumat verə bildi. Özünün də informasiya almaqdan məhrum edilməsinə baxmayaraq, o, hamıya təsəlli verir, bunun həqiqət olduğunu deyirdi.

Biz deputatların yaddaşından silinməyən bir məqam da vardır. 1990-cı ildə «20 yanvar»la əlaqədar keçirilən sessiyada, o, gecə yarısı vaxt tapıb Ali Sovetin rəhbərlərinin birinin kabinetindən Çingiz Aytmatova və Oljas Süleymanova zəng etdi. Sovet rəhbərlərinin güclü ordu qüvvələri ilə Azərbaycana etdikləri təcavüzü və müsibətləri onlara danışdı və xahiş etdi ki, bizə kömək etsinlər; əgər imkanları varsa gəlib hər şeyi öz gözləri ilə görsünlər. Bu xəbəri eşidəndə biz çox səbirsizliklə onların gəlişini gözlədik. Sonradan eşitdik ki, Oljas Süleymanov xəstə olsa da, Bakıya gəlib, hadisələrlə tanış olub, şəhidlər dəfn olunan qəbiristanlığa gedibdir. Geri qayıdandan sonra isə o, hadisələr barədə lazımi yerlərə məlumat çatdırmış, əlindən gələn köməyi göstərmişdir. Oljas Süleymanovun xəstəliyi ağırlaşdığından iki gün Bakıda xəstə də yatmışdı. Amma Çingiz Aytmatovun gələ bilməməsinin səbəbini öyrənə bilmədik. Bütün varlığı ilə sevdiyi doğma Azərbaycan xalqının arzu və istəkləri, hiss və duyğuları həmişə Bəxtiyar Vahabzadənin ədəbi-bədii yaradıcılığının mayası, cövhəri olmuşdur. Şairin mübariz qələmi bütün dövrlərdə onun saf məslək və əqidəsinə xidmət etmişdir.

XALQ DEPUTATLARINA BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN AÇIQ MƏKTUBU

Getdin gördün dum,

Nə eləyirsən «şurum-burum»?

Otur yerində ağzını bərk-bərk yum.

Üzeyir bəy Hacıbəyov

Dahi Üzeyir bəy Hacıbəyova hədsiz hörmətimdən müəyyən müddətdən bir onun publisistik məqalələrini, rensenziya, açıq məktub, felyeton, satirik hekayə və digər yazılarını oxuyuram. Bəxtiyar Vahabzadənin «Xalq deputatlarına açıq məktub» şəridən sonra Üzeyir bəyin əsrimizin əvvəlində yazdığı «Rəfiqəmdən məktub» felyetonunu xatırladım və qarşıma belə bir sual çıxdı: Necə olur ki, millətimizin əsrin əvvəlindəki deputatları ilə əsrin axırındakı deputatlarının siyasi fəaliyyətləri arasında bir fərq görünür? Böyük bəstəkar, xalqını hədsiz məhəbbətlə sevən Üzeyir bəy Peterburq Dövlət Dumasının müsəlman üzvlərinə yazdığı məktubunda susmağı qəbahət bilir.

Eyni hadisə 1989-cu ildə eyni ilə təkrar olundu. Belə ki, SSRİ Ali Sovetinin sessiyasına – Moskvaya gedən Azərbaycan deputatları erməni deputatlarının bizim ünvanımıza dedikləri təhqirlərə dözüb onlara cavab verə bilmədilər. Susub oturdular. Bu biganəliyə dözməyən Bəxtiyar Vahabzadə 1989-cu il 24 iyulda yazdığı «Xalq deputatlarına açıq məktub» şəridə yazırdı:

*Sənə səs verdim ki, yoldaş deputat,
O yüksək kürsündə səsin gur olsun.
Sənə öz səsimi vermədim ki, mən
Qulağım kar olsun, gözüüm kor olsun.*

*Sənə səs verdim ki, hər qarış yerin
«Əzəli sahibi mənəm» deyəsən.*

*Sənin torpağına göz dikənlərin
Dərsini verməkdən çəkinməyəsən.*

*Xalqını söydülər üzünə qənşər
Sən susdun... Vəzifən susmaq mı məgər?
Xalqın şərəfini qorumayan kəs
Millətin vəkili necə oldu bəs?*

*Lal gedib, lal gəldin, sən kimsən bu gün?
Xalqın vəkiliyə xalqa yad oldun,
Yoxsa dinməməyi bacardığınçün
Bu xalqın adından deputat oldun?*

Çox maraqlı bir siyasi tarix; Azərbaycanın mütərəqqi insanları olan iki məşhur şəxs – biri əsrin əvvəlində, digəri isə əsrin sonunda deputatlarımızın susub dinməmələrinə öz qəti etirazlarını bildirmişlər. Məgər XX əsrdə millətin qabaqcılı sayılan, xalq tərəfindən seçilən deputatları lal-karmı olublar? Əlbəttə, yox! Mən o fikirdəyəm ki, istər Duma olsun, istərsə də SSRİ Ali Sovetinin sessiyası Azərbaycandan Peterburqa və Moskva parlamentlərinə vəkil edilmiş adamların dilini lal edən millətlər arasına ədavət toxumu səpən imperiya siyasəti olmuşdur.

Tarixdəki bəzi məqamları xatırlamaq yaxşı olardı. Keçən əsrin əvvəllərində dahi Üzeyir Hacıbəyov Bakı quberniyasından Rusiya Dövlət Dumasına vəkil seçilmiş şəxslərə «Vəkillər nə tövr olmalıdır?» məqaləsində yazmışdı: «...Vəkil olan şəxs müzakirələrdə öz mövqeyini bildirməlidir...Vəkil görək çəkinmədən, qorxmadan ürəyindəkiləri deyə bilsin...Duma elə yer deyil ki, orada utanıb, qorxub çəkinəsən ki, bu da ümumi məsələdə xələl gətirir...Burada hər bir millət bahadırı öhdəsinə götürdüyünü icra etməkdə özünü sərbəst, azad və

muxtar hiss etməlidir...Vəkil unutmamalıdır ki, o, əhalinin ümidgahı-yeganəsidir. Onu seçib göndərən əhalinin gözü tək bir ondadır...Vəkil olan şəxs ümumi əhalinin mənfəətini öz nəfsinə satmamalıdır...». 1900-cü illərin əvvəllərində yazılan fikirlər heç vaxt öz aktuallığını itirməmişdi. Əlbəttə 1980-ci illərin axırında Azərbaycandan Moskvaya gedən deputatların bir çoxu əfsuslar olsun ki, Üzeyir bəyin tövsiyələrinə laqeyd oldular və Bəxtiyar Vahabzadənin yazdığı kimi xalqının şərəfini qorumadılar, lal gedib, lal da qayıtdılar. Allah belə milli vəkillərini xalqımızdan uzaq eləsin.

1990-cı ilin başlanğıcında respublikada ağır vəziyyət hökm sürməkdə idi. SSRİ rəhbərlərinin Azərbaycana düşməncəsinə münasibəti, torpaqlarımıza fasiləsiz erməni təcavüzləri, iqtisadi böhranlar və sabitliyin bölgələrdə də sürətlə ləxləməsi, vəzifə sahiblərinin cırmaqlaşmaları ilə yanaşı daha yüksək kürsü tutmaq iştahaları, bundan fürsət tapan müxalif qüvvələrin nüfus toplaması, bəzi ziyalıların mövcud hadisələrə laqeydliyi və digər məsələlər respublikanı fəlakətə sürükləyirdi. Siyasi, ictimai və iqtisadi vəziyyət idarəolunmaz hala düşməklə bərabər xalq gələcəyi bəlli olmayan qorxunc bir dərəcəyə yuvarlanırdı. AXC respublikanın qorxaq, zəifləmiş və sözəba-xan rəhbərliyinin «başında qoz sındırırdı», onlara istədiklərini diqtə edə bilirdilər. İqtidardakı rəhbər işçilər öz ömürlərini uzatmaq üçün müxalifətlə açıq və ya gizli görüşlər keçirir, bəzi yerli-yersiz sturuktur və kadr dəyişiklikləri edir, müxalifətə sərfəli olan güzəştlərə gedirdilər. İqtidarın uğursuzluqlarının bir səbəbi də o idi ki, sanballı vəzifə sahiblərinin bir çoxu gündüz «bolşevik», gecə isə «menşevik» olurdular.

Belə bir dövrdə, yəni 1991-ci il oktyabr ayının 8-də 350 deputatdan ibarət Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin cəmi 25 demokrat deputatının təkidi ilə növbədən kənar sessiyası çağırıldı.

Yuxarıda deyildiyi kimi, müxalifət artıq yuxarı eşelonda da «at oynatmağa» başlamışdı. Müzakirə olunan 10 məsələdən birincisi Konstitusiyanın 112-ci maddəsində dəyişiklik edilməsi barədə idi. Bu məsələ elə qaranlıq və qarmaqarışıq şəkildə yazılmışdı ki, məzmunu başa düşülmürdü. Bəxtiyar Vahabzadə sədarətdə əyləşib, iclası idarəedənə belə bir sual verdi: «...Telman müəllim, burada maddə var: Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 112-ci maddəsinin II hissəsinin sonuncu cümləsi çıxarılınsın». Bir bunu xırdalayın görək, bu sonuncu cümlə nədən ibarətdir? Bunu niyə açıq yazmırsınız, axı? Xahiş edirəm, bu saat bunu bizə deyın görək, bu nə deməkdir? Biz də fikrimizi deyək».

İzahat belə oldu: «Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Sovetinin sədri birbaşa Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədrinin müavini olur. O deməkdir». (Xatırladaq ki, o dövrdə Heydər Əliyev Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin sədri idi və birbaşa Azərbaycan Respublikası Ali Soveti sədrinin müavini sayılırdı). Cavabı eşidən Bəxtiyar müəllim dedi: «Müavini olur. Demək biz indi yazırıq ki, müavini olmur elədirmi? Niyə bunu açıq yazmırsınız bəs? Bu adam aldatmaq nəyə lazımdır? Axı, burdan-bura deputatların bir-birini aldatmağı yaxşı deyil. Niyə olmamalıdır? Niyə bu vaxta qədər olur, indi olmur? Şəxsi ədavətinizi, şəxsi ambisiyalarınızı qoyun bir tərəfə. Yazıqdır bu vətən, yazıqdır bu millət. Şəxsi ədavətinizi nə vaxta qədər gətirəcəksiniz bura...».

BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN PARLAMENTDƏKİ NARAHAT GÜNLƏRİNDƏN

*Öz vətəninini sevməyən insan
heç kəsi və heç nəyi sevə bilməz.*

Balzak

Yaxın parlament illəri göz önündən keçərkən özünü tarixi, siyasi və ictimai hadisələrin iştirakçısı və şahidi olan şəxs kimi hiss edirsən. Xatırlayırsan ki, son onilliklər ərzində parlamentin divarları arasında siyasi ittilaflar, taxt-tac uğrunda mübarizələr, qarşıduran qrupların çəkişmələri, hakimiyyət hərislərinin toqquşmaları, səlahiyyətli insanların qüsurlu, yarımçıq və kəsir cəhətləri, qorxaqların ənənəvi yaltaq çıxışları, tək-pik-şillə davası, məsələlərin tabeçilik və itaətlə həlli, nələr və nələrlə rastlaşırsan. Atalar demişkən, «kələk ilə gələn külək ilə gedər» prinsipinə uyğun saraypərəstlərin tez-tez kürsü tutmaları və sairə.

Bir hadisə xatirimdən heç silinmir. İsa Qəmbərov Ali Sovetin sədri seçildəndən bir neçə gün sonra, Bəxtiyar Vahabzadəni Ali Sovetin Milli Məclisinin üzvlüyündən azad edilməsinə nail oldu. Halbuki 1991-ci il noyabrın 26-da Milli Məclisin sələfi olan Milli Şura təşkil edilərkən Bəxtiyar müəllim ona üzv seçilmişdi və bu təklifə AXC-nin də müsbət rəyi olmuşdu. Bu məsələnin nəyə görə edildiyi, hansı səbəbdən belə qərar çıxarıldığı bizə məlum olmasa da, onun nəticəsi təhlil edilərkən xeyli suallar ortaya çıxdı.

Onu da unutmamaq olmaz ki, İ. Qəmbərovun spiker seçilməsi təklifini Bəxtiyar Vahabzadə irəli sürdü. Özü də «alternativin olmasına ehtiyac bilmirəm» dedi. Lakin, kitabın müəllifi ilə Bəxtiyar müəllimin bu fikirləri üst-üstə düşmədi. Alternativin olmasını vacib saydığımıza görə başqa bir namizədi təklif etdim.

Təklifim əlbəttə alınmadı. Bunları qeyd etməkdə məqsədim budur ki, deputatlar, ictimaiyyət və iqtidar arasında Bəxtiyar Vahabzadə elə bir nüfuza malik idi ki, o, kimi sədr təklif etsə idi belə onun namizədini təsdiq edəçəydilər. Elə bir Adi Sovetin sessiyası, Milli Şura (əlbəttə burada o, çox az iştirak edib) və Milli Məclisin iclasları olmayıb ki, Bəxtiyar müəllim təklif versin deputatlar isə onun fikrini müdafiə etməsinlər. Əgər bu barədə tədqiqat aparılıb bu sahədə statistika öyrənilərsə necə deyərlər hər şey yüzə-yüz olar. Mən bunların iştirakçısı və şahidiyəm. Parlamentdə problemlə məsələlər olanda (hansı ki, müzakirələri uzanır, cəncəlləşir və səsə qoymaların sayı çoxalırdı) rəhbərlik Bəxtiyar müəllimdən «kömək əlini əsirgəmə»məyi rica edirdi. Bəxtiyar Vahabzadə çıxışa yazılarda bilirdik ki, ya yeni bir fikir var, ya da kimisə «palçıqdan dartıb çıxarmalıdır».

Məlum olduğu kimi, 1993-cü ilin əvvəlində Azərbaycan ağır vəziyyətə düşmüş, ölkədə gərginlik son həddə çatmış, müstəqilliyin itirilməsi qorxusu yaranmışdı. Səriştəsiz rəhbərlərin bir neçə aylıq hakimiyyəti dövründə qardaş qırğını başlamış, siyasi qruplar arasındakı didişmələr, quldurluq, silahlı dəstələrin özbaşınalığı xalqı təngə gətirmişdi. Torpaqlar asanlıqla əldən getmiş, qaçqınların sayı artmış, onlara qayğı unudulmuşdu. Müstəqilliyimizin vacib başlanğıc dövrü üçün lazım olan daxili və xarici siyasət olmadıqından hərcmərclik baş alıb gedirdi. Xalqın etibarını itirmiş iqtidar son günlərini saymaqla məşğul idi. Bu ərəfədə hər bir vətənpərvər şəxs öz qarşısına məqsəd qoyur, çıxış yolu axtarırdı. Parlament üzvləri bu işdə daha çox fəayllıq göstərməyə çalışırdılar. Ali Sovetin funksiyasını əlindən alan Milli Məclis üzvlərinin əksəriyyəti və onun rəhbərləri isə sessiya çağırmağa mane olurdular. Sessianın çağırılması üçün üçdə bir deputatın imzası olmalı idi. İmza toplamaq üçün qeyri-rəsmi yaradılan deputat qrupuna «dövlət çevrilişinə cəhd» kimi qiymət verən iqtidar hər birimizi izləməklə məşğul idi. Amma bu heç kəsi qorxudub çə-

kindirmirdi. Mən Bəxtiyar müəllimlə görüşüb, onun razılığını almağı öhdəmə götürdüm və onunla axşam qaranlığında evinin yanındakı küçədə görüşməli oldum. Gətirdiyim bir səhifəlik yazını və ona imza atanları oxuyandan sonra mənə baxıb dedi: «... Sən bilirsənmi biz hansı ağır işin altına giririk? Artıq bizim nə başqa əlacımız, nə də başqa imkanımız var, əlimizdən gələn budur, onu da edirik». Vaxt isə öz işini göürdü.

Artıq 1993-cü il iyun ayının 13-ü idi, Milli Məclisin iclasında İ.Qəmbərov çıxış edərək dedi: «Mən dünən ərizəmi yazmışam və televiziya da səslənibdir. İstefamın təsdiq olunmasına ehtiyac yoxdur. İstafemın səbəblərini qısa da olsa göstərmişəm. Məqsədim vətəndaş müharibəsinin təhlükəsinin aradan qaldırılması və dövlətçiliyimizin qorunması üçün atılan addımdır. İstəyirəm ki, vətəndaş qarşılıqlılaşmasının güclənməsi nəticəsində qardaş qırğınına gəlib, vətəndaş müharibəsi baş verməsin».

Bir gün sonra Milli Məclisdə respublikada yaranmış vəziyyət və çıxış yolları barədə məsələyə baxıldı. Xeyli çıxış edənlər oldu və belə fikirlər səsləndi: «...Azərbaycan xalqına bir ağsaqqal lazımdır ki, bu qardaş qırğınının qarşısını alsın... hakimiyyət boşluğu yaranıb. Məsələni uzatmaq olmaz. Ali Sovetə sədr seçilməlidir...»

Bu məqamda biz hiss edirdik ki, bəzi qüvvələr bu məsələyə pəl qatmağa, tutduğumuz yolun istiqamətini başqa səmərəyə yönəltmək istəyirlər.

İclasın gedişatında yaranmış gərginliyə öz narazılığını bildirən Bəxtiyar Vahabzadə sözünə belə başladı: «Mənim siyasətdən-zaddan başım çıxmır, şair adamam. Amma biz çöhrəyi də qulağıma yemirik. Məsələnin yönü dönür ayrı istiqamətə. Çox gözəl deyilib: Allahsız yerdə otur, böyüksüz yerdə oturma. Biz xahişlə Heydər Əliyevi gətirmişik... Gözümüzün qabağında oyunlar gedir...Gəlin hər şeyi açıq danışaq. Bütün millət bu saat Heydər Əliyevi gözləyir. Əgər istəyirsinizsə odun

üstünə su tökəsiniz, Heydər Əliyev gəlməlidir, bu saat bütün millətin ümidi o kişiyədir, niyə bu millətin ümidini yerə vursunuz? Prezidentimiz çox gözəl bilir ki, bu saat millət hansı əhval-ruhiyyə ilə yaşayır. Niyə bizim isti aşımıza su qatırsınız? Bu saat bizim millətimizin ağsaqqala ehtiyacı var, uşaq-muşağa ehtiyac yoxdur. Uşaq-muşaq gördük neylədilər... Qan tökülüb. İ.Qəmbərov istefa verib, Ali Sovetə sədr seçməliyik».

Əlbəttə, Bəxtiyar müəllimin kəskin və açıq çıxışları bəzi hallarda onun özünə vurulan zərbə ilə nəticələnir, ona baş ağrıları gətirir və xoşagəlməz məqamlarla üzləşdirirdi. Bu, özünü üç il əvvəl daha açıq göstərdi. Belə ki, 2 iyun 1995-ci ildə Milli Məclisdə Konstitusiya layihəsi hazırlayan Komissiyanın tərkibi haqda məsələnin müzakirəsi zamanı Bəxtiyar Vahabzadənin namizədliyi səsə qoyuldu. Hiss olunurdu ki, Bəxtiyar müəllim barədə Milli Məclis üzvlərində fikir ayrılıqları var və nəticədə də bu, özünü büruzə verdi. Milli Məclisin 51 üzvündən 17-si onun lehinə, 11 nəfəri əleyhinə, qalanları isə bitərəf qaldığından, o, komissiya üzvlüyünə seçilmədi. Milli Məclisin 13 iyun 1995-ci il tarixli növbəti iclasında deputat Tapdıq Kamalov gündəliklə əlaqədar çıxış edib, Bəxtiyar Vahabzadənin namizədliyinin təkrar müzakirə edilməsini, gündəliyə ayrıca məsələ kimi salınmasını təklif etdi. T.Kamalov əsaslandırırdı ki, Bəxtiyar müəllimin Azərbaycanın müstəqilliyini əldə etməsində xeyli əməyi var, həmişə bütün iclaslarda ədalətli danışan olmuş, xalqın arasında böyük hörməti var, azadlıq hərəkatında əziyyəti az olmayıb, bu yaxınlarda 70 illiyi olacaq və sairə.

Deputat Q.Qurbanov və İ.Nadirov da onun fikirlərinə şərik çıxdılar. Həmin məsələyə yenidən baxıldı və təkrar səsvermə keçirildi. Səsvermədə yalnız 3 nəfər Bəxtiyar Vahabzadənin əleyhinə oldu, 34 nəfərdən 28-i onun lehinə səs verməklə müsbət qərar qəbul edildi. Bəli, onun parlamentdəki həyatında xeyli gərgin və kələ-kötür məqamlar da olub.

BƏDİİ YARADICILIĞINDA DA BƏXTİYAR VAHABZADƏ MAHİR SİYASƏTÇİ İDİ

Sovet hakimiyyəti dövründə

Azərbaycanda ən böyük dissident

Bəxtiyar Vahabzadə idi...

Çünki əsərləri həqiqəti deyirdi.

Heydər Əliyev

Kitabın üzərində işləyərkən işə birtərəfli yanaşmaq istəmədim. Onun yaradıcılıq fəaliyyətinə qiymət vermək bacarığında olmadığından tanıdığım və yad adamlardan sorğu keçirmək qərarına gəldim və aşağıdakıları eşitdim: «..17 yaşında Dövlət Universitetinə qəbul olunmuş, 18 yaşında şerləri mətbuatda çap olunmağa başlamış, 20 yaşında Azərbaycan Yazıçılar İttifaqına üzv qəbul edilmiş, 22 yaşında aspirant olmuş». «...Xalq şairidir, əməkdar incəsənət xadimidir, elmlər doktorudur, professordur, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvüdür, Dövlət mükafatı laureatıdır, xeyli orden və medallarla təltif edilmişdir». «...Sadə adamlar tərəfindən sevilən, ziyalılar arasında hörməti olan, alimlər içərisində sayılandır». «...Hansı mövzuda yazırsa-yazsın, hansı məqamı təsvir edirsə-etsin, orada vətən sözü yoxsa da, vətən özü vardır».

«Yaşamaq yanmaqdır! Yanasan gərək!

Həyatın mənası yalnız ondadır.

Şam əgər yanmırsa, yaşamır demək

Onun da həyatı yanmağındadır».

«60-cı illərdə azad və müstəqil Azərbaycan haqda tələbələr arasında ilk açıq danışan şair olub». «Sovet ideologiyasına qarşı fikirlərinə görə 60-cı illərdə həbs edilmə təhlükəsi varmış».

Bu barədə Prezidentimiz Heydər Əliyev öz çıxışlarında dəfələrlə deyibdir:

«1970-ci ildə şairlərdən birincilər içərisində o, Türkiyəyə getmişdi». «Milli mənafeyimizə zidd olan siyasətə qarşı mübarizədə təqiblərə məruz qalacağından qorxmur». «Vaxtı ilə qaynar ehtiraslı olan poeziyasında bu gün daha çox qayğı, düşüncə və müdriklik görürük». «...Paxıllıq edəni, gözü götürməyeni də az deyil». «Bədii yaradıcılığı ilə yanaşı, ictimai fəaliyyətində qazandığı hörmət bir-birini tamamlayır». «Həmişə azadlıq hərəkatının önündə gedən, xalqımızın haqq səsinə dünyaya çatdıran görmüşük». «Fəaliyyətində vətənə məhəbbət, düşməyə kin, ana dilinin müdafiəsi, tariximizə diqqət ön yerdədir». «Göstərişlə hərəkət edib, sifarişlə yaranan sənətkar deyil» və sairə.

Xalqımız qarşısında xidmətlərini çox yüksək qiymətləndirən Heydər Əliyev ona ünvanlandığı təbrik məktubunda deyirdi: «Sizin şəxsiyyətiniz və yaradıcılığınız xalqın milli təfəkkürünün formalaşmasına xidmət etmiş, onu milli dirçəlişə səsləmiş, istiqlaliyyət uğrunda mübarizədə əvəzsiz rol oynamışdır. Siz hər zaman azadlıq carçısı olmuş, ən çətin anlarda belə güc və silah qarşısında baş əyməmiş, əqidəsindən dönməyən şair, mübariz millət vəkili, yorulmaz ictimai xadim kimi xalqın müdafiəsinə qalxmışsınız».

Bütün bunları həyat tərzisinin gözünə qoyan insanların dili ilə desək, belə alınır ki, Bəxtiyar Vahabzadə ən qüvvətli siyasi xadimlərdən biridir. O, özünü siyasi xadim hesab etməsə də, həyat özü onu bu yolda fəaliyyət göstərməyə təhrik edib. O, da öz vətəninə və xalqının namuslu oğlu kimi əqidəsinin diqtəsi ilə bu sahədə əlindən gələni əsirgəməyib.

Hər kəs istədiyi kimi yox, olduğu kimi görünür.

VƏTƏNİMİZ, MİLLƏTİMİZ, DİLİMİZ BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN PARLAMENTDƏKİ ÇIXIŞLARININ ANA XƏTTİ İDİ

Bu dil - bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır,

Bu dil - bir-birimizə əhdi - peymanımızdır.

Bu dil - tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi,

Bu dil - əcdadımızın bizə qoyub getdiyi

Ən qiymətli mirasıdır, onu gözlərimiztək

Qoruyub, nəsillərə biz də hədiyyə verək.

Ana dili! Bu iki kəlmə Bəxtiyar müəllim üçün vətən, xalq və millət anlayışları qədər əziz və müqəddəs olub onlarla vəhdət təşkil edir. Çünki ona görə, ana dili Vətənin, xalqın və millətin varlıq rəmzidir, ana dili yoxdursa, Vətən də, xalq da, millət də yoxdur. Məhz buna görədir ki, ana dili mövzusu Bəxtiyar Vahabzadənin bədii yaradıcılığında Vətən, xalq mövzuları ilə yanaşı durur. Onun bu mövzuda yazdığı şeirlər «Ana dili», «Latın dili», «Oğluma» və s. şairin çoxsaylı oxucularının dillərinin əzbəridir.

Şairin «Adım, sanım, namusum, vicdanım» adlandırdığı ana dilini göz bəbəyi kimi qorumaq və gələcək nəsillərə çatdırmaq tələbi onun publisistikasının da başlıca qayələrindən biridir. Buna görə heç nə təsadüfi deyil ki, ana dilimiz uğrunda mübarizə millət vəkili kimi fəaliyyətində də önəmli yer tutur. O, parlamentdəki çıxışlarında bu məsələdən dönə-dönə bəhs etmişdir. Çıxışlarının birində Bəxtiyar müəllim o vaxtlar Bakıda Azərbaycan məktəblərinin ildən-ilə azaldılmasına qarşı çıxır, rus məktəblərində Azərbaycan dili tədrisinin çatışmazlıqlarını qeyd edir və bunun dözülməzliyini bildirirdi.

Bəxtiyar müəllimlə hələ 1986-cı ildə Qaxda olan söhbəti xatırlayıram. Rayonun mərkəzində üçmərtəbəli müasir tipli məktəbdə uzun illər idi ki, Azərbaycan və gürcü bölməsi dostcasına fəaliyyət göstərirdi. Nədənə bizə məlum olmadan bölmələr arasında qısa vaxt ərzində mübahisələr yaranmışdı. Moskva işə qarışdı. Mərkəzi Komitə həmin məktəbdə

üçüncü, yeni rus bölməsinin olmasını vacib saydı. Hətta şagirdlər azlıq etsə də belə Moskva özü hər şeyi həll etdi. Qısa bir vaxt ərzində maliyyə və dərs vəsaiti ayrıldı, bütün işlər sürətlə həll edildi. Bu barədə Bəxtiyar müəllim rayona gələrkən gileyləndim və ürək ağrısı ilə olanları ətraflı danışdım. Bu vaxt onun mənəvi əzablarını görürkən danışdığımı da peşman oldum. O, isə mənə irad tutdu, gərək bütün maneə üsullarına əl atıb, kənd yerlərində, heç olmasa, məktəblərin ana dilindən uzaqlaşmasını qoymaydınız. Şəhərlərdə və kəndlərdə də bunu açıq edirlər, bu isə dilimizə zidd olan əməllərdəndir. Bir dəfə o, yana-yana dedi ki, rəsmi dövlət idarələrində ərizələri yalnız rus dilində qəbul edir, ana dilində yazılmış ərizələrə məhəl qoymur, onları geri qaytarırlar. Həmişə olduğu kimi, bu məsələdə də çox prinsipial mövqe tutan Bəxtiyar Vahabzadə ən yüksək hakimiyyət dairələrini də ana dilinə ögey münasibətini tənqid etməkdən çəkinmirdi. Bu baxımdan onun on birinci çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin növbədənəkənar onuncu sessiyasındakı çıxışından bir parçanı misal gətirmək istəyirəm: «Bir neçə kəlmə də suverenliyin mədəniyyət məsələləri barədə fikrimi demək istəyirəm. Burada birinci göstərici dilimizin dövlət dili kimi statusunun sözdə yox, işdə təmin olunmasıdır. Bizim Mərkəzi Komitənin hazırladığı sənəd bu günkü tələblərə cavab vermir. Azərbaycan dilinin gerçək dövlət dili hüququ təmin olunmalı, bütün dövlət və ictimai idarələr kargüzarlıq işlərini ana dilində aparmalıdırlar. «Dövlət dili haqqında» sənəddə xalqımızın inqilabi-mədəni keçmişinin bəxş etdiyi, elmi baxımdan dilimizin qanunlarına tam uyğun gələn latın əlifbası da xalqa qaytarılmalıdır». Onu da deməliyəm ki, iclas zalında əyləşən biz deputatlar pıçıltı ilə də olsa «afərin» deyirdik. Axı belə fikirləri Sovet mənəşəsi sıxıntıları altında söyləmək çox qorxulu və qeyri mümkün idi.

Bu məsələlər onun həmin mövzuda yazdığı bir çox məqalələrdə, xüsusilə «Ana dilim – ana köküm» adlı məqaləsində daha əhatəli şəkildə açıqlanır. Böyük vətəndaş qeyrəti, cəsə-rəti və ürək yangısı ilə yazılmış bu məqalədə müəllif o vaxtlar Azərbaycan dilinin Konstitusiyamızda dövlət dili olduğu göstərildiyi halda, bu səviyyədə işlədilməməsindən, əksinə onun orta və ali məktəblərdə tədrisinin sıxışdırılmasından, «möhürlü-hüquqlu idarələrdən», rəsmi yığıncaqlardan «dax-malar küncünə» qovulmasından, bu dildəki tənqidi yazılara nazirliklərdə, digər dövlət idarələrində məhəl qoyulmamasından acı təəssüf hissi ilə danışır, azərbaycanlı adlansalar da, ana dilində bilməyən, bu dildə danışmağı özünə ar sayan, bundan nəinki xəcalət çəkməyən, əksinə, öyünənləri nifrətlə damğalayır. O, vəzifəli şəxslərin ana dilinə etinasız münasibətində iqtidarı daha çox günahkar sayır, çünki «adamları və-zifəyə təyin edəndə əgər onun hər iki dili mükkəmməl bilib-bilmədiyi ilə maraqlansalar, belə adamlar yüksək rütbəyə çata bilməz».

Baltikyanı respublikalarda ana dilinə yüksək münasibəti, gürcü xalqının Tiflisdə ana dilinə heykəl qoymasını xatırladan şair ana dilinə xor baxanları, «Ana dilini sevmədən Vətəni seçmək mümkün deyil» deyən görkəmli rus yazıçısı K. Pustovskinin dili ilə «vəhşi» adlandırır. Culfa rayonundan aldığı bir oxucu məktubuna cavabında isə Bəxtiyar müəllim yazır ki, «Siz hələ ən adi bir həqiqəti bilmirsiniz ki, ana dili vaxta görə seçilməməli, ana dili olduğuna görə seçilməli və sevil-məlidir. Vətəni də gözəl və səfalı olduğuna görə sevirirlər, yalnız vətən olduğuna görə sevirilər».

Məlumdur ki, ölkənin hərbi qüdrəti sülh danışıqlarında uğurun əsas amilidir. Hərbi cəhətdən zəif dövlət, xüsusilə Azərbaycan kimi təcavüzə məruz qalmış və ərazisinin müəy-yən hissəsi işğal edilmiş ölkə daim hərbi qüdrətini artırmaq

qayğısına qalmalıdır. Gün kimi aydın həqiqətdir ki, ermənilər əvvəlcədən yaxşı silahlanmasaydılar və havadarlarından hər cür, eləcə də hərbi dəstək almasaydılar, Azərbaycana qarşı təcavüzə cəsarət etməz və xalqımızın başına məlum müsübətləri gətirə bilməzdilər. İndinin özündə də onlar məhz Rusiyadan qanunsuz yolla aldıkları milyard dollarlıq silah gücünə, beynəlxalq hüquq normalarına, nüfuzlü beynəlxalq təşkilatların (BMT, ATƏT) qərarlarına məhəl qoymur, bütün dünyaya meydan oxuyurlar. Ona görə də Bəxtiyar Vahabzadənin deputat kimi fəaliyyətində Azərbaycanda ordu quruculuğu məsələləri daim diqqət mərkəzində durmuşdur. O, Azərbaycanın o zamankı rəhbərliyinin bu sahədə cinayətkar səhlənkarlığını Ali Sovetin yüksək kürsüsündən deyir, ermənilər sürətlə silahlandıqları bir vaxtda, mərkəzin guya Azərbaycanın da mənafələrini müdafiə edəcəyinə inanaraq müstəqil milli ordunun yaradılmasında maraqsız olmalarını, hətta buna maneçilik törətmələrini qətiyyətlə tənqid etmişdir.

«Şəhidlər» poemasında bu məsələyə toxunan şair deyirdi:

*Mərkəz dəyişdirir gündə rəngini,
Mərkəz məni görür, heç onu görmür.
Bizdən yığışdırır quş tüfəngini,
Amma erməninin topunu görmür.*

Xalq elçisi Ali Sovetin 1991-ci il avqustun 29-da keçirilən fəvqəladə sessiyasındakı çıxışında deyirdi: «Ermənistan silahlanır, bizim torpağımız və xalqımız təhlükə altındadır. Amma biz yenə də mərkəzin, rus ordusunun ətəyindən bərk yapışmışıq. Sizin xəbəriniz varmıdır ki, Dağlıq Qarabağda rus ordusu ermənilərin ixtiyarına verilmişdir? Yenəmi yatmalıyıq?

Yenəmi təhlükəni dərk etməyəcəyik?» O göstərdi ki, 1918-ci ildə üç-dörd ayın ərzində heç bir hərbi təlim görməmiş xalq 40 minlik ordu yaradıb Azərbaycan torpağını müdafiə edə bildi. İndi isə bizi inandırmağa çalışırlar ki, Azərbaycan özünün ordusunu yarada bilməz, buna imkan yoxdur. Nəyə görə Bəxtiyar müəllim belə kəskin çıxış etdi, yəqin ki, deputatlar unutmayıblar. Bizə bir qərar layihəsi təqdim etdilər ki, oxuyub fikirlərimizi deyək. Layihədə Azərbaycan ordusunun yaranmasının qeyri mümkünlüyü sadalanırdı: zabitlər çatışmır, silahlarımız azdır, silahdan istifadə bacarığı aşağıdır, ordunu formalaşdırmaq üçün könüllülər lazımdır və sairə

Bəxtiyar müəllim və onu həmfikirleri Milli Məclisdə milli ordumuzun yaradılması məsələsini ortaya atarkən əleyhdarlarının Bəxtiyar müəllimə necə hücum çəkmələri hamımızın yaxşı yadındadır.

Demokratik cəmiyyət qurulması, demokratiya normalarının ictimai həyatın bütün sahələrində bərqərar olması Bəxtiyar Vahabzadənin ictimai amalının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Onun qəti inamına görə, totalitarizm olan yerdə demokratiyadan danışmaq belə olmaz. 1991-ci ildə Milli Məclisdə çıxışlarının birində Bəxtiyar müəllim bu iki anlayışı tutuşduraraq obrazlı dillə deyirdi: «Əgər gecə ilə gündüz, xeyirlə şərlə, ağla qara, toyla matəm, bir yerdə sığışa bilsə, totalitar sistemlə demokratiya və aşkarlıq da bir yerdə yaşaya bilər. Bu isə mümkün olan iş deyil». Deməli, demokratiyanın bərqərar olması üçün totalitar sistemə son qoyulmalı, yəni bunun üçün müvafiq sosial-siyasi şərait olmalıdır. Belə ki, köhnə totalitar rejimi saxlamaqla bu sistemə daban-dabana zidd olan demokratik prinsiplərin münbit zəmin yaranacağına ümid bəsləmək, sağlam düşüncə ilə bir araya sığmır. Ona görə də Bəxtiyar müəllim totalitar rejimi, inzibati amirlik sistemini saxlamaqla demokratiya verilməsini yenidənqurmanın ən böyük səhvi hesab edirdi. Bu

heç də o demək deyil ki, Bəxtiyar müəllim demokratiyanın əleyhinədir, əksinə, onun fikri tam aydındır: Demokratiya istəyiriksə, totalitarizm aradan götürülməlidir. Bunun üçün isə bir ideologiyanın, bir partiyanın diktaturası ilə yanaşı, onun üçüncü əsas dayağı – mülkiyyət, üzərində dövlət inhisarı ləğv edilməlidir. Çünki Bəxtiyar müəllimin qəti inamına görə «Demokratiyanı mülkiyyət forması müəyyənləşdirir, xüsusi mülkiyyət forması olmadan demokratiya yoxdur».

Respublika Ali Sovetinin Fövqəladə sessiyasındakı çıxışında (29 avqust 1991-ci il) Bəxtiyar Vahabzadə deyirdi:

«Gəlin görək bu əsas məsələ bizdə həll edilmir? Yox! Mülkiyyət eyni ilə yenə də qalmaqdadır. Biz bilməliyik ki, mülkiyyətdən məhrum olan xalq hər şeydən məhrumdur».

Mənəviyyat məsələləri, xalqımızın milli mentalitetinə məxsus heç vaxt köhnəlməyən, həmişəyaşar mənəvi-əxlaqi dəyərlər, gözəl adət-ənənələrimiz, o cümlədən böyük, ağsaqqala hörmətlə, habelə yaltaqlıq, böhtan və iftiraçılıq, ədavət saxlamaq, nankorluq, namərdlik, qisasçılıq kimi yaramaz, eybəcər hallara qarşı mübarizə ilə bağlı müdrik məsləhət və tövsiyələr də Bəxtiyar müəllimin parlamentdəki çıxışlarında tez-tez səslənən mətləblərdəndir. Bu mənada onun 1991-ci il fevralın 8-də on ikinci çağırış respublika Ali Sovetinin birinci sessiyasındakı uzaqgörən, cəsarətli və şərəfsizliyə nifrət bəsləyən çıxışını xüsusilə qeyd etmək istərdim. Bu parlaq çıxış yəqin ki, çoxlarının yaddaşından silinməmişdir. Bəxtiyar müəllim vaxtilə Heydər Əliyevin ətəyindən dördəlli yapışan, qarşısında səcdəyə gələn, «bəli, bəli» deyərək yaltaqlanan, onun yüksək vəzifəyə gətirdiyi, duz-çörəyi tapdalayan, nankor, dönüklərin, zirvədən enən adamdan intiqam, zirvədəkindən vəzifə payı almaq istəyən «vəzifə məcnunları»nın ağzı köpüklənə-köpüklənə ona kəkələnməsini, hətta, təhqir etməsini qətiyyətlə pisləyərək, bunu düşmənlərimizin dəy-

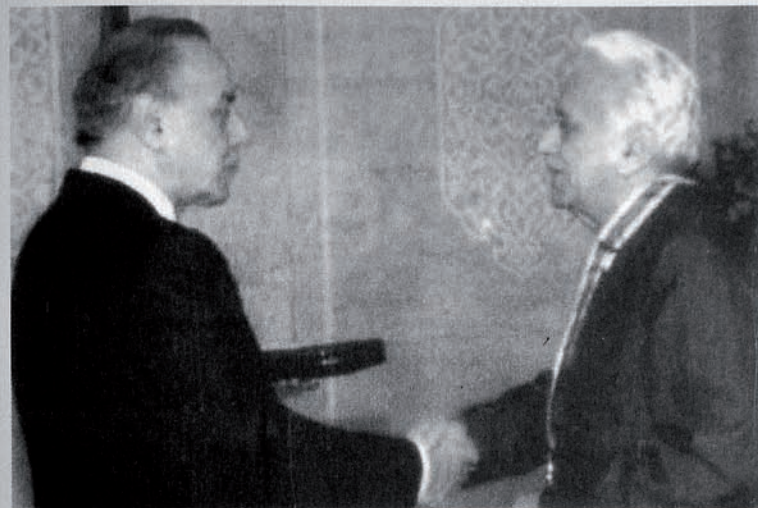
irmanına su tökmək kimi qiymətləndirdi. O dedi: «Onu da unutmayaq ki, 1970-ci illərdən tam hazır olmalarına baxmayaraq, ermənilər Əliyev vəzifədən gedəndən sonra bizim başımıza bu oyunu açdı. Əliyev sipər kimi onların qabağında dayanmışdı. Biz bu gün böyük həyat təcrübəsinə və siyasi diplomatik biliyə malik olan, bütün ömrü boyu siyasət qazanında qaynayıb bərkiyən bu vətən oğlunun ağlından, təcrübəsindən istifadə etmək əvəzinə, vətənin taleyinə tüpürüb şəxsi ambisiyamızı qabağa çəkdik».

Bəxtiyar müəllim sözdə «birlik» cəmiyyəti yaradan, xalqı birliyə çağıran «vətənpərvərlər»in əslində bu birliyi pozduğunu vurğulayaraq göstərdi ki, xalqımızın çox ağır günlər yaşadığı, dağma torpağımızın taleyinin həll olunduğu bir dövrdə bizim «xırda hisslərlə məşğul olmağa ixtiyarımız yoxdur». O dedi: «...Bu ağır günlərdə gəlin şəxsi mənafehimizdən və şəxsi ədavət hissimizdən əl çəkək, vətənin taleyində yumruq kimi birləşək».

1993-cü ilin iyun ayında hörmətli Heydər Əliyevin Milli Məclisə sədr seçilməsi məsələsi müzakirə edilərkən Bəxtiyar müəllimin xatırlatdığı bir xalq deymi də indiyədək qulaqlarımda cingildəyir: «Allahsız yerdə otur, böyüksüz yerdə oturma».

*Ən yaxşı fərdlər özündən çox
mənsub olduğu cəmiyyəti düşünən,
onun varlığının və xoşbəxtliyinin
qorunmasına həyatını verən insanlardır.*

Atatürk

BÖYÜK ŞƏXSİYYƏTLƏRİN BƏXTİYAR VAHABZADƏ HAQQINDA DEDİKLƏRİNDƏN

*Biz milli varlığın təməlini
milli şüurda və milli birlikdə görürük.*

Atatürk

Heydər Əliyev: «Sovet hakimiyyəti dövründə Azərbaycanda ən böyük dissident Bəxtiyar Vahabzadə idi. Hətta mənim xatirimdədir, mən Təhlükəsizlik Nazirliyində işləyən zaman onun həbs olunması məsələsi qoyulmuşdu... Çünki Bəxtiyar Vahabzadənin əsərləri həqiqəti deyirdi».

Süleyman Dəmirəl: «Bəxtiyar Vahabzadə bütün türk dünyasının yaşayan ən böyük şairidir».

Niyazi: «Bəxtiyar ona görə Bəxtiyardır ki, onu xalq sevir, xalq da ona görə bəxtiyardır ki, onun Bəxtiyarı var».

Çingiz Aymatov: «Dünyada ad çıxaran çox şairlər var. Qəzet və jurnalları vərəqlədikcə, görürsən, əsl şair azdır. Təktənha qalanda bir neçə kəlmə ilə «həyat nədir?» sualına cavab axtaranda yalnız sözü fikirdən, obrazdan, ruh və nəfəsdən yoğrulmuş həqiqi şairlər sənin düşüncələrinə qanad verir. Müasirimiz Bəxtiyar Vahabzadə belə qüdrətli şairlərdəndir».

* * *

Bu kitabı tamamlayıb nöqtəsini qoyandan bir neçə gün sonra, yəni 1999-cu ilin fevral ayının 20-də Bəxtiyar Vahabzadənin Milli Dram Teatrında oynanan «Özü-müzü kəsən qılınc» («Göytürklər») pyesinin tamaşasına baxdım. Bəxtiyar müəllim özü məni tamaşaya dəvət etmişdi, fasilədə də birgə söhbət edirdik Çox qəribədir, elə bil bu pyes Bəxtiyar müəllimin vaxtilə parlamentdə qaldırdığı problemlərin, vətənimizin müstəqilliyi uğrunda apardığı mübarizəsinin davamıdır.

Tarix təkrar olunurmuş.

1450 il bundan əvvəl əcdadımız göytürklərin Çin əsarətindən xilas olmaq uğrunda apardığı mübarizə prosesində Vətəni və onun gələcək taleyini unudub iqtidara yetişmək istəyən müxtəlif qüvvələr bir-birilə çarpınır və öz qılıncımız özümüzü kəsməyə başlayır. Mövzusu tarixdən götürülmüş bu əsər bu gün nə qədər müasir səslənir. Beləliklə də Bəxtiyar Vahabzadə bu əsəri ilə ictimai-siyasi fəaliyyətilə bərabər bədii yaradıcılığında da mahir siyasətçi olduğunu göstərdi.

İKİNCİ HİSSƏ

Dəliyə qılinc, vicdansıza hakimiyyət

verməkdən qorxulu nə ola bilər?

Pifaqor

BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN PARLAMENT ÇIXIŞLARI

İkinci hissədə Bəxtiyar Vahabzadənin müxtəlif vaxtlarda ayrı-ayrı məsələlər ətrafında Parlamentdə çıxışları ixtisar olunmadan və bəziləri də mətbuatda dərc olunan şəkildə verilmişdir. Burada məqsəd həm deputat-natiqin hansı cəsarətlə gündəlik hadisələrə dəqiq qiymət verməsi, xalq birliyə və mübarizliyə çağırması oxucuya olduğu kimi çatdırmaqdır. Onun hər bir çıxışı tarixin möhürü hesab edilə bilər. Bunu o dövrdə yaşayan insanlar, parlament zalında əyləşənlər, əvvəldən axıra qədər Bəxtiyar müəllimin çıxışını «nəfəs çəkmədən» dinləyən və yerindəcə donub qalan deputat qrupu təsdiq edə bilərlər.

Bəxtiyar Vahabzadənin parlament tribunasından etdiyi hər bir çıxışını «vulkan püskürməsi» və «partlayış»a bənzətmək olar. Bu səpkidə çıxışlara ciddi və olduqca ciddi ehtiyac olsa da belə çıxış edənlər yox idi. Bəxtiyar müəllim milli ruhu daim qaynar olan deputat kimi tanınırdı.

O, parlamentdə əsl siyasi xadim idi.

AĞRILARIMIZ, DƏRDLƏRİMİZ

*(On birinci çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin
növbədənəkar onuncu sessiyasındakı çıxışdan)*

Biz bu gün tariximizin çox mürəkkəb, ziddiyyətli və təhlükəli günlərini yaşayırıq. Əgər bu gün rus yazıçıları «Vətən təhlükədədir. Gəlin bu haqda düşünək!» - deyirlərsə, biz «Vətən də, xalq da, milli varlığımız da, şərəf, namus və qerətimiz də təhlükədədir!» - deməliyik. Bunu başa düşmək, dərk etmək lazımdır. Həm də bilmək lazımdır ki, bu təhlükə qlobal xarakter daşıyır. Son vaxtlar türkdilli xalqların başına gətirilən oyunlar elə-belə, təsadüfi deyil. Məsələ bizim düşündüyümüzədən daha dərinidir. Əgər biz bu təhlükəni anlamasaq, onun dərin köklərini araşdırıb tapmasaq, ona qarşı əks tədbirlər görməyib, sadələvhlük və siyasi korluq göstərsək, gələcək və tarix qarşısında utanmalı olacağıq.

Mən bu gün yüksək kürsüdən Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin rəsmi orqanlar tərəfindən tanınması münasibətilə xalqımızı təbrik edir və xalqın tələblərinə səs verdiyinə görə səlahiyyətli orqanlara minnətdarlığımı bildirirəm. Artıq Xalq Cəbhəsi xalqın istək və arzularını, xalqın iradəsini və qüdrətini təmsil edən bir qüvvə olduğunu təsdiq etdi. Xalq Cəbhəsi yalnız və yalnız xalqa arxalandığından xalq da ona inanır və onun arxasınca gedir. Öz isti kabinetini, gözəl güzəranını və böyük imkanlarını əldən vermək istəməyənlərin Xalq Cəbhəsinin üzvlərinə atdığı böhtanlar artıq boşa çıxmışdır. Xalq özünün əsl dostunu və düşməni görməyə başladı.

Bu gün bizim qarşımızda bir məqsəd və bir cəbhə var: o da vətənimizin bütövlüyü və suverenliyi naminə xalqın birliyinə nail olmaqdan ibarətdir. Mən bu gün bütün xalqımızı

fəhlədən tutmuş ziyalıya qədər, kəndlidən tutmuş məmura qədər, ən balaca kargüzardan tutmuş partiya və dövlət işçisinə qədər yumruq kimi birləşməyə, hər şeyi unudub Vətən naminə eyni hədəfə vurmağa çağırıram.

Bu ağır günlərdə xalqımızla həmrəy olan, respublikamızda yaşayan gürcü, rus, talış, udin, yəhudi, ləzgi, lahıc və başqa xalqların nümayəndələrinə xalqımızın adından dərin minnətdarlığımızı bildirirəm. Ona görə ki, bu dar məqamda onlar bizim səsimizə səs verib həqiqət uğrunda mübarizəmizdə bizə dayaq olublar.

Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının siyasi-hüquqi, iqtisadi-mədəni suverenliyinin təmin olunması indi bütün ictimai həyatımızın başlıca məsələsinə çevrilmişdir. Şəxsiyyətə pərəstiş və durğunluq illərində azərbaycanlılar milli hüququ ən çox tapdanan xalqlardan olmuşdur. Müttəfiq respublika ilə 15 xalq içərsində yalnız azərbaycanlılar həyata keçirilən kütləvi köçürülmə siyasətinə məruz qalmışdır. Kütləvi köçürülmə müttəfiq respublikası olmayan xalqlara (çexenlərə, qaraçaylara, Krım tatarlarına, almanlara) qarşı tətbiq edilirdi. Ancaq Stalin və onun əlaltıları azərbaycanlıları da bu cərgəyə qatdılar. Onlar 30-cu illərdən 80 min nəfərə yaxın Cənubi azərbaycanlının zorla İrana köçürərək Azərbaycan fəhlə sinfinin milli tərkibinə zərbə vurdular. 1948-1953-cü illərdə isə 100 mindən artıq azərbaycanlını Ermənistan SSR-dən zorla köçürməklə bu xalqın məhz bütövlükdə bir xalq kimi hüquqlarını ayaqlayıb onun milli ləyaqətini təhqir etdilər. Lakin yenidənqurmanın dördüncü ili olan 1988-ci ildə 200 min azərbaycanlını vətəndaşlıq, siyasi, mədəni və mülki hüquqlarını kobudcasına pozaraq həmin respublikadan çıxarılması Azərbaycan SSR suverenliyi məsələsinə bu gün üçün aktuallığını bütün kəskinliyi ilə ortaya qoyur.

İş o yerə çatmışdır ki, Azərbaycan SSR-in öz ərazisi içərisində də azərbaycanlılar zorakı qaydada qovulur, ev-eşiyini,

iş yerini buraxıb başqa yerlərə qaçır, Vətəninin min illik ata-baba ocağının həsrətini çəkməli olur. Bu rəzillik 1 il 7 aydır ki, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində baş verməkdədir. Erməni millətçiləri indi qarşılarına bir məram qoymuşlar: vilayəti Azərbaycan SSR-in tabeliyindən çıxarmaq, respublika ilə bütün idarəçilik, iqtisadi və mədəni telləri qırıb atmaq. Xüsusi İdarə Komitəsi vasitəsilə onu mərkəzin tabeliyinə keçirmək! Bütün bu fitnəkarlıqlar respublika partiya, dövlət və hökumət orqanlarının gözü qarşısında həyata keçirilir.

Məlum olduğu kimi, SSRİ Konstitusiyası üzrə müttəfiq respublikalardan biri olmaqla Azərbaycan SSR öz hüquq və səlahiyyətlərinin çox dəyərli bir hissəsini ittifaq ali dövlət orqanlarının ixtiyarına vermiş, bu orqanlar isə Azərbaycan SSR-in dövlət suverenliyini, ərazi bütövlüyünü və təhlükəsizliyini qorumağı öz öhdəsinə götürmüşdür. Ancaq Dağlıq Qarabağ hadisələri bütün aydınlığıyla göstərdi ki, İttifaq orqanlarının SSRİ Konstitusiyasında göstərilmiş bu öhdəliyi də quru söz-dən başqa bir şey deyilmiş. Əksinə, mərkəzi ittifaq orqanlarının anlaşılmaz ikili davranışı Dağlıq Qarabağdakı azərbaycanlı əhalisinin adi təhlükəsizliyini kobud şəkildə pozmağa gətirib çıxarmışdır. Daxili qoşun dəstələri isə erməni millətçilərinin təsiri altında hərəkət etməkdədirlər.

Ən dəhşətli odur ki, Sov. İKP-nin gələcək milli siyasət platformasının layihəsi də müttəfiq respublikaların suverenlik təminatı baxımından bizi təmin edə bilməz. Bu layihədə nə bu suverenliyin bütün mahiyyət və şərtləri, nə də onun təminatına zəmanət müəyyən edilmişdir. Respublika öz ərazisi üzərində gərcək suveren hüququnu necə və hansı qaydada həyata keçirə bilər? - bu məsələ də layihədə öz əksini tapmamışdır. Hətta 1922-ci ildə ittifaq müqaviləsi üzrə respublikalara verilmiş olan SSRİ-nin tərkibindən çıxmaq hüququ layihədən götürülmüşdür. Halbuki bu hüquq müttəfiq respublika suveren-

liyinin V.İ.Lenin tərəfindən təşkil edilmiş ən mühüm şərtidir. Xalqların öz taleyinin müəyyən etmək haqqının dialektik ifadəsidir. Hələ bu azmış kimi, bu işdə mənfəəti olanlar, layihəni respublikaların ərazi suverenliyini pozmaq üçün vasitəyə çevirmişlər. Bu layihəyə görə «Müttəfiq respublikalar öz sərhədlərinin dəyişdirilməsi barədə razılığa gələ bilməsələr, bu məsələlərin həlli ittifaq orqanlarının səlahiyyətinə verilməlidir».

Biz bu müddəə ilə razılaşa bilmərik.

Bütün bunlar suverenlik məsələsinin ancaq siyasi tərəfi ilə bağlıdır. Ancaq məsələnin siyasi tərəfi olduqca genişdir. Məsələn üçün mən yalnız bu məsələnin üzərində dayanmaq istədim. 1975-ci il Helsinki və 1989-cu il Vyana razılaşmaları üzrə insan hüququnun təminatı üçün müxtəlif ölkələrdə yaşayan parçalanmış ailə üzvlərinin görüşüb birləşməsindən ötrü şərait yaradılmışdır. İndi aydın olur ki, ən çox azərbaycanlı yaşayan ölkə qonşu Türkiyədir. Deməli, müvafiq işlərin Bakıda və Ankarada aparılması üçün konsulluq açılmalıdır. Sual olunur: Suverenliyindən söhbət gedən respublikaya belə məsələləri həll etmək hüququ veriləcəkmi, yoxsa yenə də illərlə saysız-hesabsız Moskva idarələrinin qapılarını döyməli olacağıq?

Suverenliyin iqtisadi tərəfinə gəldikdə, mən bizim iqtisadiyyatçıların işinə qarışmaq fikrində deyiləm. Ancaq onu demək istəyirəm ki, respublikanın iqtisadi hüquqsuzluğu heç bir ölçüyə sığışmır. Məsələn üçün qız-gəlinlərimizin sağlamlığı, körpələrimizin şikəstliyi və kütləvi qırğın hesabına yetişdirilən pambığı götürək. Pambıqdan alınan mahılın yalnız 12 faizi respublikamızda son məhsula çevrilir, qalanı isə su qiymətinə başqa respublikalardakı toxuculuq mərkəzlərinə aparılır, onlara milyonlarla gəlir gətirir.

Gəlin etiraf edək ki, biz öz torpağımızın, təbii sərvətlərimizin, dövlətimizin əsl sahibləri deyilik. Bizi bu hüquqlardan

məhrum etmişlər. Bizi, sözün əsl mənasında, öz torpağımızda muzdlu köləyə çevirmişlər. Nə üçün Azərbaycanda olan sənaye müəssisələrinin 93 faizi ittifaq tabeliyində olmalıdır? Nə üçün milli gəlir balansında neft cüzi çəkiyə malikdir? Nə üçün Azərbaycan SSRİ-nin xammal bazasına çevrilmişdir? Alimlərimiz hesablamışlar ki, təkcə pambıq sahəsində xammal icrasına görə respublika hər il iki milyard manatdan çox, şərab məmulatı sahəsində isə təqribən 3 milyard manat itirir. Tütün, yun, tərəvəz və digər kənd təsərrüfatı məhsulları sahəsində də vəziyyət belədir. Başa düşə bilmirəm, biz nə üçün öz yunumuzu hazırlayıb Ermənistanı verməliyik ki, onlar hazır məhsul istehsal edib qazansınlar? Yəni biz yun parça, yundan geyim şeyləri toxumağa da qabiliyyətimiz yoxdur? Bəlkə işçi qüvvəsi çatışmır? Yox! Əksinə, hazırda respublikada təxminən 400 minə yaxın işsiz var. Hələ mən yayda pambıq becərüb yığan, qışda işsiz qalan 100 minləri demirəm. Respublikanı ona görə bu günə salıblar ki, onun cavanlarının xeyli hissəsi işsizlik dərindən respublikadan çıxıb getsinlər. Hər il respublikadan gedənlərin sayı 5-6 mini keçir. Azərbaycanın Zaqafqaziyada iqtisadi, elmi-texniki cəhətdən qüdrətli, güclü respublikaya çevrilməsinə qarşı çox güclü müqavimət göstərilir. Burada strateji məqsədlər gizlənilir. Torpaqlarımıza göz dikənlər bizi min illər boyu yaşadığımız doğma yerlərdən sıxışdırmaq planlarını hazırlayıb, onu haranısa köməyi ilə həyata keçirməyə çalışanların nə məqsəd güddüklərini başa düşmək üçün böyük ağıl sahibi olmaq lazım deyildir.

Bizim milli gəlirimiz Ermənistandan 2 dəfə, əhalimiz 2,1 dəfə çoxdur. Bəs büdcəmiz necə? Respublikamızda milli gəlir istehsalının həcmi, əhalinin sayı və ərazimiz Gürcüstandan çoxdur, böyükdür, ancaq ittifaq büdcəsindən bizə ayrılan vəsait həmişə Gürcüstandan az olur, Niyə? Bu onunla əlaqədardır ki, torpağına, xalqına yox, oturduğu kürsüyə, vəzifəyə

bağlı olan manqurtların qabağına nə tullasalar, onunla razılaşır. Vətən və milli hissini itirmişlər bizə başçılıq etmişlər. Nə mərkəzdə, nə də respublikada bizim işbilənlərimizi, başa düşənlərimizi yaxın qoymamışlar. Ona görə də biz belə bir faciəli vəziyyətə düşmüşük.

Respublikada iqtisadiyyatın strukturunu köklü surətdə dəyişməklə iqtisadi müstəqillik qazanmaq olar. Ancaq bu yolla biz respublikamızı başqa respublikaların xammal bazası vəziyyətindən çıxara bilərik. Xammal bazası şəciyyəsinə olan iqtisadiyyat isə hamıya məlumdur ki, müstəmləkə səciyyəli iqtisadiyyatdır. Əsas varidatımız olan nefti biz necəyə satır? Tonu 35 manata (Dünya bazarlarında isə neftin tonu orta hesabla 140 dollara gedir). 1987-ci ildə çıxarılan 13 milyon ton neft respublikaya 455 milyon manat gəlir gətirmişdir. Bu, milli gəlirin yalnız 3,9 faizinə bərabərdir. Biz əslində qızılı xammal adı ilə çöp qiymətinə satıb, özgələrinin bizim xammaldan düzəltməsi məhsulu qızıl qiymətinə alırıq.

200 minə qədər azərbaycanlıyı öz doğma torpaqlarından qovmaq, Ermənistanı monorespublika etmək daşnakların çoxdankı arzusu idi. Bu arzularına çatdılar. Onlar bu işi həyata keçirərkən Ermənistanda olan ordu nəinki bu işə mane olmadı, əksinə, onlara kömək etdi. Azərbaycanlıları sonuncu adamınadək Ermənistandan qovandan sonra erməni ziyalıları təcili olaraq Ali Sovetin növbədənəkənar sessiyasını çağırmağı və həmin sessiyada «Azərbaycanda və Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilərin təhlükəsizliyini qorumaq» məsələsini irəli sürdülər. Demək, onlar azərbaycanlıların Ermənistandan qovulmasını qanuni həll hesab edir, ancaq Azərbaycandan ermənilərin öz xoşlarına köçməsinə qanunsuz sayır, bizim daxili işlərimizə qarışmağı belə lazımsız bilirlər. Adamı dəhşət götürür. Görəsən, bu haqqı onlara kim verib? Deyək ki, biz buna da dözdük. Bəs aramızdakı həqiqəti və ədaləti bər-

pa etmək missiyasını boynuna götürən Moskva niyə onlara demir ki, Ermənistandan qovduğunuz azərbaycanlılar insan deyildi? Bəs onların haqqı yoxdur? Nə üçün onların öz doğma torpaqlarından qovulmasını siz ədalət hesab edirsiniz?! Əgər bu ədalətdirsə, ermənilərin Azərbaycanda öz xoşları ilə köçürülməsini niyə ədalət hesab etmirsiniz?! Siz hələ bu işdə suveren Azərbaycan Respublikasının işinə barmaq uzadırsınız? Görəsən, bu məsələlərdə Moskva niyə susur?! Bu bir yana qalsın, niyə Moskva qəzetləri onların bu hərəkətini ifşa etmir?

Mən başa düşə bilmirəm, nə vaxta qədər biz mərkəzi qəzetlərin birtərəfli mövqeyinə dözməliyək? Nə vaxta qədər mərkəzi qəzetlər bizi haqlı ikən haqsız, onları haqsız ikən haqlı qələmə verəcək, bizim haqlı tələblərimiz barədə susaqlar?

Bir neçə kəlmə də suverenliyin mədəni tərəfi barədə. Burada birinci göstərici dilimizin dövlət dili statusunun sözdə yox, işdə təmin olunmasıdır. Bizim MK-nın hazırladığı sənəd bugünkü tələblərə cavab vermir. Azərbaycan dilinin gerçək dövlət dili hüququ təmin olunmalı, bütün dövlət və ictimai idarələr kargüzarlıq işlərini bu dildə aparmalı, Azərbaycan dili ilə yanaşı rus dilinin millətlərarası ünsiyyət vasitəsi kimi nüfuzu saxlanmalıdır. Dövlət dili haqqında sənəddə xalqımızın inqilabi-mədəni keçmişinin bəxş etdiyi, elmi baxımdan dilimizin qanunların tam uyğun gələn latın əlifbası da xalqa qaytarılmalıdır.

Mən sözümlü böyük vətənpərvər jurnalist Ömər Faiq Nemanzadənin 1917-ci il yanvarın 18-də «Açıq söz» qəzetində yazdığı aşağıdakı sözlərlə bitirmək istəyirəm: «Bizdə, bizim xasiyyətimizdə özgələrlə olan dostluğun davamı üçün, özümüzün mənfəətimiz, özümüzün təhlükədə olduğunu düşünməmək adəti var, həm də çoxdan var.

Bu xasiyyət yalnız tək-tək kişilərin beyinlərində deyil, millətimizin ruhunda, ictimai əxlaqımızda köklənmiş, möhkəmlənmişdir.

Dostluq xəncəri ilə yaralanmaq və o yaranın acısını duymamaq igidliyi bizdə çoxdan milli əxlaq yerini tutmuşdur.

İşdə bu yaman adət və xasiyyətimizin zərəri bu gün elə artmış, dostluq yolu ilə milli mənfəətimizə endirilən baltanın acısı bu gün elə şiddətlənmişdir ki, artıq onu duymamaq, anlamamaq, aşkar bizim qabalığımızı, quru cahilliyimizi bildirir.

Vaxtdır ki, biz də bu həqiqətləri qanıb yaşamağa layiq olduğumuzu, millətimizin şərəfini lovğalıq ilə yox, əməllərimizlə, köməyimizlə göstərək!»

Sentyabr, 1989

PARLAMENT KOMİSSİYASININ YARADILMASI LABÜDDÜR

Hörmətli millət vəkili!

Bu gün hər yerdə və hamı respublikamızın müstəqilliyindən və suverenliyindən danışır. Beləliklə də müstəqillik tələb və fikirlərimizin mübtədasına çevrilib. Bu, sözsüz, yaxşı haldır. Lakin burada bir mühüm mətləbdən vaz keçə bilmərik. Bu da ondan ibarətdir ki, müstəqil olmaq bizim indiki haqqımız deyil, bunun 73 illik tarixi var. Biz bu gün müstəqilliyi almaq məsələsini deyil, bərpa etmək məsələsini qaldırırıq. Bunun üçün tariximizə baş vurmalıyıq:

1918-ci il 28 may istiqlalı milli varlığımızın pozulmaz alın yazısıdır. Bu istiqlal yaddaşı, bu müstəqil dövlət varlığımızın iki illik təcrübəsi silinməz bir rəmzə çevrilərək bu gün də xalqımızın müstəqil, suveren dövlət qurumu yoluna işıq saçmaqdadır.

Azərbaycan Demokratik Cumhuriyyəti Zaqafqaziyada hərbi-siyasi vəziyyətin çox kəskin olduğu bir dövrdə yaranmışdır. Ziddiyyətlər genişlənir, milli mənafeələr daha sərt şəkildə toqquşurdu. Bu dövrdə Azərbaycan türk yurdu kimi qalmaqalmaması məsələsi həll olunurdu; Azərbaycan öz tarixinin faciəli çağlarını yaşayırdı.

Mövcud siyasi vəziyyət təxirə salınmadan xalqı ağır vəziyyətdən çıxarmaq, milli dövlət qurumlarının yaradılmasını tələb edirdi. Şərqdə ilk dəfə hüquqi dövlət prinsipləri tətbiq edildi, müasir, yeni tipli cəmiyyətin əsası qoyuldu.

Paris konfransının Ali Şurası 1920-ci il 11 yanvar tarixli qərarı ilə bir səsle Azərbaycanın istiqlaliyyətini rəsmən tanıdı. Bu vaxt Azərbaycan Respublikasının Gürcüstan, Ermənistan və Türkiyənin paytaxtlarında səfirlikləri, Təbriz, Ənzəli,

Rəşt, Əhər, Xoy, Məşhəd, Batum, Aşqabad və s. şəhərlərdə müxtəlif səviyyədə diplomatik nümayəndələri var idi. Bakıda isə Gürcüstan, Ermənistan, İran, Belçika, Hollandiya, Yunanıstan, Danimarka, İtalya, Fransa, İsveçrə, İsveç, İngiltərə ABŞ, Ukrayna, Litva, Polşa, Finlandiyanın rəsmi nümayəndəlikləri yerləşirdi. Fevralın 7-də general Denikin rəsmi olaraq Azərbaycanın istiqlaliyyətini tanıdı, bir az sonra Yaponiya Azərbaycanla diplomatik əlaqələr yaratmaq istədiyini bildirdi.

Əlmərdan bəy Topçubaşov Parisdə, Mahmud bəy Əfəndiyev Acarıstanda, Adilxan Ziyadxan İranda, A.Sadıqov Türkiyəstanda, M.Şəkinski Ermənistanında, Zəfər bəy Rüstəmbəyli Kubanda, Yusif bəy Vəzirov Türkiyədə Azərbaycanın rəsmi elçiləri idi. Qərbi Avropa və Amerikada Azərbaycan Demokratik Respublikasının səfirliklərinin yaradılması haqqında qərar qəbul edilmişdi, Polşa, İngiltərə Fransa, İsveçrə, İtaliya və ABŞ-da Azərbaycan səfirliklərinin müvəqqəti ştatı və smetası təsdiq edilmişdi.

Lakin Azərbaycanın Şimal sərhədlərindəki vəziyyət gərgin olaraq qalırdı. Sovet Rusiyası Qərb və qonşu Asiya ölkələrindən fərqli olaraq Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini tanımaqdan inadla boyun qaçırır, hər vasitə ilə onun daxili işlərinə qarışmağa cəhd edirdi. RSFSR hökuməti Azərbaycan milli dövlətini tanımaqdan boyun qaçırdığı bir şəraitdə, onun qarşısında siyasi, hərbi və diplomatiya baxımından yerinə yetirilməz ultimatum tələbləri qoyurdu. Belə ki, özü Azərbaycanı tanımadığı bir halda, Azərbaycan Respublikasından, onu milli dövlət kimi tanımış general Denikinə müharibə elan etməyi tələb edirdi. Bu baxımdan RSFSR xarici işlər komissarı Çiçerinin Azərbaycan Respublikasına verdiyi notalar səciyyəvidir. Azərbaycan hökuməti respublikanın müstəqilliyinin tanınması haqda danışıqlara başlamasını təklif edir və müsbət cavab ala bilmirdi.

Sovet Rusiyası hökumətinin Azərbaycan haqqındakı əsl niyyəti V.İ.Leninin, İ.T.Smilqaya və Q.K.Orcanikidzeyə hələ 17 mart 1920-ci ildə vurduğu aşağıdakı teleqramdan aydın görmək olar: «Bakını almaq bizə olduqcu və olduqca zəruridir. Bütün səyinizi buna verin, həm də bəyənətlərdə son dərəcə diplomatik olmaq və möhkəm yerli Sovet hakimiyyəti hazırlandığını tamamilə yəqin etmək lazımdır».

1920-ci il aprelin ortalarında artıq XI Qızıl Ordu Azərbaycanın dövlət sərhədlərinə yaxınlaşmışdı. RK(b)P Qafqaz Diyar Komitəsi, Azərbaycan K(b)P MK-sı və XI Qızıl Ordunun komandanlığı V.İ.Leninin və RK(b)P MK-nın göstərişlərinə əsasən birgə yürüş planı işləyib hazırladılar. Bu planda nəzərdə tutulurdu ki, Bakıda «zəhmətkeşlərin» silahlı üsyanı keçiriləcək və bununla bağlı olaraq XI Qızıl Ordunun 20, 28, 32-ci atıcı diviziyaları və iki atlı korpusu Petrovski dəmiryolu boyunca Azərbaycanın paytaxtına gözlənilmədən zərbə endirəcək.

Çox maraqlıdır ki, son günlərə qədər XI Qızıl Ordunun əməliyyat planında, Leninin yuxarıda gətirilən direktivinə uyğun olaraq yalnız Bakı quberniyasının ələ keçirilməsi nəzərdə tutulurdu. Çünki Sovet Rusiyası Bakı nefti olmadan yaşaya bilmirdi. Yalnız aprelin 23-də, yəni XI Qızıl Ordunun hücumundan cəmi 4 gün qabaq Qafqaz cəbhəsinin komandiri Tuxaçevskinin əmri ilə bu orduya təkcə Bakı quberniyasının deyil, Azərbaycan Demokratik Respublikasının bütün ərazisini tutmaq tapşırıldı.

Bakı bolşevikləri ilə XI Qızıl Ordunun hərbi-inqilab şurasının razılaşdırılmış planına əsasən bu ordu Azərbaycan ərazisinə Bakıda üsyan başladıqdan bir-iki gün sonra daxil olmalı idi. Lakin gözlədikləri olmadı. Bakıda üsyan baş vermədi. Buna görə də artıq aprelin 27-də gündüz Azərbaycan sərhədini keçdilər. Bu, suveren dövlətin heç nə ilə əsaslan-

mayan işğalı idi. Eyni zamanda həmin gün saat 12-də Azərbaycan Parlamentinə Qafqaz Diyar Komitəsinin Bakı bürosu və Azərbaycan K(b)P MK adından hakimiyyəti təhvil vermək barədə ultimatum verildi. Parlament dinc əhali arasında tələfata və qan tökülməsinə yol verməmək üçün axşam saat 11-də hakimiyyəti aşağıdakı şərtlərlə azərbaycanlı kommunistlərə təhvil vermək barədə qərar qəbul etdi:

1. Rus ordusu Bakıya daxil olmadan Türkiyəyə köməyə dəmiryolu ilə gedəcək;

2. Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü ilə hər cür irticaçı hərəkətlərdən və qəsbkarlıqdan etibarlı şəkildə qorunacaq;

3. Azərbaycan ordusu saxlanılacaq;

4. Azərbaycan siyasi partiyaların tam fəaliyyəti azadlığı təmin ediləcək;

5. Keçmiş dövlət xadimləri, hökumət və parlament üzvləri təqib olunmayacaq, hökumət idarələrində məsul vəzifələrdə olanlardan başqa qalan bütün qulluqçular öz iş yerlərində saxlanılacaq;

6. Azərbaycanın idarəetmə forması qəti olaraq Azərbaycanın qanunverici orqanında müəyyən olunacaq.

Ertəsi gün, gündüz saat 2-də Azərbaycan İnqilab Komitəsi - Azrevkom - Sovet hökuməti rəsmi surətdə müraciət edərək «Qızıl Ordu dəstələrini göndərməklə təcili real kömək etməyi» xahiş etdi. Ancaq əslində belə «çağırışa» heç bir ehtiyac yox idi, çünki XI Qızıl Ordu artıq ikinci gün idi ki, Azərbaycan ərazisində idi. (Məqsəd gələcəkdə müstəqil Azərbaycan hökumətinin azərbaycanlıların özləri tərəfindən devrildiyini göstərmək idi).

Bakıdan sonra XI Qızıl Ordu hissələri, Quba, Şamaxı, Kürdəmir, Zaqatala, Gəncə, Lənkəran, Astara və s. yaşayış məntəqələrini zəbt etdilər, Gəncə, Zaqatala, Lənkəran qəzasında,

Qarabağın dağlıq hissəsində, o sıradan Şuşada xalq çıxışlarını amansızlıqla yatırdılar.

Tezliklə Rusiya ilə Azərbaycan Sovet Respublikası arasında təsərrüfat orqanlarını, yol, nəqliyyat, maliyyə, xarici ticarət, poçt və teleqraf, hərbi qüvvələri birləşdirməyi nəzərdə tutan iqtisadi və hərbi «ittifaq» barədə müqavilə imzalandı. Beləliklə, Azərbaycan «müstəqil respublika» formasını və adını formal olaraq saxlasa da, əslində qısa müddət ərzində Sovet Rusiyası tərəfindən işğal edildi.

Bütün deyilənləri nəzərə alaraq bu gün Azərbaycan Respublikasının bu yüksək parlament kürsüsündən siz hörmətli millət vəkllərini təkzibolunmaz bu tarixi faktlarla hesablaşmağa çağırıram. Yüksək respublika parlamentinə isə milli dövlətimiz olan Azərbaycan Demokratik Respublikasının xarici hərbi müdaxilə və güc işlətmək siyasəti ilə işğal edilib qeyri-qanuni bir təcavüz aktı kimi qiymətləndirilməsini təklif edirəm.

Təklif edirəm ki, bu məsələnin bütün aspektlərinin öyrənilib üzə çıxarılması üçün ayrıca parlament komissiyası yaradılsın.

1991

RESPUBLİKA RƏHBƏRLƏRİNƏ DEPUTAT SORĞUSU

1. SSRİ Konstitusiyasının 119-cu maddəsinin 14-cü bəndi üzrə SSRİ Ali Soveti Rəyasət heyəti «SSRİ-nin müdafiəsi və onun vətəndaşlarının təhlükəsizliyi mənafeyinə uyğun olaraq ölkədə, habelə ayrı-ayrı yerlərdə hərbi, yaxud fəqəladə vəziyyət elan edir - bu məsələni müttəfiq respublikanın Ali Sove-tinin Rəyasət heyəti ilə hökmən müzakirə edilməsi şərti ilə; göstərilən hallarda SSR İttifaqının və müttəfiq respublikaların dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilən xüsusi idarəetmə formalarını tətbiq edə bilər».

Soruşulur. Belə isə, nə üçün Dağlıq Qarabağ Muxtar Vi-layətində həyata keçirilən xüsusi idarəetmə formasında re-spublikanın dövlət orqanları əməli surətdə iştirak etmir?

Dağlıq Qarabağda partiya və dövlət orqanlarının, iqtisa-diyyatın respublika tabeçiliyindən çıxarılmasını, tarixən möv-cud olan əlaqələrin pozulmasını nə ilə izah etmək olar? Azər-baycan SSR-in ərazi və dövlət suverenliyinin qorunması üçün respublika hökuməti nə etmişdir və nə etmək fikrindədir? Bununla bağlı A.Volskinin başçılıq etdiyi Xüsusi İdarə Komi-təsinin mövcud qanunçuluğa uyğun gəlməyən fəaliyyətinin qarşısı nə üçün alınmır? Bütövlükdə bu Komitə qarşısında qoyulan vəzifələri yerinə yetirmədiyi halda onun saxlanma-sına ehtiyac varmı?

2. Ermənistan SSR-in suveren Azərbaycan dövlətinin daxili işlərinə kobudcasına qarışmasına, onun əsassız ərazi iddialarına nə üçün siyasi qiymət verilmir və onların qarşısı alınmır? Nə üçün bu barədə Azərbaycan SSR hökuməti tərə-findən SSR İttifaqı hökuməti qarşısında, SSRİ xalq deputatları qurultayı və SSRİ Ali Soveti qarşısında məsələ qaldırılmamış-

dır? Bu məsələlər üzrə beynəlxalq səlahiyyətli orqanlar qarşısında biz nə üçün məsələ qaldırmırıq?

3. SSRİ Daxili İşlər Nazirliyi qoşun hissələrinin Dağlıq Qarabağda birtərəfli, qeyri-obyektiv, açıq-aşkar qərəzli mövqeyini nə ilə izah edirsiniz?

4. Dağlıq Qarabağda Azərbaycan SSR-in Konstitusiyə hüquqlarının kobudcasına pozaraq respublikanın səlahiyyətinə aid olan idarəçilik məsələlərinin ittifaq orqanlarına və başqa respublikalara verilməsinə necə baxırsınız?

5. Dağlıq Qarabağda hakimiyyəti özbaşına ələ almaq cəhdini necə qiymətləndirirsiniz? Məlum deyilmi ki, qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyinə görə hakimiyyəti ələ keçirmək məqsədi ilə sui-qəsd düzəltmə xüsusi təhlükəli ən ağır dövləti cinayət-vətənə xəyanət kimi qiymətləndirilir. Belədirsə, nə üçün üzdənirəq «milli şuranın» təşkilatçıları məsuliyyətə cəlb edilmirlər? Dağlıq Qarabağda Azərbaycan SSR-in qanunları artıq öz qüvvəsini bütünlüklə itirməmişmi?

6. Ermənistan SSR-də uzun illərdən bəri mütəmadi olaraq azərbaycanlılara qarşı düşmənçilik təbliğati aparılması, onların əmlakının talan edilməsi, özlərinin şil-küt edilib qovulması, Ermənistan SSR-in Quqark rayonunun Şaumyan kəndində bir gündə 12 nəfər azərbaycanlının öldürülməsi, başlarının kəsilib, meyidlərinin yandırılması nə üçün respublika Ali Sovetində müzakirə edilməmiş, ona siyasi qiymət verilməmiş, hökumət tərəfindən rəsmən pislənməmişdir? Nə üçün bütün bu məsələlərə respublikanın ali hakimiyyət orqanının deputat korpusu öz münasibətini bildirməmişdir?

DEMOKRATIYA, YOXSA TOTALİTARİZM?

Hörmətli millət vəkilləri!

Yenidənqurma xalqa aşkarlığın, demokratiyanın verilməsi ilə başladı. Ən böyük səhv isə elə bu idi. Ona görə ki, köhnə sistemi saxlamaqla bu sistemə daban-dabana zidd olan demokratiyaya meydan vermək düz deyildi. Çünki demokratiya ilə totalitar sosializm bir yerə sığan məfhumlar deyil. Çünki demokratiya zorakılıq sistemini mütləq dağıtmalıdır. Əgər gecə ilə gündüz, xeyirlə şərlə, ağla qara, matəmlə təy bir yerə sığa bilərsə, totalitar sistemlə demokratiya və aşkarlıq da bir yerdə yaşaya bilər.

Bu isə mümkün olan iş deyil. İndi sistemi saxlamaqla 70 il ağzı bağlanmış xalqa demokratiya verilib. Buna görə də 70 il düz sözə, həqiqəti deməyə həsrət qalan xalqın gözü və dili açılıb, hərənin ağzından bir avaz gəlir. Bundan sonra mərkəz bu avazları yığıdırmaq fikrinə düşüb. Uzun müddət ota həsrət qalan qoyun-quzunun ağzını indi mərkəz boza verməyə çalışır. Lakin bu, artıq mümkün deyil.

Hələ min il bundan əvvəl böyük İran şairi Firdovsi «Şahnamə» epopeyasında belə bir əfsanə danışır: Zülmkar, qəddar, despot Zöhhakın çiynlərindən üç ilan peyda olur. Bu ilanların qisası insan beyni imiş. Onlar insan beyni yeməyə, yaşaya bilməzmiş. Bundan çıxan nəticə nədir? Despotizmin, zorakılığın, yaşaması üçün məzlum insanların beyni yeyilməlidir. Yəni despotizmin yaşaması üçün beyinlər düşüncədən məhrum edilməlidir. Çünki insan beyni düşünərsə, o, mütləq zorakılığa, despotizmə qarşı çıxmaldır. İnsan beyni zorakılıqla yola gedə bilməz. Bu pozulmaz qanun dünyanın bütün totalitar sistemlərində tətbiq olunmuş, bu şəraitdə yaşayan zavallıların beyninə qfıl, dilinə qadaq vurulmuşdur. İndi beyinlərdən qfılı, dillərdən qadağı götürüblərsə və insanlar istədiyini deyə bilirsə, burada günah kimdə-

dir? Məgər Stalin rejimində, durğunluq dövründə düşüncəsiz və dilsiz yaşamırdıq? Bizim beynimizdən qıfılı, dilimizdən qadağı Mərkəzin özü götürmədimi? İndi həm düşünürük, həm də danışırıq! Əgər belə isə indi Mərkəz bizdən nə istəyir? Deyir, indi də o düşündüyü kimi düşünək? Axı, olmur...

Durğunluq illərində beynimizi gəmirən fikirləri açıq yazı bilmir, hadisəni başqa ölkələrə keçirib sözümü deyirdim. 1968-ci ildə Asiya və Afrika yazıçılarının Daşkənd müşavirəsində iştirak edirdim. Öz fikrimi bir afrikalı yazıçının dili ilə belə ifadə etmişdim: Guya Afrika yazıçısı imperiya dövlətləri-nə müraciətlə belə deyir:

<i>Sizin kimi bir insanıq,</i>	<i>Yaman dərddir</i>
<i>Biz nə daşıq, nə dəmirik.</i>	<i>Əlin ola,</i>
<i>Yetər, artıq biz heç kəsə</i>	<i>Evindəki zir-zibili</i>
<i>Yamaq olmaq istəmirik.</i>	<i>Sən süpürə bilməyəsən.</i>
<i>Yaman dərddir,</i>	<i>Yaman dərddir</i>
<i>Özgəsinə yamaq olmaq.</i>	<i>Dilin ola</i>
<i>Yaman dərddir</i>	<i>Nə danışib, nə dinəsən.</i>
<i>Azadlığın həsrətinə damaq olmaq.</i>	<i>Yaman dərddir</i>
<i>Yaman dərddir</i>	<i>Ağlın ola,</i>
<i>Gözün ola, amma görə bilməyəsən.</i>	<i>Özgəsinin ağılı ilə düşünəsən.</i>

Bəli, artıq özgəsinin ağılı ilə düşünmək dövrü keçdi.

Həyatın elə qanunları var ki, insan ona qarşı dura bilməz. Əgər dursa, özü pis vəziyyətdə qalar. Ölkə bir yana, adicə bir ailəni götürək. Oğlunu evləndirəndən 3 gün sonra əlində böyütdüyün uşağın dili çıxır. Deyir, daha sənənlə bir yerdə yaşamaq istəmirəm.

Müstəqil və azad yaşamaq insanın təbiətindədir. Bu təbiəti zorlamaq olmaz. Əgər zorlasan, özün hörmətdən düşərsən. Müstəqil yaşamaq istəyi, gəlirini-çıxarını, xeyrini-şərini bilmək məgər günahdır?

1991

MÜSTƏQİLLİYƏ GEDƏN YOLDA

(1991-ci il avqustun 29-da Respublika Ali Sovetinin Fövqəladə sessiyasında çıxış)

Hörmətli millət vəkili!

302 il hökmranlıq etmiş Romanovlar imperiyası 1917-ci ildə bir günün içində dağıldı və hərc-mərclik başlandı. Yaranmış şərait və məqamdan istifadə edən böyük atamız M.Ə.Rəsulzadə quru yer üstündə, heç nədən Şərqdə ilk Demokratik Respublikanı yaratdı. Lakin bizim manqurtların əli ilə respublikamızı beşiyindəcə boğub, həmin imperiyanı başqa adla yenidən dirçəltdilər. Başqa adla qurulan həmin imperiya indi can üstündədir. Gözümüzün qabağında çabalayır. Başqa respublikalar kimi indi biz bu vəziyyətdən, bu şansdan istifadə edib, Rəsulzadənin yaratdığı respublikamızı bərpa edə bilməsək, gələcək nəsillər bu xəyanəti bizə bağışlamayacaqlar.

Hörmətli millət vəkili, bu gün tarix bizim qarşımızda böyük bir vəzifə qoymuş, əgər biz nədənsə çəkinib, yaxud öz şəxsi xeyrimizi düşünüb bu vəzifəni yerinə yetirməsək, nəvə-nəticələrimiz bizi lənətləyəcək.

Bünövrəsi çürümüş dünyanın bu son imperiyası indi dağılmaq üzrədir. Onu saxlayan qüvvələr nə qədər güclü olsalar da bu prosesin qarşısını ala bilməyəcəklər. 6 ildir ki, bu mübarizə davam edir. Ali Sovetin son sessiyasında Anatoli Sobçak çox gözəl dedi ki, son 6 ilin ən böyük səhvi ondan ibarətdir ki, iqtidar sahibləri bu sistemi, bu qozbel əjdahanı düzəltmək, islah etmək istəyirdilər. Lakin xalq demişkən, qozbeli qəbr düzəldər. Avqust demokratik inqilabının qayəsi bu qozbelin, yəni bu imperiyanı basdırmaqdır. Çox təəsüf ki, bu qozbeli düzəl-

tmək tərəfdarları bizim respublikada da az deyildir. Qozbelin verdiyi hökm sahibi olub xalqın canına və qanına daraşanlar öz xoşları ilə hakimiyyətdən əl çəkməyəcəklər. Onları bu işə məcbur etmək üçün demokratik qüvvələrin ən birinci qayəsi olmalıdır. 70 illik imperiyanın 3 əsas dayağı sarsıdılmalıdır. Bu dayaqqlar bir ideologiyanın inhisarı, bir partiyanın diktaturası, bir dövlət mülkiyyətinin hökmü-fərman olmasıdır. İndi əgər biz qozbel əjdahanın yalnız bir ayağını kəsib, yeni bir ideologiyanın və bir partiyanın diktaturasına son qoysaq, lakin dövlət mülkiyyətinin inhisarını saxlasaq, 2 ayağından məhrum əjdaha yenə baş qaldıracaqdır. Bunu birdəfəlik başa düşmək lazımdır ki, xüsusi mülkiyyət forması olmadan demokratiya yoxdur. Demokratiya olmadan hüququ dövlət mümkün deyildir. Mülkiyyət forması demokratiyanı müəyyənləşdirir. İndi gəlin görək, bu əsas məsələ bizdə həll edilirmi? Yox! Mülkiyyət eyni ilə yenə də qalmaqdadır. Biz bilməliyik ki, mülkiyyətdən məhrum olan xalq hər şeydən məhrumdur.

Doğrudur, bayrağımız Məmməd Əmin Rəsulzadənin qaldırdığı bayraqdır. Bayraq var, istiqlalyyət yoxdur. 28 May istiqlalyyət günümüzdür. Bu günü də bizə qeyd etməyə imkan verildi. Bununla belə istiqlalyyət günü var, istiqlal yoxdur. Bir ideologiyanın inhisarı ləğv olunur, lakin göstərdiyim kimi, mülkiyyətdə dövlət inhisarı qalır. Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsi buraxılır. Partokratiya qalır. Suverenlik və müstəqillik elan olunur, lakin onun özü yoxdur. Mərkəzi tabeçiliyimiz yenə də qalır. Demokratiya sözü dillərdən düşmür. Amma onun sözü, sözün həqiqi mənasında hələ həyatımızın aparıcı meyarına çevrilməyib. Leninin heykəli götürülür, lakin leninizm ruhu qalır. Bu, ideologiyanın Azərbaycan torpağında nə dəhşətlər törətdiyi hamıya məlumdur. Xalqın ruhuna, ənənəsinə zidd olan bu ideologiyadan hələ də bürokratlar əl çəkmək istəmirlər.

Bizim hamımızı düşündürən məsələlər çoxdur. Çoxlu və lazımlı fərmanlar verilir. Elə dünyanın özündə respublika Prezidentinin neçə fərmanı elan olundu. Buna sevinməmək olmaz. Lakin bir şərtlə: Bu fərmanlara əməl edən ola. Onlar qanuna çevrilə, fəaliyyət proqramı ola. Gözdən pərdə asmaq vaxtı qurtarıb. Nə qədər ki, Azərbaycan torpağında həqiqi müstəqillik bərqərar olmayıb, bu fərmanlar kağız üzərində qalacaq. Amma ilk addımlar real olmalıdır. Xalq inanmalıdır ki, biz həqiqi müstəqilliyə gedirik, torpağımızın sahibi olmaq əzmindəyik. Əgər yadınızdadırsa, həmin bu salonda biz milli ordumuzun yaradılması məsələsini ortaya atarkən o zamanın raykom katibi və özünü hərbi mütəxəssis hesab edən general mənə necə hücum çəkdiilər?

Ermənistan silahlanıb, bizim torpağımız və xalqımız təhlükə altındadır. Amma biz yenə də Mərkəzin rus ordusunun ətəyindən bərk yapışmışıq. Sizin xəbəriniz vardırmı ki, Dağlıq Qarabağda rus ordusu indi Yeltsinə tabe olunub? Və Yeltsin kimin əhatəsindədir? Yenəmi yatmalıyıq? Yenəmi təhlükəni dərk etməyəcəyik? Mən düşünürəm, necə olur ki, 1918-ci ildə 3-4 ayın ərzində geri qalmış, orduda qulluq etməkdən məhrum olmuş, heç bir hərbi təlim görməmiş bir xalq 40 minlik ordu yaratdı və Azərbaycan torpağını müdafiə etdi. İndi 100 minə yaxın gənclərimiz ordu sıralarında olduğu bir vaxtda yenə bizi inandıрмаğa çalışırlar ki, Azərbaycan özünün ordusunu yarada bilməz. Bunun üçün imkan yoxdur.

Dünən İttifaq Ali Sovetinin sessiyasında Volkov respublikaların iqtisadi imkanlarından danışarkən dedi ki, 15 respublikadan yalnız ikisi - RSFSR və Azərbaycan iqtisadi cəhətdən müstəqil yaşamaq imkanına malikdir. Bunu mütəxəssislər deyir. Bizim iqtisadçı alimlərimiz isə bizi inandıрмаğa çalışırlar ki, müstəqillik elan olunarsa, Azərbaycan bütün digər respublikalarla iqtisadi əlaqələri guya kəsməlidir. Bu nə qədər riyakarlıqdır! Kim deyir ki, iqtisadi əlaqələr kəsilməlidir?

Görürsünüzmü? Baltik respublikaları artıq özünün istiqlaliyyətinə nail oldu. O da məlumdur ki, bu respublikanın nə təbii sərvəti, nə də iqtisadi potensialı bizim respublika ilə müqayisə oluna bilməz. Bununla bərabər, onlarda elə bir üstün cəhət var ki, o bizdə yoxdur. O da milli birlikdir. Milli birlik deyəndə mən nəyi nəzərdə tuturam? Yuxarıda duran özünü deyil, xalqı düşünməli, xalqın iradəsini ifadə etməlidir. Xalqın sağlam qüvvələrinə istinad etməlidir. Xalqı özünün deyil, özünü xalqın iradəsinə tabe etməlidir. Əgər 1918-ci ildə yaranan şanslardan bizim böyüklərimiz məharətlə istifadə etdilərse; bu şans indi daha əlverişlidir. Birinci, ona görə ki, 1918-ci ildə onlar yaratdılar. Bu isə bu gün vaxtı ilə yaranmış bərpa etmək istəyirik. Biz onların açdığı cığırda gedirik. Yəni açılmış cığırda getmək, yaranmış təzələmək bu qədər çətin-dir?! İkinci tərəfdən, o zaman Azərbaycanda əhalinin yalnız 10-15 faizi savadlı idi. İndi isə, Allaha şükür, millətin 95 faizi savadlıdır. Qüvvətli ziyalı ordumuz var.

Vətən deyəndə öz evini, millət deyəndə öz qohum-qardaşını nəzərdə tutanlar hər məsələdə öz şəxsi xeyrini düşünənlər milli birliyin nədən ibarət olduğunu çətin anırlar.

Mən ondan qorxuram ki, yaxın vaxtlarda Azərbaycan bütün SSRİ-də fəvqəladə vəziyyəti saxlayan yeganə respublika olsun.

Adamlar istər-istəməz düşünür: nəyə görə bütün pis və mühafizəkar şeylərdə qabaqcıl, yaxşı məsələlərdə isə arxada sürünürük? Unutmaq lazım deyildir ki, süngü gücünə xalqı müəyyən müddətə qədər itaətdə saxlamaq olar. Amma uzun müddət süngü üstündə oturmaq olmaz.

Mənim fikrimcə, indiki parlament Azərbaycan xalqının mənafeyini, müstəqilliyini idarə etmək iqtidarında deyildir. Mən indiki parlamentin buraxılmasını istərdim. Cəsarətimiz olsun, özümüz istefa verək. Dəstəbazlıq və yerlibazlıqdan əl

çəkək. Gələcək azad seçkilərlə parlamentimizə seçilən hüquqşünaslar, əsl iqtisadçılar, tükü-tükdən seçən siyasətçilər, büdcə məsələlərindən başı çıxan maliyyəçilər, bu sahələrdə beynəlxalq təcrübəni bilən və yaradıcı surətdə tətbiq etməyi bacaran mütəxəssislər seçilməlidir.

Respublikada yalnız növbəti siyasi böhran başlayanda xalqın ağzını yummaq üçün ya heykəl uçururlar, ya da xalqın gözlədiyi bir məsələ həll olunur. Heykəli uçurmaq lazım idisə, bunu böhrandan əvvəl eləmək olmazdı mı? Siz o vaxt eləyirsiniz ki, arzu gecikir və işimizin xalqa bir müsbət təsiri olmur. Onda xalq başa düşür ki, siz bu işi öz istəyinizin tələbi ilə eləmirsiniz, xalqa xoş gəlmək üçün eləyirsiniz!

Götürək əlifba məsələsini. 2 ildir bu barədə söhbət gedir. Mən özüm 3-4 dəfə bu məsələnin tez həll olunmasını Prezidentdən xahiş etmişəm. Hər dəfə də söz verib. Amma adi bir fərmanla həll olunacaq bu işi aydan-aya keçiririk. Moldovənlər isə bu məsələni bir fərmanla bir günün içində həll etdilər. İstər-istəməz fikirləşməli oluruq: rəsmi dairələr niyə bu işi ləngidir? Cavab aydındır: çünki onlar üçün Kiril əlifbası daha sərfəlidir. Kiril əlifbası onlar üçün doğmadır. Çünki onlar ailədə də rus dilində danışır, xalqın əlifba dərdi onların şəxsi dərdi deyil. Amma onların xalqdan xəbəri yoxdur. Bakının küçələrindəki reklamlara, heç olmasa, maşınlarının pəncərəsindən baxsalar, görürlər ki, bir çox kafələrin, kooperativlərin adlarını camaat latın əlifbası ilə yazmışdır.

Yəqin ki, hamınız Ümumittifaq Ali Sovetinin srağa günkü sessiyasına baxmısınız. Həmin sessiyada bizim respublika necə təmsil olundu? Yəqin siz də mənim kimi xəcalət çəkmisiniz. Başqa cür ola da bilməz. Damarlarında qeyrət qanı axan hər kəs həmin sessiyada o cür zəif təmsil olunmamızdan utanmalı idi. Halbuki bizim dərdimiz başqa respublikaların dərdindən qat-qat çoxdur. Qırılan biz, söyülən biz, torpaqla-

rından qovulan biz, qorxa-qorxa danışan, dili qısa olan da biz. Halbuki biz bu 70 ildə heç bir xalqın hesabına yaşamamışıq, əksinə, onlar bizim hesabımıza yaşayıblar.

Mənim E.Qafarovaya çox böyük hörmətim var. Adamı səfərdə yaxşı tanıyrlar. Mən bir neçə dəfə Elmira xanım ilə xaricdə səfərlərdə olmuşam və hər dəfə onun mədəniyyətinə, xeyirxahlığına və ən ümdəsi, nəzakətinə heyran qalmışam. Lakin etiraf edək ki, nəzakət və xeyirxahlıq bir şeydir, haqqı tapdanmış bir xalqın haqqını ali məclislərdə sinəsini kürsüyə gərib müdafiə etmək isə başqa şeydir.

Qafarova çıxışında sübut etməyə çalışdı ki, Azərbaycanda demokratik qüvvələr boğulmur-əslində boğulur və biz Moskvada baş verən hərbi çevrilişi təqdir etməmişik. Çox yaxşı. Amma bu fikri elə cansız və təsirsiz dedi ki, buna heç kəs inana bilməzdi. Halbuki onun əlində çox gözəl faktlar var idi. O, bu inandırıcı faktlardan istifadə edə bilmədi. Orada demək lazım idi ki, Azərbaycanda 20 yanvar faciəsini törədənlər Yazov və Kryuçkov bandası idi. Bizim xalqımız və Prezidentimiz 200-ə qədər günahsız adamımızı qıran Yazov - Kryuçkov bandasına necə rəğbət bəsləyə bilərdi?

Əzizim Qafarova, bax, bu olardı inandırıcı fakt. Amma siz bu tutarlı faktdan bu şəkildə istifadə edə bilmədiniz.

İnciməyin, bu, ümumi dərdimizdir. Bu yerdə əgər qüsurlarımızı bir-birimizə deyiriksə, bu bizim düşmənçiliyimizə səbəb olmamalıdır.

Bu salondan həmişə dediyim kimi, bu gün də təkrar edirəm, gəlin şəxsi hisslərimizi cilovlayaq, millətimizi düşdüyü böhrandan xilas etmək, ən ümdəsi isə tam müstəqilliyə nail olmaq üçün əlimizdən gələni əsirgəməyək.

«Ədəbiyyat qəzeti»

6 sentyabr, 1991

AĞRIMIZ VƏ QAYĞIMIZ

*(Bu yaxınlarda parlament tərəfindən
qaçqınlar məsələsi üzrə yaradılmış komissiyanın sədri,
deputat B.Vahabzadənin Ali Sovetin noyabrın 1- də keçirmiş
iclasındakı məlumatı)*

Hörmətli millət vəkilləri!

Bu gün Azərbaycanda 240 mindən artıq qaçqın, yaxud 50 mindən çox qaçqın ailəsi vardır. Ev - eşiklərindən, yaşayış üçün vacib olan ən zəruri vasitələrindən belə məhrum olmuş, alçaldılmış və təhqir olunmuş bu zavallıların sosial və iqtisadi problemlərinin son həddə qədər kəskinləşdiyi bir dövrdə bizim respublikaya gəlməsi ictimai-siyasi mühitdə sabitliyin pozulmasına səbəb olmuşdur.

Tale artıq neçənci dəfədir ki, xalqımızı mərhəmət və xeyirxahlıqda dözümlüyə imtahana çəkir. Mən bilmirəm, harada və daha hansı xalqa sülh dövründə, son illər ərzində Azərbaycan xalqının üzərinə düşmüş əzab-əziyyətə və iztirablara davam gətirmək müyəssər olmuşdur. Hətta Almaniya Federativ Respublikası kimi varlı bir ölkə sovet adamlarının Almaniya axınına davam gətirməmişdir. Lakin Azərbaycan xalqı canını dişinə tutaraq bütün ağırlıqlara və məhrumiliyətlərə mərdlik və qeyrətlə tab gətirir. Cəsarətlə demək olar ki, qaçqınlar problemi bütün Azərbaycan xalqının probleminə çevrilmişdir. Belə bir fəvqəladə şəraitdə, bizim xalqın ən yaxşı keyfiyyətləri bir daha üzə çıxdı.

Bütün bunlar ölkədə sosial-iqtisadi böhranın çox gərginləşdiyi, daxili istehlak bazarının tarazlığının pozulduğu, əhəlinin həyat səviyyəsinin aşağı düşdüyü bir şəraitdə baş vermişdir. Və ən nəhayət, bütün bunlar respublikanın Ermənistan

ilə sərhəddində və DQMV-də elan olunmamış müharibənin gedişi şəraitində baş verir.

Doğrudan da, ekstremal bir vəziyyətdə respublikanın dövlət və ictimai təşkilatları tərəfindən, qaçqınların qəbul edilməsi, onların yerləşdirilməsi, maddi və digər vacib köməyin göstərilməsi sığınacaq və yeməklə təmin olunması, səhiyyə xidməti və başqa lazım olan ən mühüm təxirəsalınmaz tədbirlərin vaxtında yerinə yetirilməsi adi məsələ deyil. Sözsüz, birinci növbədə respublikanın və şəhər rəhbərliyinin bu sahədə gördüyü işləri qiymətləndirmək lazımdır. Son zamanlarda Bakıda yaşayan qaçqınlar ordusunun üçdə bir hissəsini öz qoynuna almış, onlara hərarət və təskinlik verilmişdir. Buna görə də bu gün bütün Bakı əhlinə səmimi təşəkkürümüzü bildirməliyik.

Çıl-çıpaq, yalın bir vəziyyətdə didərgin salınmış bu insanlara ilk növbədə müvəqqəti yaşayış yeri və müəyyən vəsaitlə kömək göstərilməsi vacib sayılmış və bu məqsədlə onlar respublikanın 5 şəhərində, 48 rayonunda və Naxçıvan MR - də yerləşdirilmiş, onlara dövlət büdcəsindən və ictimai təşkilatların fondları hesabına 100 min manata yaxın maddi köməklik göstərilmişdir.

Qaçqınlar probleminin çoxcəhətliliyini və onların ağırlığını nəzərə alaraq respublika hökumətinin qərarı ilə 1990-cı ildə qaçqınlarla iş aparan Dövlət Komitəsi yaradılmış və onlarla bağlı olan məsələlərin həlli bilavasitə bu komitəyə həvalə olunmuş, qaçqınlar üçün mənzil tikintisini sürətləndirmək məqsədi ilə onun nəzdində tikinti təşkilatları yaradılmışdır.

Dövlət tərəfindən hazırlanmış proqrama uyğun olaraq, respublikanın ayrı-ayrı rayonlarında, o cümlədən Ağdamda, Şəmkirdə, Goranboyda, Xaçmazda, Laçında, Qubada, Şəkidə 51 yeni qəsəbə və yaşayış məntəqəsinin layihələşdirilməsi başa çatdırılmış, tikinti işlərinə başlanılmışdır.

Respublika hökumətinin Xızı-Altağac zonasının tərk olunmuş kəndlərinin bərpa olunması və buraya ilkin mərhələdə 10 min qaçqın ailəsinin köçürülməsi ilə bağlı xüsusi proqramın həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq 1990-cı ildə burada 2 müasir tipli, Yeni Yaşma və Sitalçay qəsəbələrinin tikintisinə başlanılmış, 10-dan çox köhnə yaşayış məntəqəsində mənzil və sosial obyektlərin tikintisi ilə bağlı mühüm işlər görülmüşdür. Bu gün buraya artıq 800-dən çox ailə köçmüşdür.

Görülmüş işlərin faydasını və mahiyyətini heç də kiçiltmədən millət vəkillərinin diqqətini hələ də çoxlu sayda acınacaqlı bir vəziyyətdə olan qaçqınların məsələsinə yönəltmək istəyirəm. Hal-hazırda respublikanın şəhər və rayonlarında daimi qeydiyyatdan keçməmiş, müvafiq həyat və ya iş şəraiti olmayan minlərlə qaçqın ailəsinin olması həmin yerlərdə ictimai-siyasi sabitliyi pozan əsas amillərdən biridir. Bu problem Bakı şəhərində daha kəskin surətdə özünü göstərir. Respublikanın paytaxtında bu günün özündə iyirmi mindən çox qaçqın qeydiyyatızsız yaşayır. Onların yerbəyer edilməsi, işə düzəldilməsi və digər sosial-mədəni və məişət xidmətləri ilə təmin olunması sahəsində ciddi çətinliklər vardır.

Qaçqınların günahı deyil ki, bu bədbəxt və məzlum insanlar illərlə zəhmət və alın təri ilə qurduqları doğma ocaqlarını, torpaqlarını, mal-qaralarını və əşyalarını məcburiyyət qarşısında ataraq gəlib bizə sığınmışlar. Yeri gəlmişkən qeyd edim ki, DQMV ilə bağlı respublikanın apardığı siyasətdə bir qədər uzaqgörənlik edilsəydi, bu gün hamıya gün kimi aydın olan bir şeyi - qaçqınlar problemi ilə DQMV məsələsini həll etmək mümkün olardı.

Bu gün biz fikirləşməliyik ki, bu insanlara hansı köməyi göstərməliyik ki, onlar həyatda öz yerlərini tapa bilsinlər. Bunu da unutmayaq ki, onların çoxu artıq qısa bir müddət ər-

zində ikinci və üçüncü dəfədir ki, qaçqın düşürlər. Onlar bir dəfə Ermənistandan, sonra isə DQMV və Goranboy rayonun kəndlərindən qovulmuşlar. Belə vəziyyət onların bu kəndlərdə müdafiəsiz qalması və həyatlarının təhlükəsizliyinin təmin olunması nəticəsində əmələ gəlmişdir.

O ki qaldı Bakıda olan qaçqınların məskunlaşmasına, bunu daha uzatmaq olmaz. Onsuz da həyata qəzəblənmiş bu insanları bir daha incitmək ən azı insafsızlıqdır. Nə qədər çətin olsa da, bədbəxtliyə düçar olmuş qardaşlarımıza yenə biz bakılıların köməyi lazımdır. Bunu bir də ona görə tez həll etmək lazımdır ki, məsələnin uzadılması ictimai-siyasi mühitdə gərginliyin artırılmasına və şəhərdə sabitliyin pozulmasına gətirib çıxara bilər. Təcili olaraq onların Bakı şəhərində yaşayışlarının qanunlaşdırılmasının əleyhinə olan süni surətdə yaradılmış maneələri götürmək lazımdır. Bu, sirr deyildir ki, onların əksəriyyəti bu evləri külli miqdarda pulun hesabına əldə edə bilibdir. Təəssüflər olsun ki, elələri də var ki, bu yazıq insanların taleləri hesabına qazanc və mənfəət əldə ediblər. Belə hallara qəti surətdə son qoymaq lazımdır. Ona görə də mən belə hesab edirəm ki, qaçqınları qeydə götürmək və onları işlə təmin etmək təxirə salınmamalıdır. Bu barədə sadəcə olaraq Prezident Şurasının 1990-cı il 5 oktyabr tarixli qərarını yerinə yetirmək lazımdır.

Əlbəttə, mən bu fikirdən uzağam ki, biz bununla qaçqınların hətta Bakı şəhərində belə bütün problemlərini həll etmiş olarıq. İndi bizə qaçqınların hal-hazırda olduqları yerlərdə məskunlaşması üçün ciddi tədbirlər həyata keçirmək lazımdır. Təəssüf ki, heç yerdə yerli hakimiyyət orqanları məsulyyət hissi ilə bu məsələyə yanaşmırlar. Bu günün özündə qaçqınların bir çoxu əvvəlki kimi vaqon-evlərdə, ictimai binalarda, qohum və tanışların evlərində yaşamağa məcburdurlar. Bəzi rayon rəhbərləri belə düşünürlər ki, bu insanlar üçün nə

qədər çox çətinlik yaradılsa, bir o qədər onlar rayonu tez tərk edərlər. Əgər belə davam edərsə, Bakı şəhərinə gələn qaçqınların sayı, şübhəsiz ki, gündən-günə artacaqdır. Bunun necə acı nəticələrə gətirib çıxaracağı hamımıza məlumdur.

Yaraqlı erməni quldurların əlindən cana gəlmiş və bu səbəbdən öz arzuları ilə Dağlıq Qarabağın ayrı-ayrı yaşayış məntəqələrini, Xanlar və Goranboy rayonlarının bir neçə kəndini erməni əhalisi tərk etmişdir. Bununla əlaqədar olaraq boşalmış kəndlərə ilk növbədə qaçqın ailələrinin köçürülməsi və bu prosesin nizamlı surətdə həyata keçirilməsi, qaçqınların mənzillə təmin edilməsi probleminə olan gərginliyin qismən azalmasına səbəb olar.

Bütün bu problemlər əyani surətdə bir də onu göstərir ki, rayon və şəhər sovetləri və onların icraiyyə komitələrinin simasında yerli hakimiyyət orqanları bütünlüklə qaçqınlar problemini həll etmək iqtidarında deyillər və onlar vəzifənin öhdəsindən gələ bilməzlər. Bu hal son zamanlar, yerlərdə icra intizamının son dərəcə aşağı düşdüyü bir vaxtda daha çox nəzərə cəpdir. Bununla əlaqədar olaraq yerli hakimiyyət orqanları strukturunun və fəaliyyətinin respublika Prezidentinin qərarı ilə təkmilləşdirilməsi bəlkə də çox yerinə düşmüşdür. Rayon və şəhərlərdə yeni icra hakimiyyətinin başçıları təcili surətdə əvvəlki süründürməçiliyə yol vermədən qaçqınların vacib problemlərinin həllinə başlamalıdırlar. Onlar bilməlidirlər ki, bu işin nəticəsi ilə onlar yalnız Prezident və Ali Sovet qarşısında deyil, həmçinin də xalq və tarix qarşısında cavab verirlər.

Bu vacib və ciddi məsələ barədə mənim düşündüklərim bunlardır. Güman edirəm ki, daha dəqiq və konkret olaraq bu problemlər barədə qaçqınlarla iş aparan Dövlət Komitəsinin sədri Ş.K.Kərimov və bu məsələlərlə çox ciddi məşğul olan Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini Firuz Mustafayev

yoldaşlar danışacaqlar. Müzakirə nəticəsində qəbul olunacaq müvafiq sənədin yerinə yetirilməsi qaçqınların taleyinin asılı olduğu hər kəs üçün məcburi olmalıdır.

Sözümün sonunda səlahiyyət sahiblərinin nəzərinə bir məsələni də çatdırmaq istəyirəm. Şübhəsiz, qanun qanundur, ona əməl etmək hamımızın borcudur. Qaçqınlar məsələsinin həllində isə soyuq hüquq qanunları ilə yanaşı bir də isti ürəyin və insafın, mərhəmətin və milli təəssübkeşliyin qanunları da var. Bu qanunlar qanun kitabına yazılmır. Ulu Tanrının bizə verdiyi vicdanın və insaniyyətin diqtəsi ilə ürəyə yazılır. Gəlin, qaçqın bacı və qardaşlarımıza vicdanın və insanlığın diqtəsi ilə yazılmış ürək qanunları ilə yanaşaq.

«Vətən səsi» qəzeti, 1991

GEDƏNİN ARXASINCA...

*(Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin on ikinci çağırış
birinci sessiyasındakı çıxışı əsasında)*

Hörmətli millət vəkilləri!

Mən dünən Qarabağ məsələsinin müzakirəsində burada olmamışam. Özümü pis hiss etdiyimə görə evə getmişdim. Lakin sessiyanın gedişinə əvvəldən axıra qədər televizorda baxdım və çox təəssüfləndim. İçində yaşadığımız cəmiyyətin qaydaları bizi elə şikəst eləyib ki, 70 illik tariximizdə vəzifədə olanın yaltağı, vəzifədən gedənin isə qənimi olmuşuq. Müqəddəs hisslər, insani duyğular unudulur. Elə buna görə də bu kökə düşmüşük.

Heydər Əliyevin dünənki çıxışına mən diqqətlə qulaq asdım. O bizi Qarabağ məsələsinin dərin təhlilinə çağırırdı. O bizə demək istəyirdi ki, Qarabağ məsələsində, bu üç illik mübarizəmizdə bizim işlənmiş, vahid konsepsiyamız olmamışdır. Məgər düz demirdi? Əliyev dedi ki, biz həmişə müdafiə olmuşuq. Amma onu da bacarmamışıq. Nəhayət, o bizi hücum çağırırdı. Axı, böyük sərkərdələrdən birinin dediyi kimi, ən böyük müdafiə hücumdur.

Biz bu gün bu məsələləri müzakirə etmək əvəzinə bu mühüm məsələni kənara qoyub Əliyevlə keçmiş ədavətimizin intiqamını almağa çalışırıq. Mən Əliyevi müdafiə etmək fikrində deyiləm. Şübhəsiz, Əliyevin fəaliyyətində müəyyən qüsurlar olmuşdur. Lakin bu qüsurların bir çoxu zamanın qüsurları idi. Mən dünən televizora baxarkən xəcalət çəkdim. Mən dədələrimizdən bizə miras qalan əxlaq normalarının, insanlıq qaydalarının dağılmasına acıdım. Bəs harda qaldı ənənəmizdəki, «basdığını kəsməmək» mərdanəliyi? İndi

fikirləşirəm, görəsən, biz niyə bu qədər xırdalandıq? Mən dünən bütün gecəni yata bilməmişəm, axı, dədələrimiz belə namərdliyi eləməzdi. Silahsız adama silah qaldırmaq əgər qəhrəmanlıq sayılırsa, vaxtı ilə qarşısında «bəli-bəli» dediyimiz adamı bu gün təhqir etsək də, o qədər «qəhrəmanlıq» sayıla bilər. Beş dəqiqəlik təsəvvürünüze gətirin. Dünənki vəziyyətə düşmənlərimiz baxsaydı, bizim nankorluğumuza, dönüklüyümüze qəh-qəhə çəkib gülməzdimi? Beləliklə də biz düşmənlərimizin dəyirmanına su tökdük.

Onu da unutmayaq ki, 1970-ci illərdən tam hazır olmalarına baxmayaraq, ermənilər Əliyev vəzifədən gedəndən sonra bizim başımıza bu oyunu açdı. Əliyev sipər kimi onların qabağında dayanmışdı. Biz bu gün böyük həyat təcrübəsinə və siyasi-diplomatik biliyə malik olan, bütün ömrü boyu siyasət qazanında qaynayıb bərkiyən bu vətən oğlunun ağılından, təcrübəsindən istifadə etmək əvəzinə, vətənin taleyinə tüpürüb şəxsi ambisiyamızı qabağa çəkdik. Ali Sovetin sessiyası məgər qisas almaq yeridir? Rəhmətlik Sabir nə qədər gözəl deyib:

*Zülmətsevər insanları üç-beş yaşımızdan,
Fitnə göyərər torpağımızdan, daşımızdan.
Biz zülm eləyib bac alırıq qardaşımızdan,
Çıxmaz, axa bilmə də bu adət başımızdan.
Əcdadımıza çünki həqiqi xəlifiz biz,
Öz qövmümüzün başına əngəl kəlifiz biz.*

Qarabağ məsələsinin müzakirəsinə şəxsi ədavət hissimizi qarışdırmaq bizim türk soyumuza yaraşardımı? Bu gün biz bütün qüvvələrimizi birləşdirib Qarabağ məsələsinin həllinə yönəltməliyəkən zirvədən enən adamdan intiqam və zirvədəkindən pay almaq üçün mikrofon qabağında növbəyə durmuşuq. Budurmu bizim etikamız, əxlaqımız?

Mən bu səhnəni görərkən istər-istəməz vaxtı ilə Qamboy Məmmədovun ifşa səhnəsi yadıma düşdü. Onda da dünən olduğu kimi zirvədəkinə xoş gəlmək üçün mikrofon qabağında növbəyə durmuşdular... Şübhə etmirəm ki, indi də Əliyevin üstünə düşənlərin yuxarıdan umacağı var. Doğrusu, mən gözləyirdim ki, hörmətli sədr qalxıb ağızları köpüklənə-köpüklənə danışan bu adamları yerində oturdacaq və müzakirənin istiqamətini mətləbə yönəldəcək... Təəssüf ki, belə olmadı. Bu gün Əliyevin üstünə kəkələyənlərə baxıb ləzzət alanlar, unutmaları ki, sabah da bu gündən onlar üçün var. Niyə biz gördüklərimizdən nəticə çıxarmırıq? Gəlin unutmayaq ki, dünya fırlanır, yaz da, qış da təkrar olunur.

Vaxtilə Heydər Əliyevin vəzifəyə gətirdiyi indiki yüksək vəzifə sahibləri bu gün ona adicə Allah salamını verməkdən belə çəkinir, heç onun üzünə baxmaq da istəmərlər. Demək, bu adamların yuxarıdakına verdiyi salam da rüşvət imiş. Bəs hanı dədə-baba «duz-çörək» ənənəsi? Duz-çörəyi tapdalayan bu adamlara tutduqları yüksək vəzifə halaldırmı? Demək, bu adamlar adicə insanlıq normalarını unudan, şəxsi mənafe-lərini ümumxalq və vətən mənafeyindən üstün tutan vəzifə düşkünləridir.

Bəs bu gün Heydər Əliyevə hücum çəkənlər kimdir? Onun dünənki yaltaqları! Yaltağın cəllada çevrilməsi nə dəhşətli olmuş İlahi!

Heydər Əliyev vəzifə başında olanda bu adamlar onun şəxsiyyətinə deyil, tutduğu mövqeyə hörmət edir və ondan daha böyük vəzifələr umurmuşlar.

Bu adamları yaxşı tanıyırdıq. Bunlar vaxtilə Heydər Əliyevin ətəyindən dörd əllə yapışır, şəklini vəzifə stolunun üstünə qoyur, onun böyüklüyündən bizə mühazirə oxuyur, bizi də onun şəxsiyyəti önündə səcdəyə çağırırdılar. Bəs, indi həmin şəxsiyyətə nə oldu? Vəzifəsini itirən kimi şəxsiyyətini də itir-

di? Aman, çəkmək lazımdır üzünə «Vətən məcnunu» maskası taxan belə «vəzifə məcnunlarının» əlindən!

Yazıq Vətən, yazıq xalq! Gör sənın taleyin kimlərin əlindədir?! Görəsən, bu adamlar vəzifəyə ali insanlıq və əxlaq normalarını itirmək üçün mü yüksəlmişlər? Ya bəlkə elə-belə olmalıdır? Bəlkə bu cəmiyyətdə vəzifəyə qalxmaq və orada uzun müddət qalmaq üçün insanlığı itirmək vacib şərtidir? Görünür, bizim cəmiyyətdə bu, ali əxlaq normasıdır.

Amerikada prezidentin vəzifədən götürülməsi onun şəxsiyyətinə xələl gətirmir. O, yalnız vəzifəsini itirir. Ona olan münasibət isə olduğu kimi qalır. Bizdə isə vəzifədən gedən vəzifəsi ilə bərabər ona olan münasibəti də itirir. Demək, bizi totalitar sistemdə adamlara hörmət şəxsiyyətə görə deyil, tutduğu mövqeyin dərəcəsinə görədir. Demək, biz, hər şeydən əvvəl, insanlığımızı itirmişik. Biz bu gün buna ağlamalıyıq.

«Birlik» cəmiyyəti yaradan, ağzı köpüklənə-köpüklənə xalqı birliyə çağıran «vətənpərvərlər» sessiyadakı çıxışında yaratdığı cəmiyyətin adını və məqsədini unudub Əliyevin üstünə hücumla başladı. Bir ona deyən olmadı ki, ey xalqı birliyə səsləyən oğul, bəs, bu birliyi pozmaq nədir? Bəs, harada qaldı sənın birlik şüarı? Sən bununla kimə və nəyə xidmət edirsən? Sənın deputat platforma budurmu? Sən niyə seçicilərini aldadır, seçiqabağı bir söz deyir, seçiləndən sonra tamam başqa cəbhə tutursan? Görünür, elə bu «xidmətinə» görə də seçdirilmişən. Bəli, sən seçilməmişən, seçdirilmişən!

Qazaxıstanın birinci katibi Kunayevin məgər qüsurları olmamışdı? Olmuşdu, özü də çox! Kunayev həmin rəhbərdir ki, Qazaxıstan torpağının kosmik uçuşlar meydançasına çevrilməsinə qol çəkmiş və bununla da torpağın ekologiyasının korlanmasına səbəb olmuşdu. Amma bu gün qazax xalqı Kunayevi əlləri üstündə saxlayır. Bəs biz? Biz isə vaxtı ilə kiçiklik elədiyimizə indi böyüklük eləmək istəyir, içimizdəki çirkəbi

onun üstünə tökməklə öyünürük. Bəs, hanı ağsaqqala hörmət ənənəsi? Bu gün dediyiniz sözləri bəs, o zaman niyə demirdiniz? Onda qorxurdunuzsa, bu gün dırnaqıçı «qəhrəmanlığınızla» çox da öyünməyin. Dünən qarşısında tir-tir əsib səcdə elədiyinin bu gün enməsindən istifadə eləyib onun üzünə sil-lə çəkmək heç bir millətdə kişilik sayılmayıb.

...Hamımıza məlumdur ki, indi xalqımız çox ağır günlər yaşayır. Doğma torpağımızın taleyi həll olunan bir dövrdə biz təklənmişik. Görünən düşmənlə mübarizə aparmağa nə var ki... Lakin görünməyən düşmənlərimiz daha güclüdür. Görünən düşmənin də əli böyüklər ətəyindədir. Belə bir şəraitdə vəziyyətimizin ağırlığı göz qabağındadır. Əgər bu ağırlığı biz hamımız başa düşürüksə, indi bizim xırda hisslərlə məşğul olmağa ixtiyarımız yoxdur. İndi bizim aramızdakı xırda ədavəti unutmamaqdan, şəxsi xeyrimizi cilovlamaqdan, bütün mənafelemizi Vətənin taleyinə bağlamaqdan başqa ayrı yolumuz olmamalıdır.

Bu gizli deyil, uzun əsrlərdən bəri bizim milli psixologiyamızda fərdilik güclü olmuşdur, öz şəxsi mənafeyimizi ümumi mənafeyindən üstün tutmuş, «mən»i «biz»dən qabağa çəkmişik. Buna görə də bir-birimizlə çəkişmiş, özümüzün daha çox haqlı və daha çox üstün olduğumuzu sübuta çalışmışıq.

Lakin bu gün, Vətənin və millətin taleyi həll olunan bu ağır günlərdə gəlin şəxsi mənafeyimizdən və şəxsi ədavət hissimizdən əl çəkək, Vətənin taleyində yumruq kimi birləşək... Quru yer üstündə xalqımız üçün ilk müstəqil dövlət yaradan böyük atamız M.Ə.Rəsulzadəni eşidək. O, vaxtı ilə demişdir: «İstiqlaliyyəti olmayan xalqın xırda çəkişmələrlə məşğul olmağa ixtiyarı yoxdur».

Gəlin bu müdrik sözləri qulaqlarımıza sırğa edək və iki atalar sözlərini də yadımıza salaq: «Gedənin dalınca danışmazlar», bir də «yıxılan ağaca balta çalmazlar».

«Respublika» qəzeti,
16 fevral, 1991

Akademik Firudin Köçərli, Bəxtiyar Vahabzadə və müəllif.
Səməd Vurğunun 80 illik yubileyi. Qax. 1986.

Bəxtiyar Vahabzadənin 60 illik yubileyi. Şəki. 1985.

Bəxtiyar Vahabzadənin 60 illik yubileyi. Şəki. 1985.

Bəxtiyar Vahabzadənin 60 illik yubileyi. Şəki. 1985.

Bəxtiyar Vahabzadənin 60 illik yubileyi. Şəki. 1985.

Bəxtiyar Vahabzadənin 60 illik yubileyi. Şəki. 1985.

MÜƏLLİFDƏN

Bu kitabın ikinci nəşri çapa hazırlanarkən 13 fevral 2009-cu ildə Bəxtiyar Vahabzadə ömrünün 84-cü yaşında Bakı şəhərində vəfat etdi.

Allah rəhmət eləsin!

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev Bəxtiyar Mahmud oğlu Vahabzadənin xatirəsini əbədləşdirmək üçün 19 fevral 2009-cu ildə sərəncam vermişdir. Qərarla Bakı və Şəki şəhərlərində küçələrin birinə Bəxtiyar Vahabzadənin adının verilməsi, Bakıda yaşadığı binaya xatirə lövhəsinin vurulması, Şəki şəhərində Bəxtiyar Vahabzadənin büstünün ucaldılması, Şəki şəhərinin orta məktəblərindən birinə Bəxtiyar Vahabzadənin adının verilməsi, təhsil sistemində filologiya ixtisası üzrə təhsil alan tələbələr üçün Bəxtiyar Vahabzadə adına təqaüdün təsis edilməsi tapşırılmışdır.

Türkiyənin Adana şəhərində yeni açılan Sosial Elmlər liseyinə türk dünyasının böyük şairi Bəxtiyar Vahabzadənin adı verilmişdir.

MAKSİM TALİB OĞLU MUSAYEV

Qədim torpağımız Göyçədə anadan olmuşdur. İrəvanda orta məktəbi, Gəncədə texnikumu, Leninqradda (Sankt-Peterburq) aspiranturanı və Bakıda Ali Partiya məktəbini bitirmişdir. Tambov vilayəti Miçurinsk şəhərində alimlik dərəcəsi almışdır. Əmək fəaliyyətinə Vədi rayonunda müəllimliklə başlamış, Azərbaycan Komsomolu Mərkəzi Komitəsində, Azərbaycan Respublikası Xalq Nəzarəti Komitəsində, Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsində məsul vəzifələrdə işləmişdir. Azərbaycan Dövlət Qaçqınlar Ko-

mitəsi sədrinin müavini, Qax və Xızı rayon partiya Komitələrinin birinci katibi, Xızı rayon Sovetinin sədri və İcra hakimiyyətinin başçısı vəzifələrində işləmişdir.

Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin və Miili Məclisinin 15 ildən çox fasiləsiz deputatı olmuşdur. Rayon Sovetlərinə uzun müddət deputat seçilmişdir. Miili Məclisin Yerli özünüidarəetmə məsələləri daimi komissiyası sədrinin müavini kimi Bələdiyyələr haqqında ilk qanunları hazırlayanlardan biridir.

Deputat olduğu müddətdə Parlamentlərarası İttifaqın üzvü və Azərbaycan – Çin Parlamentlərarası Əlaqələr üzrə işçi qrupunun rəhbəri seçilmişdir.

«Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında» Konstitusiyaya Aktına səs vermişdir.

Ali Sovetin sessiyalarında, Milli Şura və Milli Məclisin iclaslarında mindən çox qanun və qərara öz mövqeyini bildirmişdir. İtaliya, Çin, Rusiya, Avstriya, İspaniya, Rumıniya və digər ölkələrdə keçirilən beynəlxalq tədbirlərə Azərbaycan parlamentini təmsil etməklə, bir çoxunda məruzələrlə çıxış etmişdir.

Parlamentə aid «Parlamentlər və kəndlilər 100 ildə», «Heydər Əliyevin qayıdışı parlamentdə», «Azərbaycanlı deputatlar SSRİ parlamentində», «Milli Şura parlamenti», «Parlament tribunası Bülbülün səsi», «Parlament müstəqilliyimizin astanasında» və digər kitabların müəllifidir.

Bir oğlu (Emin), iki qızı (Şəfəq, Cəmilə) və 7 nəfəsi (Elçin, Rüstəm, Nazim, Elnur, Əsmər, Mahmud, Dilarə) vardır.

MÜNDƏRİCAT

BİRİNCİ HİSSƏ

Deputat Bəxtiyar Vahabzadə milli ruhlu siyasi xadim idi	7
Qaçqın-köçkünlərin ümidkahi millət vəkili Bəxtiyar Vahabzadə	25
Spiker də seçdik Bəxtiyar Vahabzadəni	31
20 Yanvar təcavüzünü dünyaya Bəxtiyar Vahabzadə çatdırırdı	43
Xalq deputatlarına Bəxtiyar Vahabzadənin açıq məktubu	47
Bəxtiyar Vahabzadənin Parlamentdəki narahat günlərindən	53
Bədii yaradıcılığında da Bəxtiyar Vahabzadə mahir siyasətçi idi	59
Vətənimiz, millətimiz, dilimiz Parlamentdə Bəxtiyar Vahabzadənin çıxışlarının ana xətti idi	63
Böyük şəxsiyyətlərin Bəxtiyar Vahabzadə haqqında dediklərindən	73

İKİNCİ HİSSƏ

Bəxtiyar Vahabzadənin Parlament çıxışları	79
Müəllifdən	117

MAKSİM MUSAYEV

**PARLAMENT FƏSİLLƏRİ
VƏ
BƏXTİYAR VAHABZADƏ**

(İkinci nəşr)

Texniki redaktor: Rauf KƏRİMOV
Bədii redaktor: Elnur ƏHMƏDOV
Səhifələyici: Pərvin MƏHƏRRƏMOV
Korrektor: Suğra OSMANOVA

Yığılmağa verilmişdir: 24.02.2009.

Çapa imzalanmışdır: 04.03.2009.

Nəşrin ölçüsü: 60x90 1/16.

Fiziki çap vərəqi: 7,5.

Sifariş: 34. Sayı: 350 ədəd.

Müqavilə qiyməti ilə.

NURLAR

NƏŞRİYYAT-POLİQRAFIYA MƏRKƏZİ

Bakı, Az1122, Zərdabi pr. 78 / Tel: 4977021
Faks: 4971295 / E-poçtu: office@nurprint.com

Axf - 256293

